T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BİR AKTÖR OLARAK TÜSİAD'IN ROLÜ

(DOKTORA TEZİ)

ARDA ERCAN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KOCAELİ, 2016

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BİR AKTÖR OLARAK TÜSİAD'IN ROLÜ

(DOKTORA TEZİ)

ARDA ERCAN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

DOÇ. DR. YÜCEL DEMİRER

KOCAELİ, 2016

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA EKONOMİK BİR AKTÖR OLARAK TÜSİAD'IN ROLÜ: 1970-1990 DÖNEMİ

DOKTORA TEZİ

Tezi Hazırlayan: Arda ERCAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 27.01.2016 2016/3

Juri Başkanı: Doç.Dr. Yücel DEMİRER

Juri Üyesi : Prof. Dr. Filiz ZAPÇI

Juri Üyesi : Doç. Dr. Aziz ÇELİK

Juri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Buket ÖNAL

Juri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Fatih YAŞLI

KOCAELİ 2016

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasının ana gündem maddelerini oluşturan Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliği'ne üyelik konuları yalnızca diplomatik çevrelerin değil tüm dış politika aktörlerinin ilgisini çekmiştir. 1970'li yıllara kadar Türk dış politikasında devletin çizdiği sınırlar dâhilinde etki gücüne sahip olan İstanbul burjuvazisi, bu tarihten sonra ekonomik ve sosyal açıdan gücünün farkına varmaya başlayarak dış politika alanında da etkili olmaya başlamıştır.

Bu dönemde Ecevit hükümetine karşı gazetelerde verilen ilanlar, sermayenin zenginliğini kamuoyuna artık açıklamak zorunda olduğu bir durum olarak görmediğinin kanıtıdır ve politik karar alma süreçlerinde çıkarlarının peşinde olacağının da en temel göstergesidir.

Türkiye'nin dış politikasında geleneksel aktör olarak nitelendirdiğimiz hükümetlerin yanına gelenek dışı bir aktör olarak tanımladığımız sermayenin eklenmesi, İstanbul burjuvazisinin dönemin sosyal politika alanındaki gelişmelerine karşı direnişinin de bir sonucudur. Burjuva sınıfının en örgütlü örneği olan TÜSİAD, aynı zamanda dış politikayı etkileme gücüne sahip olma açısından 1970'li yılların tek örneğidir.

Türk dış politikasının karar alma sürecine bir kesit açan bu çalışmayı hazırlamam sırasında her an yanımda olan eşim ve meslektaşım Bilge ERCAN'a, kendilerine çok az zaman ayırmamı anlayışla karşılayan anne ve babama, sürekli olarak mazeret iletmeme rağmen benden vazgeçmeyen tüm dostlarıma, her tür sıkıntımda yanımda olduğunu hissettiren Yrd. Doç. Dr. Buket ÖNAL'a, tezi daha iyi duruma getirmemde katkıları bulunan Prof. Dr. Filiz ZAPÇI, Doç. Dr. Aziz

ÇELİK, Yrd. Doç. Dr. Fatih YAŞLI'ya ve hocam Yücel DEMİRER'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iii
ÖZET vix
ABSTRACT xii
KISALTMALAR xiii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 20
YÖNTEM VE KAVRAMLAŞTIRMA SORUNU 20
1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN DEĞİŞEN YAPISINI ANLAMAK 20
1.1. Ulus Devlet ve Vestfalya-Westphalia 23
1.2. Ulus Devlet Olgusu ve Gerçekliği 24
1.3. Realist Bakış ve Dış Politika 25
1.4. Eleştirel Kuram ve Dış Politika 27
2. KAVRAMSAL BÖLÜM 29
2..1. Aktör Kavramı 30
2.1.1. Bir Geleneksel Aktör Olarak Devlet 32
2.1.2. Devlet Dışı Aktörler 34
2.2. Yöneten ile Yönetilenin Siyasal Ayrımı 36
2.3. Burjuvazi ve Elit (Seçkin) Kavramı 36
2.3.1. Elit Teorileri 39
2.3.1.1. Klasik Elit Kuramı 39
2.3.1.2. Yeni Elit Kuramları 41
2.3.1.2.1. Demokratik Elitizm 41
2.3.1.3. Marxist Sistemde Elit Kavramı 43
2.3.1.3.1 Üretim İlişkisi Bağlamında Devlet : "Elit - Fraksiyon" Tartışması 44

İKİNCİ BÖLÜM 52
Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Dönüşümü 52
1. Türkiye Ekonomisinin İktisadi Evreleri ve Uluslararası Ekonomi ile Eklemlenme Süreci 52
1.1. Türkiye Ekonomisi Tarihine Genel Bakış 52
1.1.1. Savaş Yılları ve Devrimler 54
1.1.2. Açık Ekonomi Koşulları ve Yeniden İnşa 1923-1929 58
1.1.3. Devletçi Sanayileşme 1930-1939 62
1.1.4. İkinci Dünya Savaşı ve Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme 1940-1953 69
1.1.5. Savaş Sonrası Dünya Ekonomisine Eklemlenme Çabası 1946-1953 72
1.1.6. Tıkanma ve Yeniden Uyum 76
1.1.7. Dışa Bağımlı Genişleme (1962-1976) ve Yeni Bunalım Dönemi (1977-1979) 79
1.1.8. Sermayenin Saldırısı (1980-1990) 82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 84
TÜRKİYE'DE SİYASAL SEÇKİNLER 84
1.Siyasal Seçkinlere İlişkin Kaynak Sorunsalı 84
2. Türkiye Tarihinde Siyasal Seçkinlerin Oluşturduğu Kurumlar 86
2.1. İmparatorluktan Cumhuriyete Seçkinler 87
2.1.1. Osmanlı'da Sınıf Yapısı 87
2.1.2. Devleti ve Burjuvaziyi İnşa Etmek 92
2.1.3. Çok Partili, Çok Sınıflı Dönem 100
3. Türkiye'de Ekonomik Elit Davranışları ve Bir Ekonomik Seçkinler Örgütü Olarak TUSİAD 104
3.1. Bağımsız Ekonomik Seçkinler Kurumu Olarak TÜSİAD'ın Kuruluşu 108
3.1.1.Yeni Örgütlenme Arayışları 109
3.1.2. TÜSİAD'ın Yapısı 114
3.1.2.1. Karakteristik Özellikleri 114

3.1.2.2. TÜSİAD'ın Ekonomik Etkinliği 125
3.1.2.3. TÜSİAD'ın Kamuoyu Etkinliği 127
4. AB ÜYELİK SÜRECİ ve TÜSİAD 129
4.1. Türkiye'nin AB Üyelik Serüveni 130
4.2. TÜSİAD'ın AB'ne Tam Üyelik Yaklaşımı 137
4.2.1. Sanayicilerin Ortak Pazar Endişesi 140
4.2.2. Ecevit'in Avrupa Düşmanı İlan Edilişi ve Hükümet Deviren İlanlar 146
4.2.3. AET Üyeliği İçin Yapılan Dış Temaslar 152
4.2.4. Avrupa Kamuoyuna Karikatür Postası 156
4.2.5. TÜSİAD Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi 157
5. Kıbrıs Sorunu ve TÜSİAD 160
5.1. Kıbrıs Sorununun Arka Planı 161
5.1.3. 1950-1960 Döneminde Kıbrıs'taki Gelişmeler 164
5.1.4. Türkiye'nin Kıbrıs'la İlgili Politika İzlemeye Başlaması 167
5.1.6. Bunalımlar ve Müdahale 170
6. Ambargo Kararında Yunan Lobisi ve Kongre 173
7. Kıbrıs Sorununda TÜSİAD Tutumu 176
Dış Politikada Hükümet - Sermaye Yakınlaşması Olarak Kıbrıs 188
SONUÇ 195
EKLER 202
EK I- 202
EK II- Kurucular Protokolü 203
EK III- TÜSİAD Karikatürleri 204
EK V- CIA Arşivinden Yayınlanan NATO'nun Kıbrıs Tutumuna Ait Belge 209
Sözü Geçen Çalışmalar 210
Özgeçmiş 239

TABLOLAR

Tablo 1. 1915 Yılında Türkiye'de Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı 56

Tablo 2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İle Kurulması Öngörülen Tesisler 67

Tablo 3. 1915 Yılında Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı 90

Tablo 4. 1920-1930 Türkiye'de Sanayi Kuruluşları 94

Tablo 5. Kentli Nüfus Sayısı 95

Tablo 6. 1950 Yılı Seçim Sonuçları 100

Tablo 7.TÜSİAD Üyelerinin Gümrük Birliği'ne Bakışı..... 141

Tablo 8. Katma Protokolün İlk Beş Yılının Ardından Türkiye Dış Ticaret Rakamları 145

Tablo 9. Katma Protokol Sonrası AET ile Dış Ticaret Hacminde Yaşanan Değişim 145

Tablo 10. Kıbrıs Ekonomik Verileri 162

Tablo 11. Kıbrıs Barış Harekatı Öncesi ve Sonrasında Türkiye Dış Ticaret Verileri..... 177

Tablo 12. ABD'de 1975 Yılında Yapılan Türkiye Algısı Anketi 182

ŞEKİLLER

Şekil. 1.Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışının Yıllara Göre Dağılımı 6

Şekil 2. Teorik Döngü 22

Şekil 3. TÜSİAD Örgüt Yapısı 124

Şekil 4. TÜSİAD Ekonomik Yapısı..... 126

Şekil 5. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye – AB Ticareti..... 133

Şekil 6. Kıbrıs Ekonomisinin Sektörel Dağılımı..... 162

Şekil 7. Devlet Türleri 169

ÖZET

Dış politikada karar alma süreci ve bu sürece dâhil olan aktörler her geçen gün değişime uğramaktadır. Karar alma süreçleri daha karışık bir hal alırken, bu sürece dâhil olan aktör sayısı gitgide artmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olarak burjuvazi dış politikaya müdahil olmaya başlamıştır. Ancak sermayenin örgütlenmesi Türkiye'de daha geç olmuştur. 1970'li yıllara kadar devlet eliyle güçlenen sermaye, yine devlet eliyle örgütlenmiştir.

1970'li yıllara gelindiğinde ise burjuvazi gücünün farkına vararak, çıkarları doğrultusunda devlet ile paydaş ya da karşıt görüşler üretebilecek bir yapılanma arayışına girerek Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği'ni kurmuştur.

Dernek ekonomik çıkarları doğrultusunda Avrupa entegrasyonu temelinde dış politika sürecinde aktif rol üstlenmiştir. Özellikle Anadolu sermayesinin güçlenmesini önlemek ve Avrupa ile ticari ilişkilerdeki avantajlarını korumak için yer yer hükümet ile medya üzerinden hesaplaşmayı tercih ederken, Kıbrıs konusunda ambargonun ekonomiye verdiği zarar karşısında hükümete destek olunmuştur.

Bu çalışmada örgütlenme düzeyi yüksek olan ve dış politika etkinliği daha gözlemlenebilir olan TÜSİAD'ın, örnek dış politika olaylarına verdiği reaksiyonlar ele alınarak, Türkiye'de burjuvazinin dış politikada etkinliği ele alınmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

In foreign policy, resolution process and the agencies involving in this process undergo change every passing day. While resolution processes become more complex, the number of agencies participating in this process increases gradually. In Turkey, bourgeoisie started to take part in the foreign policy as a result of economic mutual dependence as such in the whole world. However, the organization of capital occured later in Turkey. The capital which gained strength by the government until 1970s was again organized by the government.

Towards 1970s, when bourgeoisie realized its power, by being in search of a construct that can produce opinions which are either pro or against the government in accordance with its interests, it established Turkish Industry and Business Association.

Association took an active role in foreign policy process on the basis of Europe integration in accordance with its economical interests. While it preferred to settling of account with government over the media in order to prevent Anatolian capital from gaining strength and protect its advantages in commercial relations with Europe, it gave support to the government with respect to damage of the embargo to economy in the topic of Cyprus.

In this study, by considering the reactions toward sample foreign policy incidents by Turkish Industry and Business Association which is high in organization level and has more observable foreign policy activity, the activity of bourgeoisie in Turkey in foreign policy was tried to be examined.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization- Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EEC	European Economic Council- Avrupa Ekonomik Topluluğu
EOKA	Ethniki Organosis Kyprion Agoniston - Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü
ERT	Ellinikí Radiofonía Tileórasi - Yunan Radyo ve Televizyonu
FIAT	Fabbrica Italiana Automobili Torino - Torino İtalyan Otomobil Fabrikası
HP	Halk Partisi
IMF	International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı

İTF	İttihat ve Terakki Fırkası
KATAK	Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KTMPB	Kıbrıs Milli Türk Birliği Partisi
Md	Madde
MFA	Ministry of Foreign Affairs
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MUSİAD	Mustakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries- Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDP	Türk Dış Politikası
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği
USD	United States Dollar- Amerikan Doları
VP	Varşova Paktı
YİK	Yüksek İstişare Konseyi
ZC	Zabıt Ceridesi

...

GİRİŞ

"Bütün ölmüş kuşakların geleneği büyük bir ağırlıkla yaşayan kuşakların üzerine çöker."[1]

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de ekonomik çevre ve dinamiklerin dış politikaya etkilerini ve bu etkilerin tezin sınırları içindeki dönemde dış politikayı nasıl dönüştürdüklerini ortaya koymaktır. Dünyada bahsi geçen dönemde yaşanan temel ekonomik dönüşümler de göz önüne alınarak, Türk dış politikasının şekillenmesinde ekonomik seçkinlerin rolü ortaya konacaktır. Bu şekilde tezin ana önermesi olan "Türk dış politikasının evrelerinin oluşumu, dış dünyada meydana gelen iktisadi dönüşümlere ve Türk ekonomik çevrelerinin bu dinamiklere eklemlenme biçimlerine paralel bir yapı izlemektedir" hipotezi sınanacaktır. Çalışmada bu konunun tercih edilmesinin temel gerekçesi, 1950'lerde başlayan orta sınıfın dönüşümünü ve Türkiye'de burjuvazinin yapılanmasını anlatan çalışmalar olmasına karşın, bu dönüşüm ve oluşumların dış politikaya yönelik etkilerini ele alan bir çalışmanın henüz yapılmamış olmasıdır.

Uluslararası ilişkiler disiplininin A.B.D. ve Birleşik Krallık 'ta doğması ve şekillenmesi tesadüf değildir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında, uluslararası politikaların genel olarak egemen güçlerin politikalarına uyum şeklinde süregeldiği görülmektedir. Dünya'da yakın tarihte uluslararası ilişkiler ile

[1] 1 Karl Marks, çev: Sevim Belli, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i" **Seçme Yapıtlar** Cilt I, Sol Yayınları, 1979, s.473.

ilgili gelişmeler önce İngiltere sonra da Amerika temelli seyretmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak, uluslararası ilişkiler bilimi İngiliz ve Amerikan akademisinin hegemonyasında gelişmiştir(Uzgel, 2004, s. 28).

Dünyada dış politikayla ilgili çalışmalar genel olarak bu bağlamda şekillenirken, Türkiye'nin dış politikasına ilişkin gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan çalışmalarda, güvenlik temeline dayanan "realist" görüşün baskın olduğu göze çarpmaktadır(Uzgel, 2004, s. 16). Bu görüşe göre dış politikada temel siyasi birim olarak devletin ele alındığı ve devlet dışı aktörlerin önemsiz kabul edildiği gözlenir.

Morgenthau'ya göre devletin biçimi ne olursa olsun - ister imparatorluk, ister kent devleti, isterse ulus devlet- siyasal dinamikler bu kurumun güce odaklanmasını gerektirir. Her devlet çıkarlarına göre hareket eder ve bu çıkarlarına uygun hareket edebilmesi için güce ihtiyaç duyar. Morgenthau'nun tanımından da anlaşıldığı üzere, realist görüşün ana unsuru devlettir ve devletin içyapısından soyutlanması kaçınılmazdır(Morgenthau, 1970). Buna göre devletler ister kapitalist, ister İslami bir rejime sahip olsunlar, aynı şekilde işlev görürler. Tıpkı bir yangın çıkması durumunda, ekonomik durumu ve kişiliği ne olursa olsun herkesin kapıya koşması gibi(Uzgel, 2004, s. 16). Örneğin Spinoza savaşın nedeninin insanın kendi içinde aranması gerektiğini savunurken, Waltz insanların birinci önceliğinin barış olmayacağını ileri sürer. Waltz'a göre güç ve çıkar mücadelesi her zaman vardır ve devletleri bu mücadelenin içine iten uluslararası sistemin anarşik yapısıdır(Waltz, 1979). Waltz'a göre güç; ne kaynaklar, ne aktörler ve ne de olaylar üzerinde kontrol yeteneğine sahiptir. Çünkü uluslararası sistem kontrolü neredeyse imkânsız hale getirir(Waltz, 1979, s. 191). Belli bir konuda bir aktör diğeri üzerinde etki sahibi olabilir ama başka bir konuda bu kontrol ilişkisi tam tersi yönde gelişebilir (Özdemir, s. 129).

Realizmin güç odaklı yaklaşım ve açıklamaları, insana özgü içgüdüleri devlete atfetmesi nedeniyle çok tartışılmıştır. İnsan yaşamının temel etkenlerinden birinin bütün uluslararası ilişkilerin merkezine yerleştirilmesi ve Hobbes'un *homo homini lupus* (insan insanın kurdudur) görüşünün (Hobbes,1997,s.72) doğal bir uzantısı olarak devletlerin savaşmasının kaçınılmazlığına vurgu yapılması diğer olasılıkların küçümsenmesine yol açmıştır. İnsan doğasında var olan güç elde etme arzusu, önüne geçilemez bir gerçek olduğu için aynı zamanda bir kader olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle realizmin temel kabulünde güçlü bir devletin zayıf bir devleti işgal etmesi anarşik yapının getirdiği bir doğa kanunudur ve normal karşılanmalıdır(Uzgel, 2004, s. 17). Realist yaklaşıma göre devletlerin yönelişlerini ahlaki öğelerle açıklamak anlamsız bir uğraş olacaktır. Tıpkı Machiavelli'nin yıllar önce söylediği gibi "amaca giden her yol mubahtır." Bu doğrultuda, eğer ABD'nin amacı Ortadoğu'da ulusal çıkarlarını korumak ise Irak'ı işgal etmesinin etik bağlamda irdelenmesine gerek yoktur.

Realizmin devletleri günlük hayatın bir öğesi gibi gösteren ve insana özgü özellikler üzerinden kararlarını açıklayan tutumu nedeniyle bu yaklaşım dış politika karar alıcıları ve dış politika üzerine düşünenler tarafından kolaylıkla benimsenmiştir. Sonuçta "her devlet kendi çıkarları doğrultusunda davranır" ya da "devletler arasında sürekli dostluklar değil, sürekli çıkarlar vardır" gibi ifadeler, diğer kuramsal yaklaşımlar ve kavramlarla karşılaştırıldığında basit önermelerdir ve insan zihni basitleştirmeye meyillidir. Bu durum Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle güç kullanımının yaygın olmasının da etkisiyle; ortaya realizmden bahsetmeden, hatta realist perspektifi kullandığını fark etmeden Türk dış politikasını analiz eden çalışmalar ortaya çıkmasına yol açmıştır(Uzgel, 2004, s. 18).

Gelişmiş ülkelerin dış politikalarını meşrulaştırmada kullandığı realizm, gerek kolay kabul edilir olması gerekse kitlelere uygulanan politikaları

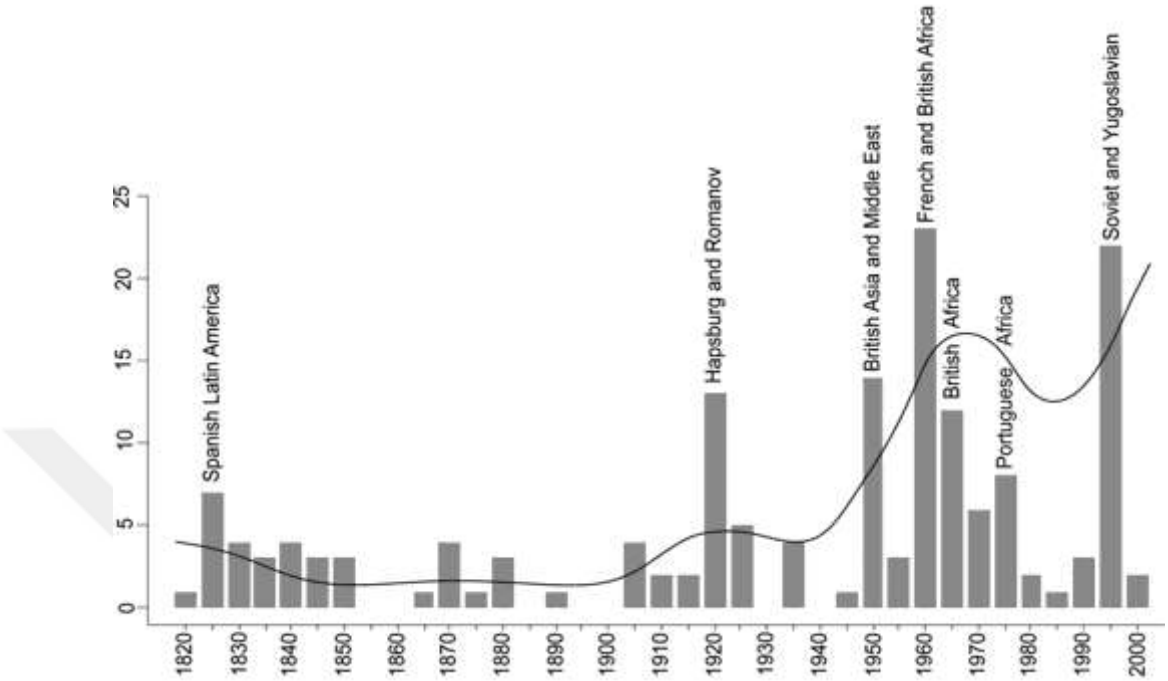
oldukça basit bir şekilde açıklayabilmesi nedeniyle Türkiye'de uzun bir süre ana akım olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye Ekonomisi Lozan Anlaşması ve İzmir İktisat Kongresi ile şekillenirken, savaş sonrası ülkenin sosyo-ekonomik koşullarına paralel olarak statükocu bir dış politika izlenmiştir. Atatürk ve İnönü dönemlerinde tek elden ve dar bir kadro tarafından yürütülen bu dış politikanın, Soğuk Savaş süresince burjuvazinin etkisine daha açık hale geldiği gözlenmiştir. Türkiye'deki gelişmelerin yalnızca ülkemize ilişkin dinamiklerden kaynaklandığını olduğunu söylemek olanaksızdır. Dünyanın tümündeki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de ekonomik gelişmeler dış politikaya dikkate değer düzeyde etki etmiştir. Kapitalizm tarihi boyunca dış politikada etkisinden söz edilebilecek olan ekonominin bu etkisi, çok uluslu/uluslararası şirketlerin ortaya çıkmasıyla iyice belirginleşmiştir. Bu noktada ele alınması gereken temel sorun, ekonomiyi bu denli önemli kılanın ve ekonominin temel bir izlek olarak ele alınmasına neden olan uluslararası koşulların neler olduğudur. Türkiye'nin dış politikasında ekonomik aktörlerin önem kazanmasını ele almadan önce, ekonominin küresel boyutta en önemli değişken olmasına açıklık getirmekte fayda vardır. Temelleri İkinci Dünya Savaşı sonrasına dayanan dış politik dönüşümün "küreselleşme, soğuk savaşın gerektirdiği yeni yapılanmalar ve çağın getirisi neticesinde toplumun kalitesinin artmaya başlaması"(Rooy, 1998, s. 6) ile açıklanması mümkündür. Toplumsal yaşamın kalitesinin artmasının sonuçlarından biri olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin hemen ardından başlayan süreçte, sivil toplumun devletlerin ekonomik ve siyasi yapılanmaları üzerindeki etkisinin artışı ve ulusal ve uluslararası düzlemde güç haline gelişi gözlenmiştir(White, 1994, s. 375). Başka bir deyişle sivil toplumun yeniden yapılanan çağdaş dünyanın hemen hemen tüm hastalıklarına bir çare olacağı görüşü hâkim olmuştur(Encarnacion, 2001, s. 53).

Sivil toplumun ön plana çıkmaya başladığı ve devlet tekeline dayanan politikaların gücünü yitirmeye başladığı bu "yeni dünya" politikasının değişiminin altında yatan, sanılanın aksine etkileri yüzeysel olmaktan ziyade

derinlerde olan küresel ekonomik hareketlerdir(Strange, 1992). Bu ekonomik dönüşümü anlayabilmek için tarım toplumunun yerini endüstri toplumuna bırakmasına yol açan ulus devletin oluşumunu anlamak gerekir. Son 200 yıllık süreçte imparatorlukların, krallıkların, şehir devletlerin ve benzeri yapıların yerlerini ulus devletlere bıraktığı gözlenmiştir. 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Fransız ve Amerikan devrimleri devlet için ideal bir model ortaya koymuştur. O tarihlerde diğer tüm ülkeler meşruluk temeline dayanan yönetimlere sahiptir. Hanedanlıkla yönetilen ülkelerin meşruluk temeli babadan oğula geçen veliaht sistemi iken (Habsburg örneği), teokratik ülkelerde meşruluğun temeli dini liderlere dayanmıştır (Tibet örneği) (Wimmer & Feinstain, 2010, s. 768). Kral, teokratik lider yada yönetici elit grup kendi sınırlarını ve kurallarını tüm etnik gruplara uygulamıştır. Türdeş olmayan toplumlar, karmaşık yöntemlerle yönetilmiştir. Ancak son 200 yıllık dönemde neredeyse tüm dünyada imparatorluklar yıkılmış, teokratik liderler tahtından indirilmiş ve tüm yaşayanların belli sınırlar içinde ortak değerleri paylaştığı ulus devletler artış göstermiştir.

Wimmer ve Feinstein, yaptıkları dikkate değer çalışmada 1820'den 2000 yılına kadar ortaya çıkan ulus devletleri sınıflandırmışlardır(Tablo 1). Bu tabloda özellikle tarıma dayalı ekonomileri olan ülkelerde emperyalist güçlerin geri çekilmesi sonucunda ulus devletlerin nasıl hızla ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 1. Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Wimmer A., and Feinstein Y. *American Sociological Review* 2010;75:764-790.

Gellner'e göre kısa sürede bu denli çok sayıda ulus devletin ortaya çıkmasının temel nedeni tarım toplumu modelinden endüstri toplumuna geçilmesidir(Gellner, 1983). Önceki aşamaların tarım toplumlarında iş gücünün eğitimi ve kendini yenilemesi çok kolay iken, endüstri toplumunda hareketli, esnek ve iyi eğitilmiş işgücüne ihtiyaç doğmuştur. Bu işgücünün modern ve standart bir eğitime ulaşması da ancak iyi bir iletişim düzeyi ile mümkün olmuştur. Bu nedenle endüstri toplumunda tüm yurttaşların aynı dili konuşması gerekmektedir.

Değişik zaman dilimlerinde ve değişik düzlemlerde, ekonominin iç ve dış politikayı etkileyen unsurlardan biri olduğu ve bu etkinin yönetim şekillerini değiştirecek şekilde, gün geçtikçe artan bir eğilim gösterdiği açıktır. Ancak birbirinden ayrılması gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan ilki ekonomik etki derken "neyin" ekonomik etkisinden bahsedildiği konusudur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, ekonomik etkiye yapılan vurgunun, OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries/ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) örneğinde olduğu gibi, devletin ekonomiyi bir dış politika aracı olarak kullanmasına yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Burada ekonomik etkinin devletin uluslararası politikayı etkileme aracı olarak tanımlanması eğilimi göze çarpmaktadır. Günümüzde ekonomik bağımsızlık düzeyi, ülkenin güvenliğini sağlamada askeri üstünlüklerin yerini almaya başlamıştır. Bu nedenle ekonominin ülkenin dış politikasındaki işlevi yanında, ülkenin iç dinamiklerine yaptığı etki üzerinden dış politikada karar alma sürecine yön vermesi de göz önüne alınmalıdır. Bu nedenle ekonominin dünya çapında artan önemi dikkate alınarak, Türk dış politikasının belirlenmesinde ekonomik aktörlerin rolü birbirinden farklı bağlamlarda ele alınacaktır.

Türk dış politikasında gelenek dışı aktörler ile ilgili bir çalışma yapmadan önce "Türk dış politikasının" gelenekleri ile ilgili birkaç saptama yapılması gereklidir. Başlangıcından 20. yüzyılın ortalarına kadar geçen sürede Türk dış politikasının temel seyri "Batı" bağlantısı üzerinden şekillenmiştir. 1945 sonrasında Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler gerilemiş, az gelişmiş ülkelerle olan ilişkiler ise bilinçli olarak zayıf tutulmuştur. Kapsamı tek boyutlu olan dış politikanın temel aktörü de tek boyutlu olmuştur. Dış politika gerek Atatürk, gerek İnönü ve gerekse Menderes döneminde dar bir kadro tarafından belirlenip yürütülmüştür(Fırat, 1997, s. 3). Ahmet Emin Yalman'ın başını çektiği bir grup, basın yoluyla sınırlı muhalefet ortaya koysa da(Burçak, 1979, s. 33-34), dış politikanın, iktidarı elinde tutan siyasiler tarafından belirlenmesi eğilimi değişmemiştir. Basının temel rolü, dış politikayı etkileyebilecek bir kamuoyu

oluşturmaktan ziyade, dış politika kararlarını halka benimsetmek olmuştur. Atatürk ve ardından gelen İnönü döneminde savaşın ülkeye verdiği zararlar ve yeni yapılanma süreci yetkinin tek elde toplanmasına olanak sağlamıştır.Atatürk ve İnönü döneminde dış politika konusunda etkili isimlerin sayısı on beş kişiyi geçmemiştir(Akşin A., 1991, s. xiii).

Menderes dönemine gelindiğinde tek adam anlayışında değişiklikler başlamıştır. Özellikle iç politikada çok partili yaşamın başlaması ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi popülist yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Ancak bu gelişme dış politikaya yansımamıştır. Dış politika yine dar bir kadro tarafından yönetilmeye devam etmiş ve özellikle Menderes ile dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun aldığı kararlar doğrultusunda şekillenmiştir(Fırat, 1997, s. 3). Ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde on yıl önce iç politikada başlayan değişim rüzgârı, dış politikaya da yansımaya başlamıştır.

Kurtuluş savaşı sonrası dönemde, önceleri ekonomi devlet eliyle yeniden inşa edilmiş, daha sonra özel sektörün ağırlıklı olduğu bir biçimde yönlendirilmiştir. Ülkede ekonominin bir bütün olarak nasıl bir seyir izleyeceği ise İzmir İktisat Kongresi'nce şekillendirilmiştir. Açılış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk "yabancı ve yerli sermaye ile işbirliğine gidileceğine, ancak koşulların eskisi gibi tek yönlü imtiyazlar ve tekellere açık olmayacağına" vurgu yapmıştır(Sanlısoy, 2014). Menderes döneminde de özellikle ekonomi alanında devlet tekeli terk edilmeye devam etmiştir. Demokrat Parti programının 17. maddesinde;

> "devletçiliği, ekonomik alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah düzeyini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya ekonomik faaliyetlere girişmesi, gerekse teşvik ve yardım yolları ile özel teşebbüs ve sermayenin genel yararlara en uygun şekilde ve hızla gelişmesinde görev alması anlamında anlıyoruz... Özel teşebbüs menfaatleri genel menfaatin telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, ekonomik koşullarımızın çizdiği yoldur"(Demokrat Parti, 1946, s. 50)

denilerek devletçilikten liberalizme doğru bir yön değişikliğine yer verilmiştir.

DP'nin kuruluş felsefesindeki liberalizm anlayışı, ekonomide de etkisini göstermiştir. Ekonomideki bu liberalizm anlayışı, bir düşünsel yaklaşımın sonucu olmaktan çok bir zorunluluğun sonucuydu(Ahmad F. , 1977, s. 138-139). Liberal akım, Dünya savaşlarının yıkımı ve 1929-1930 Bunalımının sonucunda tüm dünyada etkisini göstermeye başlamıştır. Ekonomik krizin etkilerini ve savaşın yıkımını yaşayan ülkeler, yeniden yapılanma sürecinde bir yandan iç pazarlarında düzenlemeler yaparken, diğer yandan da uluslararası alanda iş birliği yapma yoluna gitmek durumunda kalmışlardır. Bu ikili durum ekonominin uluslararası boyutta liberalleşmesine yol açmıştır(Revenhill, 2011). Uluslararası ortamında etkisiyle, Türkiye modernleşmesi, özellikle 1945'te demokrasiye geçişten sonra, ülke içinde Keynes'çi ulusal kalkınmacılık, dışarıda da Smith'ci uluslararası liberal ticari ilişkiler temelinde kurulan dünya ekonomik düzenine katılımından itibaren, büyüyen bir orta sınıfa sahip olmuştur(Keyman, 2012, s. 23). Gerçekten de, 1950'lerde başlayan kapitalistleşme süreci eski dengeleri altüst etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidara egemen olan ve ekonomi üzerinde baskın bir otorite sağlayan bürokrasi karşısında, uluslararası ortamın getirdiği koşullar ve iç politikadaki değişim sonucunda zenginleşen eşraf ve burjuvazi artık ekonominin üzerindeki denetimin kalkmasını ve siyasal otorite etrafında kurulan ayrıcalıklı yapının kırılmasını talep etmiştir(Fırat, 1997, s. 5).

Amerikalı uzmanlarında tavsiyesiyle bu dönemde Türkiye, ekonomide koruyucu önlemleri azaltmaya başlamış ve dünya pazarıyla bütünleşmek zorunda kalmıştır. Üretimini ise görece önemsiz sayılan sanayi yatırımlarından ziyade tarımsal üretim üzerinde yoğunlaştırmıştır(Fırat, 1997, s. 5). 1949 yılında dönemin başbakanı, Türkiye'nin de ekonomik kalkınma için Amerikan yardımı kullanacağını TBMM'nde resmen açıklamıştır. 1947 yılında

yapılan bir başka kalkınma planı da, dış yardım alınacağı ön kabulü üzerinden hazırlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasını özel girişim yoluyla gerçekleştirme yaklaşımı da bu plan tarafından açıkça belirtilmiştir. Plan her ne kadar CHP hükümeti tarafından uygulamaya konulmamışsa da, genel ilkeleri 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti tarafından benimsenmiş ve bu yıldan sonra uygulanan ekonomi siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir. 1947 Planı, tarım, haberleşme, enerji, demir ve çelik, çimento, maden ve sanayi alanlarını temel etkinlik noktaları olarak kabul etmekle beraber, özellikle tarımsal gelişme üzerinde odaklanmıştır(Kongar, 1998, s. 53). Demokrat Parti iç ve dış baskılar altında uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme denemesine giriştiğinde, geçici birtakım olumlu göstergelerin verdiği iyimserliğe kapılmıştır. Marshall Yardımıyla gelen traktörlerle Hazine topraklarının, meraların ekime açılması ve tarım için olumlu hava koşulları, seferberlik sona erip genç erkek nüfusun tarıma dönmesiyle birleşince tarım üretimi 1947-1953 arasında yılda %10'un üzerinde artmıştır(Şahin, 1995). Ancak 1950'lerin ikinci yarısında değişen hava koşullarıyla beraber ekonomik durum da değişmeye başlamıştır. Kore Savaşı sonrası tarım ürünlerinin fiyatları hızla düşerken, 1953 yılından itibaren meydana gelen döviz sıkıntısı ve 1954 yılındaki kötü hasat sebebiyle ithalât imkânları daralmış, bu da içe dönük sanayileşme yönünde bir baskıya yol açmıştır. Böylece, ithalâtta kısıntılara gidilmesi ve bazı malların ithal ikamesi yoluyla elde edilmesi dönemi başlamıştır. Nitekim ithal ikameci sanayileşme stratejisi, planlamaya ağırlık verilen 1960 sonrası dönemin ana hattını oluşturmuştur(Başkaya, 1986, s. 137). Bu gelişmeler ekonomide kısır bir döngü yaratmış ve sürekli bir biçimde dış borç alımına yol açarak, Türkiye'yi dış politikada dışa bağımlı hale getirmiştir. DP iktidarı sonlarında ekonomik bunalım dönemlerine girildiğinde, dış ekonomik ilişki kavramı dış yardım bulma ile eş anlamlı hale gelmiştir (www.mfa.gov.tr,2014).

Dış politikada özellikle ABD etkisinde kalan Demokrat Parti, CHP'nin resmi ideolojisinden değişiklikler yapmaya başlamıştır. Tarıma yapılan

yatırımlar, gerekli reformlarla desteklenmeyince, büyük oranda bir kırsal işsizlik baş göstermiş ve köyden kente göç akımı başlamıştır. Kriz ortamında özellikle büyük kentlerdeki üretim sektörü, devlet desteğini de alarak güçlenmeye başlamış ve köyden kente göç eden ucuz iş gücünü de kullanarak ekonomik anlamda etki alanları oluşturmaya başlamıştır.[2] Bu sayede dış etkilerle de olsa devlet eliyle oluşturulan burjuvazi, devlet politikaları üzerinde etkili hale gelmeye başlamıştır.

27 Mayıs Darbesi ile son bulan ve ekonomik anlamda "başarısız" olarak nitelendirilebilecek olan DP dönemi, önemli düzeyde kültürel ve sosyal dönüşüme neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren baskı altında tutulan ve karar alma mekanizmasının dışına itilen ve bu çalışmada gelenek dışı aktörler olarak adlandırdığımız medya, ekonomi elitleri gibi çevre güçleri sisteme dâhil olma fırsatını bu dönemde bulmuştur(Fırat, 1997, s. 7). Aslında bu dönemi burjuvazi ile bürokrasinin güçler savaşı olarak adlandırmak da mümkündür. 1946 yılında çok partili yaşama geçişle başlayan, savaş süresince güç kazanan burjuvazinin üstünlüğü 27 Mayıs 1960 yılında yaşanan darbe ile kesintiye uğrayarak bürokrasinin eline geçse bile, darbenin niteliğinin de etkisiyle kısa süre içinde tekrar burjuvazinin hegemonik üstünlüğü ortaya çıkacaktır.

1960 Darbesinin ortaya çıktığı dönemde Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada, 2012 yılında yaşanan "Arap Baharı "na benzer bir ortam ortaya çıkmıştır. Önce Mısır'da ardından da Irak'ta ordu yönetime el koymuştur. Bu

[2]Türkiye, ABD'nin Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasını aktif olarak desteklemiş ve bu bağlamda Balkan İttifakı ve Bağdat Paktı'na dahil olmuştur. 1950'li yıllarda, iki kutuplu bir sistemin hakim olduğu ve bloklar arasında esnekliğin olmadığı bir ortamda, dış politika tercihini Batı bloğundan yana yapmış bir ülke için uluslararası politikada "ulusal çıkar" kavramının ABD'nin çıkarları ile neredeyse özdeş sayılması kaçınılmaz bir sonuçtur.

darbeler genel olarak bağlantısız bir dış politika amacını işaret etseler de, nihai anlamda SSCB etkisinde gerçekleştirilmişlerdir.

27 Mayıs Darbesini yapanlar, kendi hareketlerinin Ortadoğu'daki Baasçı veya Batı karşıtı darbelerle karıştırılmaması için, ilk açıklamalarında NATO ve CENTO'ya bağlılıklarını belirtmişlerdir.[3] Darbe iktidarı süresince, açıklamalarda ABD karşıtı bir tutum gözlemlenmemiştir(Öztürk O., 2010). 27 Mayıs Darbesini hazırlayanlar ortak bir yazılı programa sahip olmamalarına karşın, sık sık yaptıkları toplantılarda üzerinde anlaşmaya vardıkları birtakım ilkeler belirlemişlerdir(Fırat, 1997, s. 30). Erkanlı'nın anılarında yer alan bu ilkelerden 16. sırada olanı dış politikaya ilişkindir. Buna göre dış politikada mevcut anlaşmalara sadık kalınacak ve daha bağımsız bir dış politika benimsenecektir (Erkanlı, 1987, s. 26).

Tüm bu gelişmelere karşın, Soğuk Savaş sürecinde 1960'lı yıllarda yaşanan yumuşama (Detant Süreci), karşı bloklarda yer alan ülkelerin birbiriyle olan ilişkilerine daha ılımlı bir ortam sağlamıştır. Aynı dönemde ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumunun hayal kırıklığına yol açması, iç politikada söz sahibi olan yeni aktörlerin ABD karşıtı söylemler geliştirmesi ve bağımsızlığını kazanan ülkelerin bağlantısız bir dış politika izlemeye başlaması Türkiye'de çok boyutlu bir dış politika algısı oluşmasına yol açmıştır.

Dış politikada yaşanan bu çok boyutlu bakış açısı ekonomide de etkili olmuş ve liberalleşen ortamın bir sonucu olarak 1970'lere giden süreçte büyük şehirlerde yapılanan sermaye daha sistemli bir biçimde örgütlenmeye

[3] Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildiri metnin son cümleleri "bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh'tur."Milletimizin bir zarara uğramayacığı delaletinde sabır ve ihkamla tebessür etmeleri beklentilerimiz arasındadır" olmuştur. Konuşma metni için bknz.http://tr.wikisource.org/wiki/27_May%C4%B1s_Darbe_Bildirisi , erişim tarihi 18.09.2013

başlamıştır. Ekonomik anlamda daha açık ekonomi politikaları üretilmesi gerektiğine vurgu yapan işadamları, mevcut örgütlenme modellerinin yetersiz kaldığını düşünerek Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği'ni(TÜSİAD) kurmuştur. Derneği kuranlar incelendiğinde büyük ölçekli firmalara sahip olan ve İstanbul'da yaşayan elit bir kesim göze çarpmaktadır(Buğra, Class, Culture and State: An Analys of Interest Representation by Two Turkish Business Associations, s. 526). Dernek internet sitesinde kuruluş amacını ve kuruluşuna yol açan ortamı şu şekilde tanımlamaktadır;

> *"TÜSİAD'ın 1971 yılında kuruluşu, işlemeyen ve kriz üreten kapalı ekonomi sistemine iş dünyasının bir tepkisi mahiyetinde oldu. 1969-1970 yılları, ABD'nin Vietnam savaş harcamalarının ulaştığı boyut nedeniyle resesyona girdiği ve 1971 yılı da Başkan Nixon'un doları altından koparmasıyla uluslararası para sisteminin (Bretton-Woods) çöktüğü yıldır. Bu iktisadi gelişmeler, iş dünyasında, "kapalı ve kamu güdümlü ekonomik sistem" korunarak Türk ekonomisinin yola devam edemeyeceği ve devam edilmek istendiği takdirde ülkenin ciddi refah kaybına uğrayacağı yönünde bir değerlendirmeye neden oldu."* (www.tusiad.org).

TÜSİAD'ın kuruluşunda işlemeyen piyasa ekonomisi kadar rol oynayan bir diğer faktör ise Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) yapısına iş çevrelerince duyulun tepkidir. Hükümet inisiyatifinde ve yasa[4] ile kurulan TOBB'a üyeliğin mecbur olması ve siyasi iradeye bağımlı olması sanayi çevrelerini rahatsız etmiştir. Dernek kurucuları siyasi partilerin etkisi altında kalmadan Türkiye'deki özel sektörün ortak çıkarlarını korumak için kendi inisiyatiflerini kullanabilmeyi amaçladıklarını ifade etmişlerdir(Yaman, 2002, s.

[4]Odalar, Borsalar ve Birlik hakkındaki 5590 sayılı Kanun 8 Mart 1950 tarihinde hazırlanmış, 15 Mart 1950 tarihinde 7457 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 5590 sayılı Kanun, yerini, 1 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5174 sayılı Kanun'a bırakmıştır.

48).TOBB içinde yeterince temsil edilmediğini düşünen on iki sanayicinin[5] kurduğu örgütün tüzüğünün ikinci maddesinde, örgütün amacının bu üyelerin bireysel çıkarlarını korumaktan çok, ülkenin genel problemleri ile ilgilenmek ve bu problemlere çözüm üretme gayreti olduğu belirtilmiştir(www.tusiad.org). 1950'den itibaren izlenmeye başlayan dışa açık ekonomi politikaları sayesinde iyice güçlenen özel sektör, "güvenlik odaklı dış politika" algısının değişmesi yönünde mücadele etmeye başlamıştır. Batı Avrupa demokrasi modelinin benimsenmesini savunan en görünür ekonomik örgütlenme olan TÜSİAD, dış politikada daha liberal politikalar izlenmesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olunması yönünde baskı aracı olmuştur(Buğra, Class, Culture and State: An Analys of Interest Representation by Two Turkish Business Associations, s. 526).

Etki oranı değişkenlik gösterse de, devlet politikaları üzerinde 1950'den günümüze her zaman söz sahibi olan burjuvazinin, dönemler içerisinde siyasal ve sınıfsal anlamda değişim geçirmekle birlikte çıkarları doğrultusunda dış politikayı yönlendirici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'de burjuva sınıfının gelişiminin tarihsel arka planı göz önünde tutularak, zaman içinde yaşadığı değişim ve bu değişimin Türk dış politikalarına yansımaları ele alınacaktır. Değişik zaman dilimlerinde ve değişik düzlemlerde, ekonominin iç ve dış politikayı etkileyen unsurlardan biri olduğu ve bu etkinin gün geçtikçe artan bir eğilim gösterdiği açıktır.

Bu çalışmada ekonomik etki ile açıklanmak istenen durum, gelenek dışı aktörlerin ekonomi politikaları aracılığı ile dış politika üzerindeki etkileridir.

[5] Vehbi Koç (Koç Holding), Nejat F.Eczacıbaşı (Eczacıbaşı Holding), Sakıp Sabancı (Sabancı Holding), Selçuk Yaşar (Yaşar Holding), Raşit Özsaruhan (Metaş A.Ş.), Ahmet Sapmaz (Güney Sanayi A.Ş.), Feyyaz Berker (Tekfen Holding), Melih Özakat (Otomobilcilik A.Ş.), İbrahim Bodur (Çanakkale Seramik A.Ş.) Hikmet Erenyol (Elektrometal San. A.Ş.), Osman Boyner (Altınyıldız Mensucat A.Ş.), Muzaffer Gazioğlu (Elyaflı Çimento A.Ş.)

Bir ülkenin ekonomik kanaat önderleri ve ekonomi tabanlı sivil toplum yapılanmaları, o ülkenin dış politikasına, hangi veriler ışığında ve ne oranda etki edebilmektedir? Türkiye'de çok partili yaşamın başlangıcından bu yana bahsi geçen süreç nasıl işlemiştir? Araştırılması gereken bir diğer boyut ise ekonomik etkinin "nasıl" ortaya çıktığıdır. Farklı ülkelere ait veriler kıyaslandığında, ekonomik elitlerin dış politikaya etki düzeylerinde farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Bu farklılaşmaların altında yatan sebeplerin ortaya konması için ülkelerin ekonomik seçkinlerinin oluşum süreçlerinin kıyaslamalarının yapılmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu çalışmada ortaya konulmak istenen sadece ekonominin dış politika üzerindeki etkisi değildir. Burada asıl hedeflenen ekonomik elitlerin, Türkiye'de dış politikayı nasıl ve ne oranda etkilediğinin tarihsel süreç ve gerçekler ele alınarak analiz edilmesi ve dünyada yaşanan ekonomik dönüşümlerin Türk dış politikası üzerindeki etkilerinin ortaya konulmasıdır. Türkiye'de ekonomik etkenlerle dış politika arasında bağlantı kurmayı amaçlayan çalışmalara bakıldığında genel olarak dış ticaret hacminin, dış politikaya etkilerine yönelik çalışmalar yapıldığı gözlenmiştir. Bu çalışmalarda Türk ekonomik elitlerinin pozisyonlarına göre dış politikadaki etkilerine vurgular yapılmış, ancak dünyadaki ekonomik gelişmeler sonucu Türkiye'de devlet eliyle şekillenen burjuvazinin dış politika oluşumundaki belirleyici rolü ele alınmamıştır.

Konuyla ilgili literatür araştırıldığında Ayşe Buğra'nın "Devlet ve İşadamları" kitabı dikkat çekici çalışmalardan biri olarak ortaya çıkar. Buğra, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'lara, Türkiye'nin "girişimcilik" tarihi ve devletle işadamlarının bir türlü gevşemeyen ilişkilerini ele aldığı kitabında, sermayenin oluşumundaki dönüm noktalarını ve dünyada devlet ile sermaye sınıfının ilişkilerini örnekler üzerinden açıklamıştır. İlhan Uzgel'de "Ulusal Çıkar ve Dış Politika" başlıklı çalışmasında eleştirel kuram çerçevesinden devlet aygıtı ile toplumsal sınıflar arasında dış politikanın belirlenmesi sürecinde ortaya çıkan çıkar farklılıklarını, Nicos Poulantzas'ın geliştirdiği "devletin göreli özerkliği"

kavramı etrafında ele almakta ve bu çerçeveyi dış politikaya uygulamaktadır(Uzgel, 2004). Nicos Poulantzas ve Ralph Milliband arasında 1970 yılında başlayan akademik tartışma da devletin özerkliği ve sınıf kavramı üzerinde ciddi bir okuma sağlamaktadır. Poulantzas devlet aygıtlarının birinci rolünün sınıf egemenliğinin yoğunlaşması ile toplumsal formasyonun bütünlüğünün sürdürülmesi olduğunu savunmuştur. Bu şekilde sınıf ilişkileri yeniden üretilir. Siyasal ve ideolojik ilişkiler devlet aygıtları içerisinde maddi pratikler haline gelerek cisimleşirler. Bu aygıtlar ise hem hükümet, ordu, polis gibi devletin zor aygıtlarını hem de kilise, parti, dernek, sendika, aile gibi ideolojik aygıtlarını içerirler. Ekonomik ilişkiler ise bu siyasi ve ideolojik ilişkilere eklemlenerek cisimleşir(Poulantzas, Classes in Contemporary Capitalism, 1978, s. 24-25).

Kemal Kirişçi ise bu konuda yaptığı bir çalışmasında Richard Rosecrance'nin “ticaret devleti” ve Robert Putnam'ın “iki seviyeli diplomatik oyun” çalışmalarından hareketle ekonomik yapılanmaların dış politika üzerindeki etkilerini ele almıştır(Kirişçi, The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of Trading State, 2013). Bir başka çalışmasında Kirişçi “devlet dışı aktörlerin, Türkiye'nin ulus ötesi ve ekonomik ilişkilerinde artan önemine” vurgu yapmış ve bu kapsamda artan ekonomik entegrasyonların sonucunda ekonomiye yön veren özel sektör girişimlerinin Türk dış politikası üzerinde etkinliğinin arttığını ortaya koymuştur(Kirişçi, Turkish Engagement with its Neighborhood: A ‘Synthetic’ and Multi-Dimensional Look Turkish Foreign Policy Transformation, 2011).

Kirişçi’nin çalışmalarında bahsi geçen artan dış ticaret ve ekonomik gelişime bakıldığında, 1945 yılında 264 milyon dolar olan dış ticaret hacminin, soğuk savaş sonrasında 1990 yılına gelindiğinde 35 milyar 200 milyon dolara

çıktığı görülmüştür. Yani soğuk savaş döneminin temel kriteri olarak ele alınan askeri alanın büyümesine göre[6] ticaret hacmi daha önemli bir artış göstermiştir. Konuya ilişkin bir başka makalede Renda, "Türk dış politikasında Türkiye'nin iç dinamikleri ve bölgesel dinamiklerin etkileşimini vurgulayarak, görülmemiş düzeydeki ekonomik karşılıklı bağımlılığın Türk dış politikasındaki etkisini" Robert Keohane ve Joseph S. Nye'ın "karmaşık karşılıklı bağımlılık" kavramından yola çıkarak analiz etmektedir. Benzer bir kavramsal çerçeveye dayanan ancak ErnstHaas'ın yeni-fonksiyonalist yaklaşımını da kullanan çalışmasında Kutlay, son dönem Türk dış politikasının dinamiklerini araştırırken Türk ekonomisindeki dönüşümü incelemekte, 2001 krizi sonrası dönemde uluslararasılaşma yanlısı sermayenin ve Anadolu sermayesinin artan rolünü açıklayıcı değişkenler olarak ele almaktadır(Kutlay, 2011). Haas'a göre entegrasyon, farklı ulusal ortamlara sahip politik aktörlerin bağlılıklarını, beklentilerini ve politik eylemlerini, kurumları üye devletler üzerinde yetkiye sahip yeni bir merkeze kaydırmaları için ikna edilmeleri sürecidir(Haas, 1958, s. 16).

Konuyla ilgili diğer çalışmaları ise Atlı ve Ünay yapmıştır. Atlı, son dönemde değişen devlet-iş insanı ilişkisini merkeze alarak, Türk dış politikasının "yeni diplomatlarının" rolünü tartışmıştır(Atlı, 2011). Ünay ise Türk ekonomisinin, ithal ikameci politikalardan küreselleşme süreçleriyle bütünleşen ihracat merkezli bir eksendeki dönüşümünü dış politikaya etkileri bağlamında ele alarak, ekonomik diplomasi açısından Türk dış politikasını analiz etmiştir(Ünay, 2011). Diğer pek çok çalışmada da ekonominin rolü vurgulansa bile, bu çalışmalarda sistematik bir politik ekonomi çerçevesi kullanıldığını söyleyebilmek mümkün değildir(Kutluay, 2012).

61945 yılında 262.970 bin TL harcama ile bütçenin %4,8'i savunmaya ayrılırken, 1985 yılında 832.877 bin TL harcama ile bütçenin %2,4'ü savunmaya ayrılmıştır.

Literatürde bu türde disiplinler arası çalışmaların sayısının az olması nedeniyle seçilen bu konunun açıklanması için tezin birinci bölümünde kuramsal altyapı tanıtılmış ve dış politikada karar alma sürecinin kuramsal ve kavramsal açıklaması ele alınmıştır. 1950'den itibaren dış politikada etkili bir aktör olan sermaye kesiminin, Türkiye'nin gelişimi için önemli olduğuna vurgu yapan liberal görüş, Türk dış politikasında uzun yıllar ana akım olan realist görüş ve dış politikayı bir bütün olarak algılayan eleştirel bakış başta olmak üzere, temel uluslararası ilişkiler kuramları ve dış politikada karar alma sürecinde bu kuramların açıklanması, tezin tamamının anlaşılabilir olması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu bölümde ekonomik dönüşüm sürecinin betimlenmesi için Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi sürecinde yaşadığı ekonomik evreler kısaca açıklanacaktır.

İkinci bölümde, Türkiye'nin gerek sınıf yapısının oluşmasında gerekse dış politika aktörlerinin belirlenmesinde yaşadığı ekonomik ve siyasal dönüm noktaları tarihsel süreç içinde ele alınarak analiz edilecektir. Bu sayede TUSİAD'ın güçlü bir ekonomik yapı olarak ortaya çıkmasına neden olan ekonomik ve siyasal zemin ele alınarak Derneğin dış politika üzerindeki etkisinin hukuki altyapısı incelenecektir. Türk dış politikasının şekillenmesinde devlet eliyle ve yasalarla kurulan bir örgütlenmenin doğurduğu boşlukları gidermek için kurulan bu oluşumun yasal temelleri ele alınarak, tarihsel gelişim sürecinde, kimi zaman hükümetlerin görevi bırakmasını sağlayacak güce ulaşmasının yasal ve tarihsel arka planı ortaya konulacaktır.[7]

Üçüncü bölümde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küreselleşmenin ve liberal ekonomilerin güç kazanmaya başlaması ile birlikte devletin dış politika

[7]http://www.radikal.com.tr/ekonomi/30_yil_once_ilanlarla_eceviti_deviren_tusiad_ilani_ilk_ecevite_okutmus-916861 , erişim tarihi 20.09.2013

tekelini kaybetmesi ve bu sürece paralel olarak Türkiye'de 1950'lerde TOBB ile başlayan ve 1970'lerde TUSİAD ile hız kazanan ekonomik entegrasyon sonucunda ortaya çıkan siyasal seçkinler ele alınacaktır. Siyasal ve ekonomik sınıfın, iktidar aygıtlarını nasıl kullandığı ve gerek kamuoyu gerekse devlet üzerinde nasıl etkin olduğu açıklanacaktır. Bu bölümde Türk dış politikasının değinilen dönemdeki gelişimi ve bu gelişime yol açan iç ve dış etkenlerin kısa bir analizi yapılacaktır. Kıbrıs sorunu ve Avrupa Ekonomik Topluluklarına üyelik girişimi gibi dış politikadaki önemli gelişmeler ve bu olaylarda alınan kararlarda ekonomik aktörlerin işlevleri ele alınacak ve bu sayede ekonominin TDP üzerindeki etkinlik haritası oluşturulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE KAVRAMLAŞTIRMA SORUNU

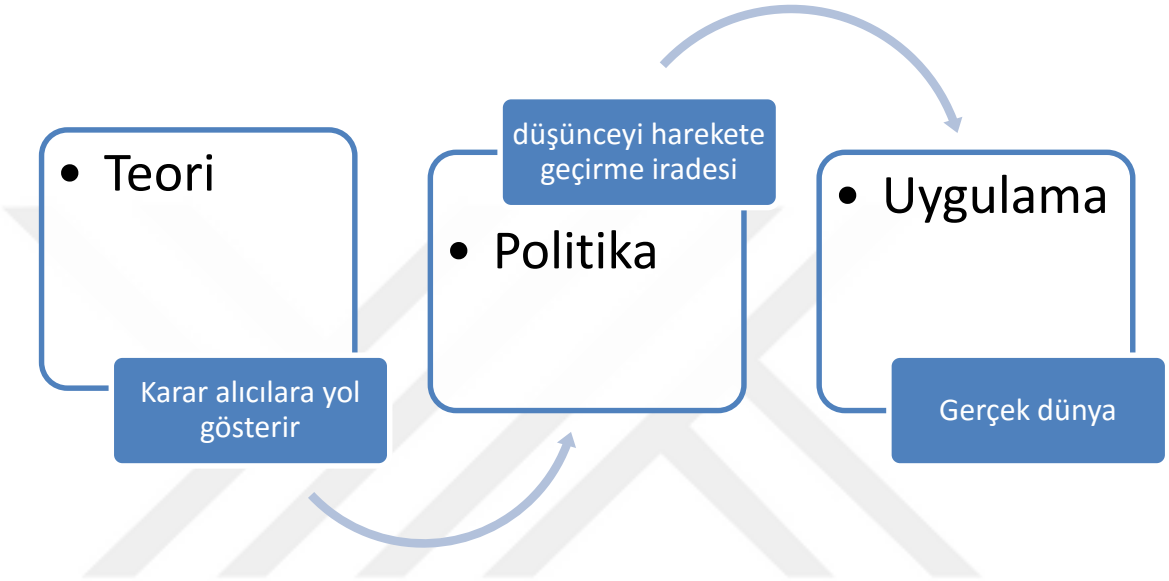
1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN DEĞİŞEN YAPISINI ANLAMAK

Dış politika üzerine yapılan çalışmaların bir amacı da, ortaya konan politikaları açıklayan yeni yaklaşımlar geliştirmektir. Günümüzde devletler için barış ve güvenliğin nasıl sağlanabileceği, savaşlara nelerin sebep olduğu, ülkelerin küresel pozisyonlarını diğer ülkelere zarar vermeden nasıl geliştirebileceği gibi sorulara yanıt aranır. Uluslararası sistemin işleyiş dinamikleri ve sistem içinde yer alan insan öğesiyle nasıl bir etkileşime girdiği ilgi alanı içindedir. Dış politikayı basit bir tanıma indirgediğimizde kullanılan "ülkelerarası ya da ülkeler üstü (AB örneğinde olduğu gibi) nitelik taşıyan ilişkiler dış politikayı, sadece bir ülkeyi ilgilendiren konular ise iç politikayı oluşturur" algısı içinden geçtiğimiz dönemde geçerliliğini kaybetmiştir. Artık dış politikayı bir ülkeye savaş ilan etmek, barış antlaşması imzalamak, ticaret antlaşmaları yapmak gibi konularla sınırlandırmak mümkün değildir. Bu basit tanım elli yıl öncesinde kabul görebilirdi ancak günümüzde A.B.D'nde hastalanan bir tavuk ya da yanlış krediler vererek batan bir banka sadece o ülkeyi ilgilendirir demek imkânsız hale gelmiştir. Küreselleşme olgusu sonucunda Amerika'da batan bir banka küresel mali krize neden olabilmektedir. Günümüzde pek çok olay iç politika sınırları içinde başlamasına karşın kısa sürede uluslararası politikanın gündemine gelmektedir. Bunun en yakın örneği 2011 yılında Libya'ya yapılan müdahaledir. 2011 yılında Libya'da Kaddafi karşıtı gösteriler ile oluşan muhalefet aslında bir ülkenin iç politikasını ilgilendirmektedir. Ancak Kaddafi'nin protestoculara karşı sert tutumu, sosyal medya aracılığı ile kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve uluslararası politika alanında gündem olmuştur. 50 yıl öncesine göre Libya'da yönetim algısı değişmemiş ancak algılanma

değişmiş ve BM nezdinde konu uluslararasılaşmıştır(Beasley, 2013, s. 2).Aynı şekilde Amerika'da melamin kullanımının yasaklanması bir iç yönetsel karar olarak algılanmasına karşın, Çin ile olan ticari dengeleri bozması nedeniyle dış politika gündeminde yer edinmiştir.

Dış politikanın tanımını karışık bir hale getiren bu gelişmeler sonucunda Anglosakson coğrafyada doğan uluslararası ilişkiler disiplini de değişime uğramıştır.19. yüzyılın hegemon gücü İngiltere'de doğan ve 20. yüzyılın hegemon gücü Amerika'da gelişen disiplin tüm dünyaya yayılmıştır(Uzgel, 2004, s. 28). Uluslararası ilişkileri insan davranışı ile özdeşleştirerek bir veya birden çok devletin diğer devlet ya da devlet gruplarıyla resmi ve gayri resmi ilişkileri şeklinde açıklayan (Lopez & Stohl, 1989, s. 3)yaklaşımda, temelini güçten alan bilginin hegemon güçlere hizmet etmesi doğaldır. Bu nedenle klasik uluslararası ilişkiler kuramlarının Amerikan menfaatleri doğrultusunda kurgulandığı söylenebilir. Burada karşımıza çıkan başka bir sorun ise kuram, pratik ve politikanın birbirlerini etkileme sürecidir. Kuram dış politikaya etki eden elitlerin ve devletlerin davranışlarını şekillendirir. Politik karar alıcılar ise kuramsal olarak tanımlanmış alanda devlet davranışlarını ortaya koyarlar. Pratikte ortaya konan bu davranışlar seti ise akademik çevrelerin görüşlerini etkileyerek kuramların oluşumunu sağlar ve böylece bir döngü ortaya çıkar(Lopez & Stohl, 1989, s. 4).

Şekil 2. Teorik Döngü

Kaynak: Smith S., Foreign Policy:Theory,Actors,Cases,Oxford University Press, 2012

Klasik uluslararası ilişkiler kuramları da baskın güçlerin pratikte ortaya koyduğu davranışları kamuoyuna kabul ettirmek için ortaya atılmış ve uzun bir süre bu misyonlarını başarıyla yerine getirmiştir. Ancak küreselleşme olgusunun dış politikayı tüm dünyada tartışılır hale getirmesi, klasik kuramlara yönelik eleştirilerin artmasına yol açmıştır. Bu ortam ise eleştirel kuramın ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Horkheimer 1937 yılında eleştirel kuram kavramını ortaya atmıştır. Ancak içinde yer aldığı, Frankfurt Okulu sistematik bir kuram ortaya koyma konusunda başarısız olmuştur. Eleştirel kuram Hegel'in diyalektiği, Marks'ın tarihsel materyalizmi ve Freud'un analizlerinin etkisinde gelişmiştir. 1980 yılına gelindiğinde uluslararası ilişkilerin hakim kuramları olan realizm, plüralizm ve pozitivizmin gittikçe karmaşık

hale gelen küresel politikaları izah etmede eksik kaldığı gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle realist ya da neo realist görüşe dayanan çalışmalar, teknolojinin artan etkisini, insan hakları konusunun ve devlet dışı aktörlerin dış politikada belirleyici roller edinmesini açıklayamamıştır. Eleştirel kuram ile küresel ve yerel ekonomik hareketlerin dış politika üzerindeki etkisini kuramsal olarak izah etmek mümkün hale gelmiştir. Eleştirel kuramın, kapitalist yapılanmanın dış politikada nasıl etkili olduğunu ortaya koyan kuramsal yaklaşıma geçmeden önce devletin yapısını anlamamıza yardımcı olacak Vestfalya - Westphalia sisteminin ortaya çıkardığı ulus devletlerden ve 1980'li yıllara kadar uluslararası ilişkileri etkileyen klasik uluslararası ilişkiler kuramlarından bahsetmekte yarar vardır.

1.1. Ulus Devlet ve Vestfalya-Westphalia

Uluslararası ilişkiler üzerine yapılan çalışmaların birçoğu devleti ana aktör olarak görür. Bununla beraber bazı klasik akımlar devletin uluslararası sistem içinde kayda değer tek aktör olduğunu, devlet dışındaki aktörlerin sisteme katkılarının dikkate alınamayacak kadar küçük ve dolaylı olduğunu savunurlar. Özellikle eleştirel kuram ile geçerliliği ciddi anlamda sarsılan bu görüşe karşın, devletin dış politikada rolü yadsınamaz. Dış politika analizlerinde devlet ve devlet dışı aktörler olarak iki ayrı eksen oluşmasının sebebi de budur.

Dış politikada gün geçtikçe rolünü diğer aktörlerle daha fazla paylaşmaya başlayan devletin tanımı Asya'da bir arada yaşamak zorunda olan tarım insanlarının ilkel komünal toplumun çözülüşünün hemen ardından gelen ilksel (pristine) siyasal örgütlenme biçimi için kullanılırken(Claessen & Skalnik, s. 4), modern devlet tanımı 30 Yıl Savaşları'nın ardından imzalanan Vestfalya-Westphalia Antlaşması ile ortaya çıkmıştır. Tüm Avrupa'yı etkileyen bu ilk savaş 1618 yılında Protestan ve Katolik

prenslikler arasında başlayıp kısa sürede tüm kıtaya yayılmıştır (Beaulac, 2004, s. 1). Başlangıçta din temelinde çıkan savaş ekonomik ve politik gücün paylaşımı mücadelesi haline gelmiş ve 30 yıl sonra 1648 yılında Vestfalya-Westphalia Barışı ile son bulmuştur. Vestfalya - Westphalia barışının temel formülü *cuiusregio eiusreligio* yani toprağın hükümdarı kimse, onun dini geçerlidir olmuştur(Lopez & Stohl, 1989, s. 6). Bu gelişmenin Avrupa'daki anlamı kilisenin devlet üzerindeki egemenliğinin ortadan kalkması ve devletin hâkimiyetini paylaştığı dönemin sona ermesidir. Vestfalya-Westphalia sonrasında politik, ekonomik ve sosyal alanın tek hâkimi devlet olmuştur(Rourke, International Politics on the World Stage, 1997, s. 30). Böylece "Dünya Ekonomik Sistemi" kurulmaya başlamış ve Kıta Avrupa'sı kapitalist sistemin kalesi haline gelmiştir. Ancak devletin merkezi rol üstlendiği uluslararası sistemin kuralları konulmadığından, devletlerin yayılmacı ve çıkarcı davranış kalıpları kargaşa ortamının doğmasını kaçınılmaz kılmıştır.

1.2. Ulus Devlet Olgusu ve Gerçekliği

Vestfalya - Westphalia barışı ile egemenliğini ele alan devlet; belirlenmiş topraklar üzerinde egemen siyasi örgütlenmesi olan ve diğer devletler tarafından tanınan bir yapıdır(Lopez & Stohl, 1989, s. 7). Uluslararası ilişkilerde tartışılan bir konu ise ulus ile devlet (nation – state) farkı ve ulus devlet kavramıdır. Ulus aynı dil, soy ve kimlik algısını paylaşan geniş sosyal gruplardır. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan ve fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak da ifade edilebilmektedir(Özyakışır, Ağustos 2006, s. 78).

Bazı ulusların birden çok devlet sınırı içinde varlığını sürdürmesi gibi (Benin ve Nijerya'da bulunan Yorubas ulusu) devlet olarak tanınmayan uluslar (Filistin)

ve birçok ulustan oluşan devletlerden (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu) söz etmek mümkündür. Avrupa'da yaygın olan ulus devletler ise kuruluşlarının ardından göçler, savaşlar ve kolonileşme hareketleri neticesinde amalgam bir yapıya bürünmüştür.

Vestfalya sonrasındaki saf hali oldukça şekil değiştirmesine ve göçler ile oldukça karmaşık bir hal almasına karşın, devletin dış politikadaki tekelci rolü küreselleşme dönemine kadar devam etmiştir. Küreselleşme ile devletin rolünün uğradığı değişim ise tartışmaya açıktır. Her ne kadar küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin etkinliklerini kaybettikleri ifade ediliyor olsa da, aslında devletlerin ulusal çıkarlarının her zaman ön planda olduğu ve gelişmiş ülkelerin dış politikada özgür hareket edebilmek amacı ile ülkelerindeki her sektöre yabancı sermaye yatırımı yapılmasına izin vermedikleri görülmektedir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere piyasalarını açmaları konusunda sürekli baskı yapmaktayken, aynı ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin tekstil ve tarım gibi sektörlerine piyasalarını açmadıkları görülmektedir. Sistem egemen devletlerarasında kurgulanmıştır ve her egemen devlet kendi güvenliğini sağlayarak, çıkarlarını maksimize etmek zorundadır.

Günümüzde ciddi anlamda eleştiriye konu olmakla beraber, dönemin koşullarında İngiltere tarafından tasarlanan ve daha sonra Amerika'da geniş kabul gören realist yaklaşım, bahsedilen bu güce ve her devletin kendi kaderini belirlemesi gerektiğine kuramsal bir izah getirmeyi amaçlamıştır.

1.3. Realist Bakış ve Dış Politika

Devleti temel aktör olarak ele alan klasik uluslararası ilişkiler kuramlarının en yaygın kullanılan kuramı realizmdir. Thomas Hobbes'a göre politikanın özünde "güç mücadelesi" vardır ve uluslararası ilişkileri tanımlamanın en kolay yolu bu güç mücadelesi için ortaya çıkan çatışma ortamını anlamaktan geçer.

Realist görüşün üç temel kabulü vardır. Bunlardan ilkine göre hayatta kalmanın temel şartı bir gruba (günümüzde bu grubun adı ulus devlettir) dâhil olmaktır. Realizmin ikinci kabulüne göre insan davranışının doğasında egoizm vardır. Doğa koşullarında insan kişisel çıkarlarını ön plana çıkartır. Klasik realistlere göre insaniyetsizlik aslında baskı altında kalmış insaniyettir. Realizmin son temel kabulü ise "güç odaklı" olmaktır. Güç elde etmek politikanın vazgeçilmez doğasıdır(Steve Smith, 2012, s. 36). Realist bakış açısının bu kabulleri, bu alanda çalışanların dünya sistemine – özellikle savaş ve devrimlere – bir güç mücadelesi olarak bakmalarına yol açmıştır. Bunun sonucunda uzun yıllar güç elde etme ve güvenlik sağlama "yüksek politika – high politics" olarak tanımlanırken, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar "düşük politika – low politics" olarak tanımlanmıştır(Lopez & Stohl, 1989, s. 9). Realizmin bu indirgemeci bakış açısına göre her devlet içyapısından bağımsız olarak güce odaklanır ve kendi güvenliğini sağlar. Ancak devletler kendi güvenliklerini sağladıklarından hiçbir zaman tam olarak emin olamazlar. Bekasını devam ettirmek isteyen devletler, sürekli olarak kendilerini tehdit altında hissederek gücünü arttırır. Bu durum sistemdeki diğer devletlerinde gücünü arttırmasına sebep olarak "güvenlik ikilemine" yol açar(Waltz, 1979, s. 100).

Realizmin güvenlik kısır döngüsü üzerinden izah ettiği bu oyunda ekonomik, sınıfsal ve içsel etkenlere, din ve kültüre yer yoktur. Bunların sadece güvenlik sağlamak için devletin elde etmesi gereken güce etkileri analiz edilebilir(Uzgel, 2004, s. 33). Bu nedenle bir zümrenin dış politika üzerindeki etkisinin analiz edileceği bir çalışmanın realist kuramla izah edilmesi mümkün değildir.

1980'li yıllara gelindiğinde ekonomik geri kalmışlık, açlık gibi konuları ele alan Bağımlılık Okulu (Dependency School) ile Immanuel Wallerstein'in dünya sistemi

gibi ulus devlet ve güç olguları üzerinde odaklanmayan, “geri kalmışlık “olgusunu açıklamaya çalışan yaklaşımlar sınırlıda olsa kendine yer edinmeye başlamışlardır(Uzgel, 2004, s. 34). Eleştirel kuram ise doğa bilimlerinin yöntemlerini benimseyen çalışmalara karşı, var olan epistemolojiyi yıkmaya çalışarak, uluslararası ilişkilere daha bütünsel bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır.

1.4. Eleştirel Kuram ve Dış Politika

Batı Avrupa Marxsist geleneğinden beslenen Alman filozoflar tarafından kurulan Frankfurt Okulu’nun 1930’lu yıllardan itibaren ortaya koyduğu düşünceler ve çalışmalar ile biçimlenen Eleştirel Kuram birden fazla yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Frankfurt Okulu Marxsist gelenek içinde yer alan düşünürlerden oluşmasına rağmen Ortodoks bir Marksizm anlayışından uzak durmuş ve Marksizm’in sınıfsal çatışma yorumunun günümüzde yetersiz kaldığını söyleyerek, Marksizm’in yeniden okunmasını eleştirel biçimde yapmaya çalışmıştır(Linklater, 2001, s. 23). Bu kuramın Marksizm’e yönelik başlıca eleştirisi, proletaryayı sınıf bilincine sahip ve toplumsal yapıyı dönüştürücü bir özne olarak görmesidir. Ayrıca eleştirel kuram, Marks’ın üretici güçlere (bilimsel ve teknolojik yeniliklere) atfettiği ilerici rolü de eleştiri konusu yapmaktadır(Uzgel, 2004, s. 40). Bu çerçeve içinde yer alan düşünürler, kitle iletişimin ve bu kültürün Batı kültürünün oluşumundaki rolüne dikkat çekerek, bilim ve teknolojinin batı toplumlarının dünya görüşünü yaygınlaştırmada araç olarak kullanılmasını eleştirirler ve modernizmi bitmemiş bir proje olarak görürler(Habermas, Knowladge and Human Interest, 1971). Ancak Marx’ın “insanlar kendi tarihlerini kendileri yapar, fakat bunu istedikleri şekilde, kendileri tarafından seçilmiş koşullar altında yapmazlar; var olan koşullar altında yaparlar” görüşünden etkilenmişlerdir(Uzgel, 2004, s. 40).

Eleştirel kuramın amacı sosyal bilimlerdeki pozitivist yaklaşımlara meydan okuyarak alternatifler sunmak, sosyal ve politik kuramı yeniden kurgulamak olmuştur. Bu yaklaşım pozitivizmin deneye dayalı yollarla elde edilen verileri tek gerçek veri kabul etmesine karşı çıkar. Habermas'a göre bütün "bilgi" insan ihtiyaçlarına göre oluşmuştur ve toplumda üç "bilgi oluşturucu" ya ihtiyaç vardır.

1- Pozitif ampirik – analitik bilgi. Bilimlerin açıklamaya çalıştığı, insanın içinde yaşadığı ortamı bilme ve kontrol etme ihtiyacı;

2- Yorumsamacı (hermneutic) bilgi. Anlamlandırma için ihtiyaç duyulan bilgi

3- Eleştirel kuramın karşıladığı bilgi. İnsanın baskıdan kurtulması, özgürleşme ve rasyonel otonomiye ulaşma ile bağımsız olma konusundaki ihtiyacı(Habermas, Theory and Practice, 1973).

Habermas'ın eleştirel kurama bu bakışı hem statükocu pozitivist sosyal bilimden, hem de apolitik yorumsamacı bakıştan bir kaçış vaat ettiği için oldukça etkili olmuş ve pek çok yazar tarafından uluslararası ilişkilere uyarlanmaya çalışmıştır.

Uluslararası ilişkilerde özellikle realist yaklaşıma karşı görüşlerini dile getiren bir diğer yazar Robert Cox olmuştur. Cox'a göre teori her zaman bir amaca hizmet etmektedir ve genelde gücü elinde bulunduran belli grupların problemlerinin çözümüne yönelik olmuştur. Problem çözücü kuramların yerine Cox, dünya politikasının var olan uygulamalarını ve realist varsayımları veri olarak almayan, bunun yerine alternatif düzenleri araştıran ve değişim kanalları geliştirmeyi hedefleyen bir kuram tasarlamak istemiştir(Cox, 1983).

Eleştirel kuram realist kuramın aksine insanları baskı altında tutmaya çalışan geleneksel yöntemleri reddederek dış politikanın, iç politikadan bağımsız bir süreç olarak alınmasına karşı çıkar. Burjuvazinin çıkar algısının dış politikada hesaba katılması gerektiği vurgusu yapar.Bu nedenle bu tezde eleştirel kuramdan metodolojik olarak faydalanılacaktır. Eleştirel kuramın temel önermesi olan burjuvazinin çıkarlarının anlaşılması için çıkar kavramının kuramsal altyapısının ve Türkiye'de ekonomik dönüşümün burjuva sınıfının oluşumuna etkisinin anlaşılmasında fayda vardır.

2. KAVRAMSAL BÖLÜM

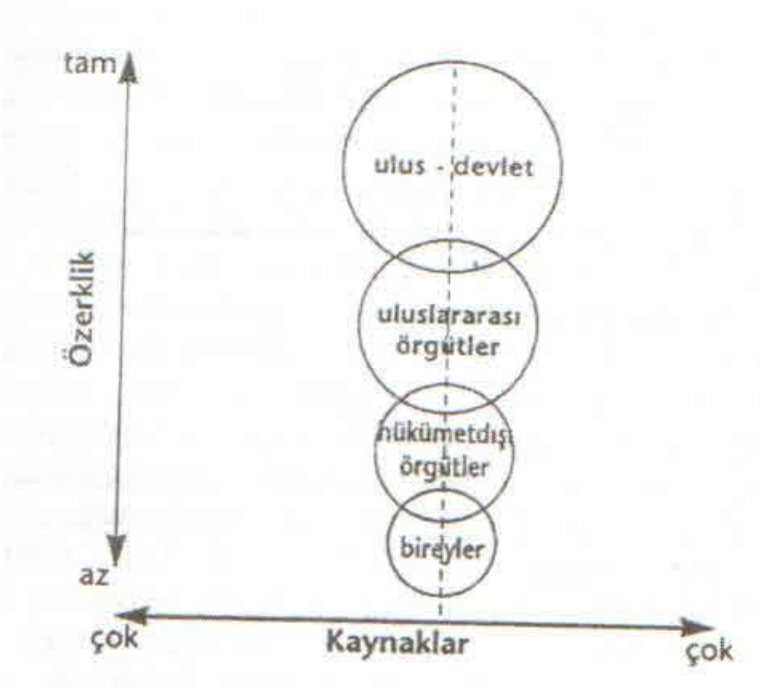
Araştırmanın odak noktasını oluşturan kurumların alışılmış diplomatik kurumlardan farklı olması, bu çalışmada sıklıkla geçen aktör kavramının açıklanmasını ve kullanılan literatürün netleştirilmesini gerektirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininde aktörlerin sürekli olarak değişiklik göstermesi durumu genel bir kabul görmekle birlikte, bu aktörlerin tanımlanması ve sınıflandırılması konusunda görüş ayrıcalıkları mevcuttur. Bu bağlamda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri ve belki de en başta geleni devletin rolüdür. Birçok düşünüre göre devlet uluslararası ilişkilerin "geleneksel" aktörüdür. Ancak uluslararası ilişkiler alanında her geçen gün aktör sayısının arttığı gerçeği göz ardı edilemez. Etki oranları değişiklik göstermekle birlikte ekonomik çıkar örgütleri, medya, askeri yapılar ve hatta sosyal medya aracılığı ile bireylerin uluslararası ilişkilerde aktör işlevi gördüğü durumlarla karşılaşılabilmektedir.

Bu nedenle bu araştırmada sıklıkla geçen aktör kavramının ve aktörlerin etkilerini inceleyen elit kuramının açıklanmasında fayda vardır.

2..1. Aktör Kavramı

Uluslararası sistemlerin karakteristik özelliklerinden biriside aktörlerdir. Dış politikada aktör; "uluslararası alanda az veya çok eylem geliştirebilen ve bu eylemlerini bağımsız olarak ortaya koyma yeteneğine sahip organize varlıklar" olarak tanımlanabilir(Dougherty, 1976, s. 600). Günümüzde devlet dışında bu yeteneğe sahip yapıların sayıları her geçen gün artmaktadır. Köni'ye göre bir öğenin aktör sayılabilmesi için; açıkça belirlenmesi, uluslararası alanda karar verme kapasitesine sahip olması, az da olsa egemen eylem geliştirebilmesi, diğer aktörler üzerinde nispi etkisi olması ve belirli bir süre varlığını sürdürmesi gerekmektedir(Köni, 1982, s. 10). Bu tanımlamada görüldüğü gibi otonom davranabilme yeteneğine kelimenin tam anlamıyla sahip olan başlıca oluşum egemen devlettir. Bu nedenle geleneksel aktör tanımı devlet için kullanılırken, otonomileri belli koşullara bağlı diğer oluşumlar için gelenek dışı aktör tanımlaması yapılmaktadır

Şekil 3. Aktörlerin Özerkliği ve Kaynak Dağılımı

Kaynak: Raymond Hopkins,1973,s. 83'den aktaran Arı,1999,s.16

Uluslararası aktörlük tanımlanırken ortaya çıkan bir diğer sorun sınıflama aşamasında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemin içinde işlevsel olan aktör tiplerini ve bu aktör tiplerin uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini tanımlamak üzerinde tartışmaların sürmekte olduğu bir konudur. Bu sınıflandırmalar içinde en yaygın olarak bilineni devlet ve devlet dışı aktörler şeklinde yapılanıdır. Bir yanda devletin temel aktör kabul edildiği ayrımda, diğer yanda hükümetler arası örgütler ile hükümet dışı örgütler (NGO) ve çok uluslu şirketler yer almaktadır.

Kaynak: Rourke, Internatıonal Politics on the World Stage, 1997, s. 56)

John Rourke bu ayrımın anlaşılabilmesi açısından aktörleri, ulusal, uluslararası ve uluslar üstü olarak kategorilere ayırmıştır(Rourke, Internatıonal Politics on the World Stage, 1997, s. 56). Bahsedilen tartışmalar ışığında bu çalışmada devlet ve devlet dışı aktörler ayrımı kullanılacaktır.

2.1.1. Bir Geleneksel Aktör Olarak Devlet

Devlet ulusal aktörlerin en önemlisidir ve diğer aktörlerin de faaliyet alanının çerçevesini çizmektedir. Çalışmada sıklıkla sözü edilen geleneksel dış politika aktörü tanımlaması devleti işaret etmektedir. Bu açıklama her ne kadar realist bir bakış açısını işaret etmekte ise de, bahsi geçen sınıflandırma tarihsel verilere dayandırılarak yapılmaktadır ve devlet dışında aktörlerin önemini azaltmamaktadır.

Devlet bilinen en basit tanımına göre; sınırları belli bir toprak parçası – ülke- üzerinde yaşayan insan topluluklarının, siyasal egemenlik iddiası olan ve bu egemenliği kullanan hükümet tarafından yönetildiği tüzel varlıktır. Devletin ortaya çıkması ile ilgili birçok kuram mevcuttur. Franz Oppenheimer'ın"Devlet" başlıklı eserinde fetih kuramından hareketle, "hareketli çoban toplumların yerleşik tarımcı toplumları yenilgiye uğratıp haraç almaları ve bu haraca araç olarak da devlet adlı örgütü oluşturdukları" açıklanır(Oppenheimer, 2005, s. 46).Oppenheimer'ın bu görüşü aslında Marxist görüşün "sınıf yapısı" kavramı ile kesişmektedir. Marxist görüş devleti "bir sınıfın diğer sınıfları egemenliği altında bulundurduğu örgütlenme biçimi" olarak tanımlar(Kapani, 1997, s. 34). Çeşitli tanımların yanında devlet ile ilgili farklı algı ve tanımlar da vardır. Kimi yazarlara göre devlet değerler piramidinin en üstünde yer alır ve bir amacı teşkil eder. Hegel'e göre devlet bir nevi yeryüzü tanrısıdır(Arslan Z. , 2002, s. 1). Buna karşılık devleti düpedüz bir kötülük kaynağı olarak gören ve katlanılması gereken "vazgeçilmez kötülük" olarak tanımlayanlar da vardır. Marxist görüşe göre devlet belirli bir gelişme sürecinin sonunda kendiliğinden yok olmaya mahkûmdur. Anarşist görüş ise devlet konusunda Marxistler kadar sabırlı değildir, "devletin kendiliğinden eriyip gitmesini beklemeksizin bir an önce ortadan kalkması için ne gerekiyorsa yapılmalıdır"(Kapani, 1997, s. 34-35).

Devlet kavramı üzerinde yapılan bu ideolojik tartışmalar, kavramın iyice soyut bir hal almasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda devletin aktör olarak davranışlarının analiz edilmesi politika bilimi açısından imkânsız hale gelmektedir. Egemenlik kullanımı ve meşruluk temeline dayanan devletin dış politikada, aynı iç politikada olduğu gibi geleneksel karar alıcı ve ana aktör olduğu kabul edilmekle birlikte, kararların nasıl alındığı ve alınan kararlara diğer aktörlerin -medya, finans çevreleri, askeri bürokrasi - ne düzeyde etki ettiği tartışma konusu olmaktadır. Aynı şekilde devlet televizyonları, askeri yapılanma ve devlet eliyle kurulan ekonomik örgütlenmelerin devlet sınıflandırması içinde mi yoksa devlet dışı aktör sınıfında mı ele alınacağı üzerinde bir uzlaşma mevcut değildir. Bu noktada ülkenin gelişmişlik seviyesi kavramsal tercihte belirleyici olmaktadır. Kurumsallaşmasını tamamlamış, gelişmiş ülkelerde kurumların görev tanımlamaları daha açık olduğundan bu ayrımı yapmak daha kolaydır. Otoriter rejimlerde ise egemen "devlet baba" söylemi ile devleti onun şemsiyesi altında yaşayan vatandaşlardan soyutlama eğilimi vardır. Aslında otoriteyi kullanan ve bu yolla kanunları yapanların ideolojik görüşleri ve bir sınıfa yakın olma tutumları vardır ve her ne kadar alınan kararların "halk ve millet yararına" olduğunu savunulsa da, alınan kararların çıktıları belirli zümrelerin daha fazla işine yarayacaktır(Kapani, 1997, s. 44).

Bu çalışmada TÜSİAD'ın görüşlerine odaklanılmasının temel nedeni de devlet karşısında otonom olarak görüş üretebilen ilk örgütlü sermaye grubu olmasıdır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin temsil görevini üstlendiği dönemde görüşlerinin savunulmadığını ortaya koyan güçlü sermayedarlar, TUSİAD ile yeni bir aktör olma arayışına girmiştir.

2.1.2. Devlet Dışı Aktörler

Bağımsız karar alma açısından halen en etkin aktör olan devletin dışında, karar alma sürecini etkileyen ulusal nitelikle diğer aktörlerden söz etmek mümkündür. Medya ve ekonomik örgütlenmeler bu alanda akla gelen ilk oluşumlardır. Bu tür oluşumlar için çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür. Baskı grubu, lobi grubu ya da sivil toplum örgütü olarak adlandırılan bu yapıların ortak noktası belli bir çıkar etrafında örgütlenerek, geleneksel karar alıcının çıktılarını etkilemektir. Lawin ve Cornwell'e göre bu gruplar bazen siyasal süreç içinde doğrudan yer alabilmektedir(Lavine & Cornwell, 1972, s. 61).

Günümüzde devletlerin kontrolünden mümkün olduğunca uzak kalmayı başarabilen örgütlerin sayısı hızla artmaktadır. Salomon'a göre yirminci yüzyılın en önemli buluşu sivil toplum ve onun yarattığı hükümet dışı örgütlerdir(Salomon, 1997, s. 60). Demokrasi için varlığı önem taşıyan bu hükümet dışı örgütler, halkın ya da halkın belirli bir bölümünün örgütlenme ihtiyacının, değişimin ve kendilerini daha iyi koşullara taşıma isteğinin bir dışa vurumudur (Smillie, 1997,s. 270).

Devlet ve sivil toplum ayrımı ile neyin ifade edilmek istendiği ise çoğu kez açık değildir. Keane'e göre iç ve dış güvenlik aygıtları, hukuksal ve örgütsel yapısı, üretici ve kültürel organları ile devlet bir yanda dururken, öbür tarafta devlete ait olmayan ve bir kısmı piyasa şartları tarafından düzenlenen, özel denetim altında bulunan ve bir kısmı da gönüllü biçimde örgütlenmiş bir alan bulunmaktadır. Kendisi net olarak ifade etmese de bu alan sivil toplum alanıdır (Keane, 1988,s.9). Bu tanımdan yola çıkıldığında devletin örgütsel, hukuksal ve işlevsel yapısının dışında kalan alan sivil toplumu oluşturuyor denilebilir(Baharçiçek, 2008, s. 299).

Devlet dışında kalan bu yapının sınıflandırılması konusunda da çeşitli görüşlere rastlamak mümkündür. Ancak en temel ayrım örgütlerin ekonomik amaçlara sahip olup olmaması bakımından yapılmaktadır(Turan İ. , 1997, s. 131-153).

Ekonomik amacı olmayan örgütlenmelerin devlet politikalarındaki etkileri genellikle kısıtlı olmaktadır. Yapılanmalarının çok güçlü kurulduğu örneklerde bile politik etkileri ekonomik örgütlenmelere göre hayli zayıf kalmaktadır. Greenpeace, FEMEN gibi sosyal amaçlarla kurulan örgütler, uluslararası boyutta yapılanmalara karşın, devlet politikalarına etkileri oldukça düşüktür. Bunun başlıca nedeni dış politikayı doğrudan etkilemek için gerekli araçlara sahip olmamalarıdır. Baskı ya da çıkar gruplarının[8] başarısını etkileyen siyasal süreçteki karar alma mekanizmaları ile ilişkiye geçebilme potansiyelleridir. Bu ilişki biçimi ülkenin yönetim biçimine göre değişmekle beraber doğrudan ya da dolaylı yollarla gerçekleşmektedir.

Siyasi karar alma sürecinde etkili olmanın en büyük aracı medya gücünü kullanmaktır. Ekonomik gücü elinde bulunduran gruplar bu aracıda elinde bulundurmayı hedeflemektedir. Doğan Grubu, Rumeli Holding, İhlas Grubu, Çalık Holding gibi birçok ekonomik güç odağı, basın aracılığı ile karar alma sürecinde etkili olmaya çalışmaktadır(Arı, 1999, s. 25).

[8] Belirli bir politik kararı etkilemeye yönelik sistemli çalışmalar yürüten örgütlere genellikle baskı ya da çıkar grubu adı verilmektedir. Bazı yazarlara göre baskı grubu ile çıkar grubu arasında fark vardır. Ne zamanki bir çıkar grubu organize bir şekilde siyasi karar alıcıları etkilemeye çalışırsa, o zaman baskı grubu olur. Bu konuda detaylı bilgi için: C. Can Aktan, Hakan Ay, Hilmi Çoban , "Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları" içinde: C.C. Aktan, Dilek Dileyici, Modern Politik İktisat: Kamu Tercihi, Seçkin Yayınları, Ankara,

Özetle devlet dışı örgütlenmelerin ana amacı devletin politik karar alma süreçlerine etki etmektir. Bir başka deyişle süreç, yönetilen konumunda olan grubun gücünü artırarak yöneten sınıfa etki etmeye çalışması olarak tanımlanabilir. Bu nedenle yöneten ile yöneten arasındaki siyasal ayrımın anlaşılmasında fayda vardır.

2.2. Yöneten ile Yönetilenin Siyasal Ayrımı

En basit toplumsal yapılanmaların ortaya çıktığı andan günümüzün karmaşık toplum yapılarına kadar tüm toplumlarda karar alan, emir veren ve bu emirleri icra eden küçük bir azınlığın büyük kitleleri idare ettiğini savunan Kapani'ye göre politik etkileşim birçok düşünürün öne sürdüğü gibi sosyal gruplar arasındaki iktidar mücadelesi olmaktan ziyade yöneten ile yönetilen ayrımına dayanmaktadır (Kapani, 2011, s.111). Bu görüşe göre siyasal rejimin adı her ne olursa olsun siyasal süreç aslında oligarşik bir yapıdan ibarettir.

Toplumun yöneten ve yönetilen olarak iki ayrı sınıfa ayrılmasını sosyolojik bir yaklaşım ile bilimsel çerçeveye oturtmak isteyen elit teoriler, ekonomik bir temele dayanarak, üretim araçlarını elinde bulunduran hakim sınıfın her alanda yönetimi elinde tuttuğunu savunur .Elit teorileri anlayabilmek için öncelikle burjuva ve elit kavramlarının anlaşılmasında fayda vardır.

2.3. Burjuvazi ve Elit (Seçkin) Kavramı

Burjuva, kent anlamına gelen "bourg" kelimesinden türetilmiştir. Türk Dil Kurumu kaynaklarında burjuva kelimesi için "şehirde yaşayıp özel imtiyazlardan yararlanan," "orta sınıfa tabi, kent soylu" tanımı yapılmaktadır. Burjuvazi ise "kapitalist

rejimde üretim araçlarını elinde bulunduran egemen sınıf" olarak tanımlanmaktadır(Türk Dil Kurumu İnternet Sayfası). Bu tanımların ilki bir birey tipolojisini, ikincisi ise toplumsal bir tanım aralığını ortaya koyar(Küçükcan & Fidan, 2013, s. 256). Ortaçağda papalık ya da krallık yönetiminden özerkleşerek köylü ve asilzadesi olmayan özgür şehir (burgh) vatandaşı anlamında ayrıcalıklı sınıfı ifade eden Fransızca kökenli sözcük, aristokrat ve işçi sınıfları arasında kalan kesimi tanımlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte, kapitalist üretim sisteminin egemen sınıfını tanımlamada da kullanılmaya başlamış ve tanımı genişlemiştir. Marxsist literatürde ise, kapitalist iktisadi sistem içinde üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olanları, ücretli emekçi çalıştırarak sermaye birikimini sürdürenleri tanımlamıştır. Bugün yalnız büyük toprak sahipleri, sanayici, bankacı ve tüccarları değil, aynı zamanda serbest meslek sahiplerini, memurları, küçük esnaf ve zanaatkârlar ile genel olarak bütün mülk sahiplerini, çıkarları üretim araçlarına sahip olanlarla özdeş olan bütün bireyleri ve grupları kapsamaktadır(Kirman, , Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Rağbet Yayınları 2004'den aktaran Fidan, 2013, s.256). Bu iktisadi konumun yanında, sözcüğün içerdiği kültürel boyut da anlamını yitirmeden bugüne kadar gelmiştir(İnsel, 2012). Zaman içinde farklı anlamlar atfedilmesine karşın burjuvazinin değişmeyen özelliğinin üretim araçlarını elinde bulunduranlar ve çıkarları buna bağlı olanların oluşturduğu katmanlı bir yapı olduğu göze çarpmaktadır.

Burjuva kavramının dışında araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir diğer tanım ise "elit" kavramıdır. Elit kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde "[b]ir toplumda saygın ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan (kişi veya grup)" olarak tanımlanmaktadır(Türk Dil Kurumu İnternet Sayfası). Latince'de ise *eligre* seçmek, *electa* ise seçilmiş –en iyisi- anlamına gelmektedir. Bu kelimeler Fransızcaya "elite" olarak aktarılmış ve dilimize elit olarak tercüme edilmiştir. Elit kelimesi Oxford Sözlüğüne göre 1823 yılından itibaren kullanılmaktadır. Kelimeyi sosyal bilimlerde ilk

olarak kullanan Gaetano Mosca (1939), Fransız sosyolog Henri de Saint Simon'dan etkilenerek kullanmaya başlamıştır. Bilimsel alanda yaygın olarak kullanımı ise Pareto sayesinde olmuştur. Pareto elit tanımını yaparken, "belirli hiyerarşik yapılanmalar içinde en üst konumu elinde bulunduranlar veya kendi faaliyet alanının en iyileri, en etkilileridir" demektedir(Arslan A. , Türk Siyasi Elitleri, 2004, s. 2). Böylece Pareto kelimeye "üstünlük" anlamı katmıştır. Pareto tarihi yapan itici gücün elitler olduğunu ve tarih denen kavramın aslında bu üstün sınıfın tarihi olduğunu söylemiştir (Aron, 1994, s. 323).

Sosyal Bilimlerde teorik olarak elit kavramı; kurumsal iktidara sahip, toplumsal kaynakları kontrol edecek konumda bulunan, karar verme sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme, aktif ya da potansiyel olarak yetkisine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen bireyler olarak tanımlanabilir(Arslan A. , Türk Siyasi Elitleri, 2004, s. 3). Tanımda kullanılan toplumsal kaynaklar sosyal ve ekonomik kaynakları içerirken, karar verme süreci ise seçkinin kendi çıkarını ilgilendiren mikro düzeyden, tüm toplumu ilgilendiren makro düzeye kadar her tür kararı içerir. Seçkinlerin karar alma sürecine etkileri ise doğrudan olabileceği gibi, lobicilik faaliyetleri ile dolaylı yollardan da olabilmektedir(Arslan A. , Türk Siyasi Elitleri, 2004, s. 3).

Bu tanımlara bakıldığında kelimenin bir toplumsal sınıfı belirlemede kullanıldığı göze çarpmaktadır. Seçkinlerin siyasal yaşamda belirli bir ağırlıkları vardır ve bu ağırlık toplumların gelişmişlik yapısına göre ayrı bir önem kazanmaktadır(Kışlalı, 2005, s. 329).Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde seçkin sınıfın karar alma mekanizmalarına doğrudan müdahale etme olanağı daha yüksektir. Gelişmiş toplumlarda ise seçkin sınıfın politik hayata müdahalesi daha dolaylı yollardan gerçekleşmektedir. Ancak her toplum türünde seçkin sınıfın gerekliliği inancı Platon'dan

Nietzsche'ye kadar geniş bir düşünür grubunca savunulmuş ve bu tutum elit-seçkin teorilerinin ön kabulü olmuştur.

2.3.1. Elit Teorileri

Elit ya da seçkin teorilerin temel dayanağı toplumun bu sınıflar tarafından yönetilmesi gerekliliğidir. Bilimsel veriler yerine olması gerekeni ele alması bakımından felsefenin alanına girdiği eleştirisi yapılmasına karşın seçkinlerin geçmişteki ve günümüzün toplumlarında oynadığı rolü aydınlatmaya yönelik çalışmalar 19. yüzyılda başlayıp günümüze kadar sürmüştür(Kışlalı, 2005, s. 330).

Teorik yaklaşımlar, Mosca ve Pareto'nun öncülüğünde Klasik Elit Teorileri, Wright Mills ve Robert Dahl gibi bilim insanlarının öncülüğünde ise Demokratik Elit Teorileri olarak iki kategoride toplanabilir(Bealey, 1996, s. 319).

2.3.1.1. Klasik Elit Kuramı

Plato'dan günümüze kadar toplumun bir azınlık tarafından yönetilmesinin gerekliliğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların ortak noktası ise seçilmiş kişilerden oluşan yönetici azınlığı, yani elit sınıfı işaret etmesidir. Elit ile kitle arasındaki ayrımı ilk olarak ortaya koyan Mosca tüm toplumları yöneten ve yönetilen olarak iki gruba ayırmaktadır. Ona göre tek bir güdü ile örgütlenen azınlık yöneten rolünü hak etmekte, güdülenmemiş çoğunluk ise yönetilen olmaya mahkum olmaktadır(Mosca, 1939, s. 53). Marx'ın hakim sınıf teorisinde siyasal iktidarın sahibi ekonomik gücü elinde tutanlardır, ancak Mosca bu sınıfın ekonomik gücünün yanı sıra soy, eğitim, askeri başarı gibi meziyetlerinin de olması gerektiğini savunur.

Pareto ise Mosca'nın yönetici sınıf kavramını geliştirerek bir model ortaya koymuştur. Bu modele göre insanların yaptığı faaliyetlere tıpkı okuldaki gibi 1 ile 10 arasında puan verilir. Çok iyi bir avukat 10 puan alırken müşteri bulamayan avukat 1 puan alır. Milyonlar kazanana 10 puan verilirken düşkünler yurduna düşmeyecek kadar kazanana 1 puan, düşkünler yurduna düşene sıfır puan verilir. Bu yaklaşıma göre sonuçta 10 puan alanlar bir araya gelir ve yönetici sınıfı oluşturur(Kapani, 1997, s. 115).

Kapani'ye göre bilimsel açıdan klasik elit kuramı ortaya koyan Pareto ve Mosca'nın zayıf noktalarını yakalamak kolay olacaktır. Özellikle Mosca'nın yöneten sınıfın sosyal statüsü hakkında verdiği bilgiler oldukça bulanıktır. Öte yandan her iki düşünürde yöneten seçkin sınıfın, toplum içinde homojen davranışlar gösteren bir grup oluşturduğunu öne sürmelerine karşın bu sav kanıtlanamamıştır(Kapani, 1997, s. 118).

Klasik elitist kuramın eleştirilebilecek bir diğer noktası ise temel varsayımına yöneliktir. Kuramın temel görüşü, "seçilmiş bir azınlığın, kitleyi oluşturan çoğunluğu yönetmesi gerekliliği" üzerine kuruludur. Bu görüşün ideolojik açıdan anlamı ise bir çoğunluk yönetimi olarak nitelenen demokrasinin pratikte uygulanmasının imkansız olmasıdır(Kapani, 1997, s. 118). Bahsedilen nedenlerden dolayı bu iki İtalyan düşünür faşizmin öncüleri olarak adlandırılır(Sarp, 2015, s. 22).Pareto uygulanan demokrasi ile ideal demokrasinin ayrı olarak tanımlanması gerektiğini savunurken, Mosca önceleri demokrasiye tamamen karşı çıkmış daha sonra faşizm tecrübesi onu bu fikrinden vazgeçmeye itmiştir(Sarp, 2015, s. 22).

Klasik elitist kuramın demokrasinin yanı sıra sosyalizmin de temel savlarına karşı olduğunu söylemek mümkündür(Kapani, 1997, s. 118). Marxizmin sınıfsız toplumun oluşacağı yönündeki görüşüne karşı, elitistler daima yönetici azınlık sınıfın

var olacağı, kapalı ve istikrarlı bir tek sınıfın var olamayacağı görüşünü savunmuşlardır(Bottomore, 1966, s. 17-18).

2.3.1.2. Yeni Elit Kuramları

2.3.1.2.1. Demokratik Elitizm

Klasik elitist kurama en büyük eleştiri demokrasi ile olan çelişkisi üzerinden yapılmıştır. Buna karşın siyasal bilimler alanında çalışan yazarların önemli bir bölümü klasik demokrasi kuramının ampirik yöntemler ışığında yeniden ele alınması gerektiğini savunurlar. Abraham Lincoln demokrasiyi "government of the people, by the people, for the people - halkın, halk için, halk tarafından idare edilmesi" şeklinde tanımlamıştır(Josiah, 2011, s. 66). Aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi de yaptığı tanımda; "bir sınıfın öteki sınıflar üzerinde tahakkümünü devletin demokratik olması ile bağdaştırmak olanaksızdır. Demokratik devlet, egemenliğin bir kişi,zümre veya sınıfça belli sınıflar yararına kullanılmadığı, genel ve serbest seçimlerin iktidara gelmede ve iktidardan ayrılmada tek yol olarak kabul edildiği ve iktidarın tüm Ulus yararına kullanıldığı bir yönetim biçimidir" diyerek halkın egemenliğine vurgu yapmıştır(T.C. Resmi Gazetesi, 1981, s. 41). Ancak bu iyimser tanımlamaların günümüzde geçerliliğini sürdürdüğünü söylemek zordur. Siyasal kararların halk tarafından alındığı, hatta halkın bu kararlara katıldığı ileri sürülemez(Kapani, 1997, s. 119).

Avusturyalı iktisatçı Schumpeter, klasik demokrasi kuramının çağdaş siyasal yaşamın gerçeklerine göre bir düzenlemeye tâbi tutulması gereğini ortaya koyarak ve batılı sisteme uygun gerçekçi bir demokrasi tanımı yaparak yeni bir akıma öncülük

etmiştir. Schumpeter'e göre,"[d]emokrasi siyasal bir metottur; yani siyasî, teşrii ve idarî kararlara varmak için kurumsal bir düzenlemedir. Bu nedenle, belli tarihsel koşullar altında hangi sonuçları ortaya çıkarırsa çıkarsın, kendi başına bir amaç olmaya uygun değildir. Demokrasiyi tanımlamaya yönelik her çabanın çıkış noktası bu olmalıdır"(Schumpeter, 1950, s. 296).

Schumpeter'in demokrasiyi amaç olmaktan ziyade yöntem olarak ele görüşleri birçok yazarı etkilemiştir. Bunların başında ise demokratik elit kuramın en bilinen temsilcilerinden olan Robert A. Dahl gelmektedir. Dahl'a göre demokrasi aslında olanı değil, olması gereken ideali ifade eden bir kavramdır. Bundan dolayı demokrasi kavramı yerine "poliarşi" deyiminin kullanılması ona göre daha doğru olacaktır(Dahl, 1970, s. 78).

Sartori de "siyasal elit" kavramına önem vermiştir. Sartori'ye göre demokratik rejimlerde yönetici elit gruplarının ve liderlerin rolünü görmezden gelmek ya da onların oynadıkları rolü kuşku ile karşılamak ve demokrasi ile bağdaşmadığını ileri sürmek gerçekçi bir tutum değildir(Kapani, 1997, s. 121). Sartori'ye göre demokrasi ile ekonomi arasında kuvvetli bir bağ vardır. "Bir piyasa sistemi, ekonomi için ne ise demokrasi de siyaset için odur. Oyunun kuralı yarışmadır"(Sartori, 1962, s. 67). Demokrasinin varlığı için nitelikli elit kadroların varlığı hayati önem taşımaktadır. Aksi halde anti demokratik karşı elitler yönetimi ele geçirecektir.

Özetle demokratik elit kuramın savunucuları elit kuramın demokrasiye zıt tutumuna karşın, yönetici sınıfın bir azınlık olduğu ancak bu azınlık sınıfın toplumun tüm kesimine açık olduğunu savunurlar. Ayrıca birden çok elit grup vardır ve bu gruplar arasında sürekli bir yarış vardır. Bu yarış demokrasinin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Yönetici elit halka karşı hesap verme sorumluluğu taşır ve başarılı olamadığı takdirde

yetkisini başka bir gruba teslim etmek zorunda kalır. Ancak Wright Mills 1959 yılında yayınladığı Power Elite[9] adlı eserinde rekabet ortamının demokrasiyi güçlendirdiği ve elit sınıfın halka hesap vermesini sağladığı savını reddeder. İktidarın üç sınıfın elinde (siyasi liderler, askeri liderler ve büyük şirketler) olduğu, bu üç grubun çıkarları gereğince tek bir sınıf gibi davrandığını, azınlığın ise parçalanmış bir kalabalık olmaktan öteye geçemediğini savunur(Kapani, 1997, s. 124). İktidar ABD örneğinde Washington, Wall Street ve Pentagon tarafından sahiplenilmiştir. Hayale kapılıp bunu tabana yaymak, merkezileşen iktidar gerçeğini görememek anlamına gelir.

2.3.1.3. Marxist Sistemde Elit Kavramı

Marxsist doktrinde elit kavramı geçmemekle birlikte sınıfsız topluma ulaşıncaya kadar geçecek süreçte sınıf yapısının varlığından söz edilir. Daha önceden belirttiğimiz gibi klasik elit kuramın demokrasi gibi komünizm ile de çatıştığı bir gerçektir. Marx'a göre tüm toplular sınıfsız toplum devrimini tamamlayana kadar iki sınıftan oluşurlar. Bunlardan ilki üretim araçlarına sahip olan ya da bu araçları kontrol altında tutan "yönetici sınıf"tır. İkincisi ise üretim araçlarını elinde ya da kontrolünde bulunduramayan "sömürülen sınıf" tır(Arslan A. , 2006, s. 367).Marx 'a göre proletarya hiçbir zaman bir bütünü oluşturmamıştır. Sınıf bilincine sahip olanlar proletaryanın "elit kısmını" oluşturur ve burjuvaziye karşı en ön safta savaşırlar. Bu bilince ulaşamayan "lumpen proletariat" ise sosyal bilinci olmayan alt işçi tabakasıdır(Kapani, 1997, s. 125). Bu sınıfın burjuvazi ile mücadelede herhangi bir rolü olması beklenmemektedir.

[9]Mills,C. Wright, ThePower Elite, Oxford UniversityPress, New York ve Mills, C. Wright çev. Ünal Oskay, İktidar Seçkinleri, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Marxsist düşünürler genel olarak yöneten sınıf – the ruling class- ile iktidar sınıfını–the governing class- birbirinden ayırırlar(Etzoni, 1993, s. 68). Devlet ise yönetici sınıfın hizmetçisidir ve sadece yönetici sınıfa hizmet eder. İktidar sınıfı ise yalnızca günlük alışılmış siyasi işlerle ve rutin idari işlerle uğraşırlar(Arslan A. , 2006, s. 367). Lenin'e göre devrimin olması için disiplinli bir partinin öncülük etmesi gerekir.

Kapani'ye göre partiye önem vermesi ve parti içinde hiyerarşik bağların önemli olması, sınıfsız denen bu kuramında yönetici elite sahip olduğunu gösterir(Kapani, 1997, s. 127). Milovan Djilas'a göre de resmi ideoloji olarak sınıfsız olan bu toplumlar, parti bürokrasisinin yüksek kademelerini işgal edenlerin, ekonomik, siyasal ve sosyal bakımdan belirli ayrıcalıklara sahip bir "yeni sınıf" ortaya koymaktadır(Djilas, 1959'dan aktaran Kapani, 1997, s.127).

2.3.1.3.1 Üretim İlişkisi Bağlamında Devlet : "Elit - Fraksiyon" Tartışması

Marxsist perspektifte devlet ile sermaye arasındaki ilişkileri tanımlamak ve bu iki yapıyı isimlendirmek bazı güçlükler içermektedir. Temel tartışma alanı bu iki yapının birbirinden bağımsız dışsal olgular mı yoksa birbirine iç içe geçmiş bütünün parçaları mı olduğu yönündedir. Marxsist devlet analizi üzerinde bu çokça tartışılan konuya açıklama getirebilmek için öncelikle Marxsist literatür içinde devlet ve sermaye tanımlamalarına bakmakta ve daha sonra Marxsist düzlemde sermayenin devletle ilişkisini ele almakta fayda vardır.

Marxsist yaklaşımla devletin nereye konumlandırılacağı sorusu geniş bir tartışma literatürüne yol açmıştır. Kimi yazarlara göre Marxsist kuram içinde devlet sadece bir geçiş aracıyken, kimi yazarlara göre devlet uzun vadede sermayenin bir

uzvudur. Devletin amaç mı yoksa araç mı olduğu tartışılırken Pery Anderson (1986, s. 106) "Marksizm bir teori olarak kendi gücünün tuzaklarından sakınmadığı için gereğinden fazla güçlü olmuştur. Marksizmin sağdan gelen eleştirilere karşı kazandığı zafer fayda sağlamayacak kadar ucuz, soldaki rakiplerini marjinal kılması ise aşırı kolay olmuştur. Bu nedenle teori zayıf noktalarından kurtulamamıştır" diyerek bir üstünlük kısırdöngüsü ortaya koymuştur. Marks ve Engels'in ardından teori ekonomi disiplinine oranla çok cılız kalmış ve "devlet" tanımlaması yeni okumalara muhtaç bırakılmıştır. Devlet teorisinin zayıflığı ise genel olarak gereksizleştirme yoluyla çözümlenmek istenmiştir. Alman sosyal demokrasi kuramcısı Karl Kautsky'e Lenin'in "dönek" demesine yol açan liberal tutumları da, Lukacs'ın "Tarih ve Sınıf Bilinci" eserindeki genel kanıları da devletin özgül niteliklerden yoksun ve sürece katkısı olmayan bir yan ürün olduğu üzerinedir. Marksizm'e devlet teorisi üzerinden eleştirel bir bakış getiren bir diğer isim ise Antony Giddens olmuştur. Giddens'e göre (2000, s. 223) Lenin ve Gramsci kapitalist toplumlardaki devlet teorisine önemli katkılarda bulunmuştur. Gerek Lenin'in "Devlet ve Devrim" eseri gerekse Gramsci'nin "Hapishane Defterleri" eserleri birer ikon halini almıştır. Lenin uluslararası komünist hareket tarafından Gramsci ise İtalyan Komünist Partisi tarafından adeta putlaştırılmıştır. Bu durum da her ikisinin de yazılarının çarpıtılmasına ve eleştiriden uzak kalmasına yol açmıştır (Anderson, 1982, s. 66-74).

Devlet konusunda Marxsist düşünce içinde uzun süre detaylı çalışmalar yapılmamasına karşın özellikle 1970'li yıllar teori içinde "devlet" kavramının tekrar tartışılmaya başlamasına sahne olmuştur. Özellikle Poulantzas ve Miliband arasında bu dönemde yaşanan tartışmalar, alanda epeyce bir okuma oluşmasına olanak sağlamıştır. Poulantzas'ın "Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar" isimli çalışması Wood'un deyimiyle "Marxsistlerin uzun süre savsadıkları kuramsal sorunlara büyük katkı sağlamıştır" (Wood, 1992, s. 33). Bu eserin ardından Miliband'ın "Kapitalist Toplumda Devlet" adlı çalışmasını Althusser, Anderson ve Therborn'un eserleri takip etmiştir. Althusser'in

"İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı çalışması devlet tartışmalarını hareketlendirmiştir. Cezayir doğumlu Fransız yazar Althusser, toplumsal formasyonu ekonomik, politik ve ideolojik düzeylere ayırmıştır. Ekonomik düzey doğayla ilişkiyi, politik düzey toplumsal ilişkileri, ideolojik düzey ise insanın kendisi ile olan ilişkilerini yansıtır (Güngör, 2001, s. 221). Böylece üstyapıya görece bir özerklik tanınarak "ekonomizm"in indirgemeciliğinden kurtarılmıştır (Althusser, 1994, s. 8-9). Fransız Komünist Partisi'nin bu "sorunlu" üyesi ideolojiyi maddi ve sınıfsal nitelikte, toplumsal ve siyasal roller üstlenmiş zihinsel bir tasarım olarak tanımlayarak Marx'tan farklı ama Marxsist bir bakış ortaya koymuştur (Güngör, 2001, s. 221).Altuser'in yayınının ardından Poulantzas ile Miliband'ın karşılıklı polemikleri devam etmiştir. Bu dönemde yaşanan Marxsist çalışmalar genel olarak devletin hakim sınıfın basit bir aygıtı olduğu görüşüne karşı eleştirel bir tepki şeklinde gelişmiştir. "Ralph Miliband, Nicos Poulantzas, Perry Anderson, Göran Therborn ve Claus Offe hâkim sınıfın doğrudan kontrolünden 'göreli olarak özerk' bir devlet anlayışını gündeme getirmiştir (Skocpol, 1982, s. 26).Ralph Miliband "Kapitalist Toplumda Devlet" adlı çalışmasında liberal devlet teorisinin hakim plüralist görüşüne eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Ekonomik ve politik seçkinlerin toplumsal geri planı, kişisel bağları ve paylaştıkları değerler ve gelir ile refah dağılımı gibi konulardaki hükümet politikasının etkileri hakkındaki 'olgular' vasıtasıyla liberal demokrasi teorisyenlerine karşı durmakla ilgilenmektedir. Ayrıca egemen sınıfın ideolojisi dâhilinde toplumsallaşmanın, politik iktidar ve toplumsal düzenin önemli bir kaynağı olduğunu da öne sürmüştür (Milliband, 1968'den aktaran Jessop, 1990, s. 25;). Miliband ise plüralist görüşün devlet algılamasına karşı çıkmıştır. Plüralist görüşe göre devlet farklı çıkar gruplarının mücadele alanıdır. Bu gruplar iktidarın bir kısmına hâkim olabilirler ancak tamamını elde etmeleri mümkün değildir. Kimsenin salt hâkimiyet kuramadığı iktidar ise aslında "toplumun kendisine tuttuğu bir ayna"dan ibarettir ve "yönetici sınıf", "iktidar eliti" gibi nosyonların pek bir önemi yoktur (Milliband, 1968, s. 6'dan aktaran Demircioğlu,2015, s.7). Miliband'a göre ise ileri kapitalist toplumlarda güçlü "ekonomik elitler" vardır ve plüralistlerin dediği gibi bu elitler sadece önemsiz bir nosyondan ibaret değildir. Üstelik Miliband bu ekonomik

elitlerin hiçbir şekilde yok olmadığını ve kapitalist toplum düzeni tarafından sistematik bir şekilde yeniden üretildiğini ileri sürmüştür. Miliband, farklı bir takım çıkarlar doğrultusunda gruplaşan "elit çoğulluğu" reddetmemekle birlikte, bu durumun bir takım özel ekonomik elitlerin "hakim sınıf" oluşturmasını engellemeyeceğini savunmuştur (Milliband, 1968, s. 44).Yerleşik ekonomik elitler, devlet elitleri ile olan yakın ilişkileri aracılığıyla yönetimde etkili bir sınıf haline gelebilmektedir. Ancak Kautsky "kapitalist sınıf yönetir ama hükmetmez " diyerek kapitalist toplumlarda iktidarı yönlendiren elit sınıfın özel bir varlık olarak ele alınamayacağını savunur. Bu çerçevede ileri kapitalist ülkelerin ekonomik elitleri, endüstri öncesi toplumların toprak sahibi sınıfına nazaran "hükümet eden" elit olmada eksiklik yaşarlar (Milliband, 1968, s. 55). Erken dönem kapitalistleri doğrudan hükmeden sınıf olarak karşımıza çıkarken, ileri kapitalist ülkelerin ekonomik elitleri ile devletin yöneten elitleri arasında daha dolaylı bir bağ mevcuttur. Bu karmaşık bağ en fazla eğitim alanında yaşanan fırsat eşitsizliği ile ortaya çıkar. Ekonomik olarak üst sınıfta yer alan ailelerin çocukları, alt sınıflardan gelen çocuklara göre devlet sisteminin seçkin sınıfına girmeye yetecek eğitime daha rahat erişirler. Böylece devlet elitleri ile hâkim sınıf arasında sosyal yakınlık ortaya çıkar.

Poulantzas ise Milliband'ı Marxsist devlet yaklaşımına analitik bir yaklaşım getirmediği hususunda eleştirmiştir. Milliband'ın "elit" kavramını eserinde ana kavramlardan biri haline getirmesi Poulantzas'a göre tam anlamıyla "ampirik bir deformasyon"dur. Elit kavramı masum olmaktan çok uzak, burjuva sosyolojisinde Marksizmin sınıf kavramına alternatif olarak üretilmiş ideolojik bir kavramdır. Ayrıca Miliband'ın devlet eliti analizi, bürokratların toplumsal kökenleri ve ekonomik hakim sınıfla bireysel ilişkileri üzerinden temellendirildiği için bürokrasinin nesnel işlevinden çok sınıfsal konumunu ele almakta ve bu nedenle entelektüel açıdan zayıf kalmaktadır. Dolayısıyla Miliband, sürekli olarak, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin bireyler düzeyine indirgenebileceği izlenimi vermektedir (Poulantzas, Miliband, & Laclau, Kapitalist Devlet Sorunu, 1990, s. 21). Buna karşın Poulantzas burjuva sınıfı ile devlet

arasında nesnel bir ilişkiden bahseder. Eğer bir toplumda devletin işlevi ile hakim sınıfın çıkarları uyuşmaktaysa buna sebep olan yine sistemin kendisidir. Bu açıdan Miliband'ın yaklaşımından bir yandan burjuva ideolojilerine paralel açıklamalar yaptığı, bir yandan da bu ideolojiyi eleştirdiği izlenimi ortaya çıkmaktadır (Poulantzas, Miliband& Laclau, Kapitalist Devlet Sorunu, 1990, s. 16). Poulantzas'ın Miliband'a bu bağlamda önerisi ise "elit" kavramı yerine "fraksiyon" terimini kullanması olmuştur. Miliband ise teorik açıdan eksikleri olduğunu kabul etmekle birlikte tartışmanın bir "vurgu" farkına dayandığını ileri sürmüş ve "fraksiyon" teriminin oldukça zayıf kaldığını belirtmiştir (Miliband, 1989, s. 40).

Aslında Poulantzas'ın kavram üzerinden yaptığı eleştiriye karşın Marxsist kurama kendisi dışından pek çok kavramsal transfer gerçekleşmiştir. Örneğin Jameson "post modern" kavramını Marksizm'e eklemlemeyi başarmıştır. Miliband'ın "elit" kavramını ise dönüşüme uğratmadan kullanması eleştirilmektedir. Elit kavramı Weber'in sınıf - statü ayrımının dayandığı zemin üzerinde temellenir ve bireysel yeteneklere gönderme yapar. Kavramın bireysel yeteneklere olan vurgusu, onun faklı çıkar gruplarının nasıl yan yana gelerek "hakim sınıf" halini alacağını betimleyemez.

Poulantzas'ın "elit" kavramı üzerinden yaptığı eleştirinin bir benzerini Bottomore, elit kuramcısı C. Wright Mills'e yöneltmiştir. Mills 1956 yılında yayınlanan "İktidar Seçkinleri" adlı kitabında üç seçkin grubun -ekonomik, askeri siyasi- bir küme oluşturarak aralarındaki bağlar aracılığıyla egemen bir sınıf oluşturduğunu iddia eder. Ancak Bottomore seçkinler arasındaki yakın kişisel ilişkileri betimlemenin dışında bu görüşün iktidar seçkinlerine ikna edici bir açıklama getiremediğini öne sürmüştür (Bottomore, 1997, s. 34). Bu noktada Poulantzas "ekonomik, politik ve ideolojik" üç düzeyin olduğunu, ancak son kertede belirleyici olan ekonomik düzeyin her zaman başat

rol üstlenemeyeceğini belirtir. Aslında ekonomik düzeyin temel görevi kimin başat rol üstleneceğini belirlemektir (Poulantzas, 1978, s. 13).

Devletin tanımlanması kadar üretim ilişkilerinin çözümlenmesi de sıkıntılı bir süreçtir. Üretim her ne kadar kelime anlamı olarak "nesne yapmak" olarak kullanılsa da nesneler soyut olarak ortaya çıkmamaktadır. Nesnelerin üretilmesi için somut olarak tasarlanmaları ve üretilmeleri gerekir. Bu somut süreç içerisinde de insanlar arasında belirli ilişkilerin tesis edilmesi gerekmektedir. Marx'a göre tüm insanlar birbirleriyle bağlantı ve ilişki içindedirler. Toplumsal üretim ancak bu bağlantı ve ilişkiler aracılığı ile ortaya çıkar (Marx, 1968, s. 80'den aktaran Corrigan vd.,2001, s.204). Yani üretim insanlar arasındaki ilişkileri ve düşünceleri içerir. Bu bakımdan insan ilişkileri maddi üretimi az ya da çok etkiler (Corrigan, Ramsay& Sayer, 2001, s. 204). Yani sırf teknoloji kullanarak nesne yapmayı hayal etmek imkansızdır.

Kapitalist üretim tarzı ise Marx'a göre iki karakteristik özellikle ayırt edilir. Öncelikle kapitalist üretim ürünlerini meta olarak üretir. İkincisi ise üretimin doğrudan hedefi artı değerin elde edilmesidir. Bu noktadan hareketle kapitalist üretim süreci burjuvanın iç ve dış amaçlarını koruyarak, elde ettiği artı değeri savunabilmesi için zor tekeline sahip bir devlet oluşumuna ihtiyaç duyar.

Başka bir deyişle burjuva sivil toplumu -burgerliche gesellschaft- kendini dış ilişkilerde ulus olarak kurmak, iç ilişkilerde ise devlet olarak örgütlenmek zorundadır (Marx,1845, s.89'dan aktaran Corrigan, Ramsay& Sayer, 2001, s208). Ancak bu burjuva yapılanması başka sınıflara karşı mücadele ettiği sürece sınıfı oluşturur. Burjuvazinin sınıf kimliğini koruması ise "zor"a dayanır. Kısacası ekonomik üretim ilişkilerinin aldığı şekiller devletin ortaya çıkmasına ve dış ilişkilerinin şekillenmesine doğrudan etki etmektedir.

Marxsist devlet analizi içerisinde devleti sınıflar ve sınıf içi çatışmaların alanı olarak da tanımlamak mümkündür. Yani devlet sermayeden yalıtılmış, yekpare ve homojen bir varlık değildir. Ekonomik üretim süreçlerinin doğası gereği devlet sınıf çelişkilerini tekrar ve tekrar üretecektir. Egemen sınıf yada sermaye çıkarları söz konusu olduğunda devletin gücü bölünmez gibi gözükebilir ancak bu devleti homojen bir blok yapmaz. Sermaye yanlısı kamusal işlevlerde içselleştirilerek karşılanmak zorundadır (Poulantzas, 1978, s. 80-82'den aktaran Güzelsarı & Aydın, Bahar 2010,s44).

Kapitalist devlet birden çok egemen sınıfa dayanır ve devlet egemen sermaye kesimlerini kollayacak şekilde örgütlemeye gayret gösterir. Devletin parçalı bir yapıda olduğu ortamda örgütlenmeyi devlet eliyle başaran sermaye bu sayede bir iktidar bloğu şeklini almayı başarmaktadır (Oğuz, 2006, s. 203). Üstelik günümüzde devletin sermaye karşısındaki göreli üstünlüğü de erozyona uğramaktadır. Ulusal ve uluslararası alanda sermayenin talepleri ortaya çıktığında devletler iş takip büroları gibi hareket etmek zorunda kalmaktadır (Çoban, 2002, s. 158-159). Kapitalist ülkelerde ulusal ekonominin uluslararası rekabet gücü her geçen gün daha fazla önem taşımaktadır. 1960'lı yılların ana teması olan içe dönük ulusal kalkınma hareketlerinin yerini 1970'li yıllardan itibaren küresel verimlilik ve rekabet teması almaya başlamıştır (Güzelsarı & Aydın, Bahar 2010, s. 46).

Boratav'a göre (1989, s. 138) sınıflı her toplumda egemen sınıfı oluşturan gruplar ve bireyler ile siyasal iktidar arasında hem ayrılık hem de bütünlükten oluşan diyalektik ilişkiler kümesi bulunmaktadır. Kapitalist toplumda ekonomiye hakim olan burjuvazi genel olarak siyasal iktidara da hükmetmektedir. Ancak, devlet ve sınıf kavramları özdeş kavramlar olmadığından, sözü edilen ilişkiler genel ile tekil; uzun dönemli ile gündelik çıkarlar arasındaki çelişkileri içerdiğinden, sınıfın siyasi iktidarı

denetlemesi de kendiliğinden gerçekleşmez. Siyasi dönüşümler daima peşinden yeni devletin yeniden düzenlenmesi için mücadele sürecini getirmiştir. Türkiye'de bu süreç burjuvazinin ana unsurlarının ortak paydaya sahip olduğu dönemlerde kolay atlatılmasına karşın, çıkar çatışmalarının yoğun olduğu dönemlerde sancılı geçmiştir.

Boratav (1989, s. 138), 1970'lerin sonlarından 1980'lerin sonlarına kadar geçen sürede Türkiye'de siyasi iktidarla ilişkileri açısından burjuvazi içinde üç kez birlik, iki kez de bölünme öğelerinin ağır bastığını belirtmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında burjuvazi 1979 yılında Ecevit iktidarını yıkmak, 1980-1982'de askeri rejimi, 1984-1987'de ise Özal iktidarını desteklemek üzere birleşmiştir. Buna karşılık 1983 yılında "sivil" rejime geçişte izlenecek siyaset ve 1988-1989'da Özal iktidarına karşı alınacak tavır konusunda sermaye kesimleri arasında bölünmenin hâkim olduğu görülmektedir (Güzelsarı & Aydın, Bahar 2010, s. 47). 1970 ile 1990 arası dönemde ise Türkiye açısından TÜSİAD'ın hakim olduğu dönem olmuştur. Bu çalışmada ilgili örgüt için "ekonomik seçkin sınıf" tanımı kullanılacak olup, bu kavramsallaştırma 1970'li yıllardan itibaren başlayan elit - fraksiyon tartışmalarının dışında kalmak adına tercih edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Dönüşümü

1. Türkiye Ekonomisinin İktisadi Evreleri ve Uluslararası Ekonomi ile Eklemlenme Süreci

1.1. Türkiye Ekonomisi Tarihine Genel Bakış

Türkiye ekonomik tarihine kesitler halinde hızlı bir bakış yapmayı amaçladığımız bu bölümde, ekonominin işleyişinde dönemeçler oluşturan içsel ve dışsal etkenler ele alınarak sekiz ana dönem ortaya konmuştur. Bu dönüşümleri hem belirleyen hem de kısmen onlar tarafından belirlenen iktisat politikalarındaki değişimler, dönemler arası farkları ortaya koyan ana değişkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır(Boratav, 2007, s. 14).

1923 sonrası döneme şekil veren temel köşe taşları Kurtuluş Savaşı yılları, Lozan Anlaşması ve İzmir İktisat Kongresi'dir. Yeni bir devletin yapılandığı bu dönem 1929 yılına kadar sürmüştür. 1929 yılında yaşanan kriz sonrasında, ekonominin yeniden canlanması için devlet müdahalesinin gerekli olduğu görüşü hakim olmuş ve tüm dünyada devletin etkin rol alarak ekonomiyi stabilize etmesini savunan Keynesyen görüş etkili olmuştur(Blinder, 2009). Bu süreçten Türkiye de etkilenmiş ve devlet öncülüğünde sanayileşme süreci başlamıştır. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle beraber Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri, Türkiye'nin savaşa dâhil

olmamasına rağmen, dünya ekonomisindeki dönüşüm nedeniyle ekonomi politikalarında yeni yönelimlere göstermişlerdir. Tüm dünyada azalan üretim ve artan enflasyon Türkiye ekonomisinin de bir dizi önlemle yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. 1954 - 1961 yılları arası dönem ise liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonominin göreli bir durgunluk içinde dalgalandığı dönemdir(Boratav, 2007, s. 107). Durgunluğun giderilmesi ve sanayileşme hamlesinin gerçekleşmesi için yurt dışından temin edilen malların yurt içinde üretilmesine yönelik "ithal ikameci" politikalar uygulanmıştır.

1980'lere giden süreçte ülke içinde yaşanan şiddet ekonomiye de yansımış ve 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci politikalara son verilmiştir. Ekonomi ile dış politikanın etkileşimi gazete manşetlerine taşınmış ve 1980 darbesinin, ithal ikameci politikalara son vermek için yaptırıldığı iddia edilmiştir(Milliyet, 2014). Gerçekten 24 Ocak Kararları ardından Türk ekonomisi, dünya ekonomisinin genel seyrine eklemlenme düzeyini arttırmıştır. 1989 yılında Türk parasının kıymetini korumak amacıyla, Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için(Resmi Gazete, 1989) Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar yürürlüğe girmiştir. Kararname ile sermaye kaçışlarını önlemeye yönelik kambiyo kontrolleri kaldırılmış ve 1990'lı yıllara girerken ekonomi tam anlamıyla dışa dönük bir hal almıştır(Boratav, 2007, s. 172). Gümrük Birliği'ne giriş ile birlikte eklemlenme süreci hız kazanmış ve uluslararası ekonominin işleyişi Türk ekonomisinin yönünü belirleyen ana unsur olmuştur.

Bu bölümde Türk ekonomisinin zaman zaman içe kapalı bir seyir izlemekle birlikle, genel anlamda dünyadaki ekonomik akımlara eklemlenmesi ve bu sayede iç ve dış politikanın dünya ekonomisi ile etkileşimi ele alınacaktır.

1.1.1. Savaş Yılları ve Devrimler

1900'lü yılların başında yabancı sermayenin etki alanının en geniş olduğu bağımsız devlet Osmanlı İmparatorluğu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni doğan Türkiye Cumhuriyetine kalan bu miras, Türkiye'nin politik ve toplumsal hayatının tümüne yansır. Zira siyasi denetim sağlamanın en güvenli ve en basit yöntemlerinden bir tanesi sermaye kaynakları üzerinde egemenlik sağlamaktır (Maers, 1924, s. 117).

Birinci Dünya Savaşı sonunda dünya savaşı sonrası yıllarda dünya ekonomisinin temel görüntüsünü bakıldığında öncelikle hammadde ithal eden ve sınaî ürün ithal eden ülkelerin ön planda olduğu gözlenir. Osmanlı Devleti'nde ise Birinci Dünya savaşı boyunca mevcut kaynaklar orduya tahsis edilmiş, genç nüfus ciddi oranda azalmış ve üretim tesisleri tahrip olmuştur. Savaş sonunda Anadolu'da sanayi adına sadece iki tane askeri amaçlı fabrika ve 282 adet küçük ölçekli atölye kalmıştır(Coşkun, 2003, s. 72). Osmanlı İmparatorluğu son yıllarında savaşları finanse edecek yeterli iç kaynağı üretemediği için sıklıkla dış borçlanmaya yönelmiştir. Sürekli olarak artan dış borçlar, yabancı sermayenin kendisini ayrıcalıklı bir konum yaratmasına olanak sağlamış ve ülke yarı sömürge haline gelmiştir(Boratav, 2007, s. 21).Kapitalizmle yaşanan bu yüzleşme, geleneksel bürokrasiye rakip bir burjuva sınıfını ortaya çıkarmıştır. İmparatorluk parçalanırken yeni bir ulus devleti kurup bu devleti modernleştirmeye koyulan burjuvazi değil, bürokrasi olmuştur(Keyder, Geçiş Sürecinde Türkiye, 2004, s. 9). Bu dönem temelde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dizi savaş, ihtilal, darbe ve ayaklanma sonunda tarihe karıştığı yıllar olarak bilinmektedir. Bu anlamda Boratav, bu dönemi "eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi" veya "ulusal bir kapitalizm doğrultusunda atılan ilk ve çekingen adımlar" olarak tanımlamaktadır(Boratav, 2007, s. 21).

Dönemin devrim olarak anılmasına karşın eksik ve çekingen olarak nitelendirilmesinin temel nedeni ise 1908-1922 döneminde siyasi egemenliğin kimin elinde olduğunun çok net olmaması durumudur. 1908-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki iktidarı etkilemiş ve denetlemiş olmasına karşın, tam anlamda iktidara sahip olduğunu söylemek olanaksızdır. 1918 yılından sonra büyük ölçüde İttihat ve Terakkicilerden türeyen Kemalist devrimciler ön plana çıkmıştır. Bu dönemin en belirgin özelliği ikili iktidardır. İstanbul'da emperyalizme karşı uzlaşma ve teslimiyeti temsil eden bir hükümete karşı, Anadolu'da Kemalist devrimciler iktidardadır.

Dönemin temel özelliği, ulusal nitelikteki bir kapitalizme yöneliş olmakla birlikte, bu hareketin karşısına çıkan nesnel ve öznel engeller hiçbir zaman tamamen aşılamamış bu yüzden köktenci bir dönüşüm gerçekleşmemiştir. Nesnel engellerin başında son dönem iktisadi gelişmelerin etkisiyle borçlu, gelirleri düşmüş, borçlarını ödemek için Duyun-u Umumiye kararlarına bağımlı bir ekonomi vardır(Boratav, 2007, s. 22). Devrim yanlısı kadroların nispi varlığına karşı, mutlak olan durum, savaş yılları boyunca uluslararası sermayenin kurumsallaşmış bir şekilde Osmanlıyı denetim altına almış olmasıdır. Bu noktada devrim isteyenler bile "büyük güçlerden hangisine yanaşmak ehvendir?" sorusuyla karşı karşıya kalmıştır.

Dışa bağımlılığın en önemli nesnel nedenlerinden birisi şüphesiz Osmanlı'dan kalan burjuvazinin son derece zayıf bir yapıda ve sanayiden ziyade ticaretle uğraşan, komprador özellikteki gayrimüslimlerden oluşmasıdır. Örneğin 1889-1923 yılları arasında Bursa Ticaret Odasına kaydolan 750 üyenin 313'ü (% 41,7) Müslüman/Türk; 437'si ise (% 58,3) gayrimüslimdir(Aktar, 1990, s. 175). Etnik milliyetçiliklerin ve azınlık grupların bağımsızlıklarını ilan etmeleri sonucunda, iktisadi sermayeyi elinde bulunduran azınlıklar da Osmanlı Devleti'nden ayrılmış, bu durum ekonomik çözülmeye yol açarak, ülkenin dış bağımlılığını arttırmıştır. Çünkü Osmanlı o

güne kadar ne milli bir ekonomi ne de milli sermayeye dayanan bir sınıf yaratabilmiştir(Duman, 2007, s. 35).

Tablo 1. 1915 Yılında Türkiye'de Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı

Sektör	İşletme Sayısı	Kamu Kuruluşu	Anonim Şirket	Özel Firma
Gıda Sanayii	75	1	8	66
Toprak sanayi	17	1	5	11
Deri Sanayi	13	1	1	11
Ağaç Sanayi	24	-	-	24
Dokuma Sanayi	73	18	10	45
Kırtasiye Sanayi	51	1	-	50
Kimya Sanayi	11	-	4	7
TOPLAM	264	22	28	214

Kaynak: Gündüz Ökçün, ed. Osmanlı Sanayi:1913–1915 Yılları Sanayi İstatistikî, 299 A.Ü. SBF

İttihat ve Terakki hükümeti 1908-1918 döneminde siyasi alanı olduğu gibi iktisadi ilişkileri de yönlendirmeye çalışmıştır. İttihat Terakki bu amaçla savaş koşullarında öncelikle kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmıştır. Devletin sırtında ciddi bir yüke dönüşen, reformların yapılmasını engelleyen kapitülasyonlar milli iktisat için önemli bir adım olarak görülmüştür. Ancak bu dar bir siyasi yorum olmaktan öteye geçmemiştir. Problem, devletin hükümranlık haklarını sınırlayan imtiyazların kaldırılmasından ibaret görülmüş, emperyalizmin ekonomik mekanizmalarından kaynaklanan bağımlılık ilişkileri kavranamamıştır(Boratav, 2007, s. 31).

Ekonomik bağımlılık sonucunda sürekli olarak alınan dış borçlar ve yabancı sermaye akışının artmasıyla, denk bütçe oluşturulmasına ve yerli sanayinin teşvikine yönelik liberal ekonomi görüşleri ön plana çıkmaya başlamıştır.[10] Bu doğrultuda savaş yıllarında yerli burjuvazinin yaratılması görüşü hâkim olmuştur. Bu görüşe göre Müslüman girişimcileri destekleyecek politikalara gerek duyulmuştur. Savaş yıllarında bu nedenle ticari ilişkiler aracılığı ile Müslüman girişimcilerin desteklendiği görülmektedir(Keyder, Geçiş Sürecinde Türkiye, 2004, s. 88-89). Ayrıca Meşrutiyetin ilanından hemen sonra devleti ayakta tutma ve sanayileşme amacıyla 1913 yılında "Teşvik-i Sanayii Muvakkatı" adı altında 15 yıl yürürlükte kalacak bir yasa çıkarmıştır(Kasalak, 2012, s. 68). Ayrıca sanayiciyi desteklemek için sendika kurulmasını önlemek ve grevlerin önünü almak için Ta'til-i Eşgâl Kanunu çıkartılmıştır(Doğan, 2012, s. 288). 1918 yılına gelindiğinde dış borçlanmanın önünü almak için yoğun bir propaganda kampanyası açılmış ve 19 milyon liralık devlet tahvili satılarak, ulusal ekonomi oluşturma amacıyla ilk büyük iç borçlanma gerçekleştirilmiştir(Kanlıöz, 2014). Millî Mücadele'de yapılan harcamaları 147 milyon TLolarak tahmin eden Vedat Eldem'e göre, bu finansmanın % 63,9'u bütçe gelirlerinden, % 6,8'i bütçe dışı kaynaklardan % 15,7'si el koymalardan % 4,8'i bağışlardan, % 8,8'i Sovyetler Birliği'nin yardımlarından sağlanmıştır(Eldem, 1975). Bu verilerde savaşın tüm yıkıcı etkilerine karşın bu dönemde ekonominin dışa bağımlılıktan kurtularak, milli ekonominin inşası için mücadele verildiğini ortaya koymaktadır.

Özetle, dönemin en belirgin özellikleri milli bir ekonomi kurmaya yönelik çabaların varlığı ve iktidara yakın bağlar kuran Müslüman tüccarların, ticarette ayrıcalıklar elde ederek yeni bir burjuva sınıfı yaratılmaya çalışılmasıdır. Ancak, yaratılmaya çalışılan yeni sınıfın, milli mücadeleye olan inancı sınırlıdır ve Anadolu'da

[10] Cavit Bey Okulu ve liberal ekonomik önlemlerle ilgili detaylı bilgi için bknz. T.C Maliye Bakanlığı, **Atatürk Dönemi Maliye Politikaları,**Maliye Bakanlığı StratejiGeliştirme Başkanlığı, 2008, Ankara

yaşanan mücadele halk tarafından finanse edilmiştir. Bu durumda savaş sonrası dönemde ekonominin ve burjuvazinin yeninden şekillenmesini zorunlu kılmıştır.

1.1.2. Açık Ekonomi Koşulları ve Yeniden İnşa 1923-1929

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Kurtuluş Savaşı yılları boyunca yaşanan gelişmelerin ardından yeni bir burjuvazi oluşturulmaya çalışılmış ve Müslüman tüccarlar iktidara yakınlığı sayesinde ciddi avantajlar elde etmiştir. Ancak 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışmasının ardından yeni bir ülke ve yeni bir iktidar ortaya çıkmıştır. Yeni iktidar, cumhuriyetin ilanından önce, ülkenin en büyük sorunu olan ekonomik bunalıma çözüm arayışına girmiştir.

Yeni hükümetin ilk mali ve ekonomik sıkıntıları Kongrelerin finanse edilmesi ile başlamış ve daha sonra ağırlaşarak sürmüştür. TBMM açıldığında parasal kaynaklar çok sınırlı idi ve dışarıdan gelen yardımlar da oldukça yetersizdi. Eldeki kaynaklar, savaş ihtiyaçları karşılanmaya harcanmıştı ve her türlü savaş malzemesi ihtiyacı halkın katkıları ile sağlanmıştır(Coşkun, 2003, s. 72).

Millî Mücadele sonunda imzalanan Lozan Antlaşması ile gümrük politikasına birtakım engeller konmakla birlikte, batılı devletlerin Türk ekonomisi üzerindeki kontrolleri kaldırılmıştır(Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, 1994, s. 96). Ancak geçimini ilkel yöntemlerle tarımdan sağlamaya çalışan yoksul ve eğitimsiz bir toplum, yerli ürünler yerine ithal mallarını korumayı amaç edinen bir gümrük rejimi, demir ve deniz yolları gibi en önemli sektörlere hâkim yabancı şirketlerin ülkeyi terk etmeleri, daha da önemlisi devleti zor durumda bırakan Duyun-u Umumiye nedeniyle

bütün ticari faaliyetleri büyük ölçüde durmuş bir ülke durumundaki Türkiye'de her şeyi yeniden inşa etmek gerekmiştir(Özçelik & Tuncer, 2006, s. 254).

Lozan anlaşması ile ithal mallar ile yerli mallara farklı vergiler ve gümrük tarifeleri uygulanması engellenmiş, sadece devlet tekelinde olan mallarda, kamu gelirlerini arttırmak amacıyla daha yüksek bir fiyatlandırmaya izin verilmiştir. Bu nedenle devlet birçok malın üretimini tekeline alma yolunu tercih etmiştir. Ancak daha sonra bu malla, dönemin genel felsefesine uygun olarak yerli ve yabancı şirketlere devredilmiş ve bu devir işlemi sırasında siyasi kadrolara üye olan pek çok kişi yüksek gelirler elde etmiştir(Boratav, 2007, s. 40). Devlet eliyle oluşturulan bu burjuvazinin en güzel örneklerinden bir tanesi İş Bankasıdır. 1924 yılında kurulan bankanın genel müdürlüğüne imar vekilliğinden istifa eden Celal Bey getirilmiştir. Yönetim kurulu başkanı ise Siirt mebusu Mahmut Bey olmuştur. İş Bankası dönem boyunca yerli ve yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşme sürecinde fevkalade aktif bir rol oynamış ve çeşitli iktisat politikası kararlarını sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda yönlendirmede çok etkili bir baskı grubu oluşturmuştur[11](Boratav, 2007, s. 41).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonominin nasıl bir yapısal gelişim göstereceği de 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde şekillenmeye başlamıştır. Hükümet bu kongre ile Lozan'da yaşanan güçlükleri girişimcilerle paylaşmak ve savaştan yorgun çıkmış olan iktisadi odak ve birimlerin birbirlerini tanımalarını sağlamak, onların

[11] Bu baskı grubunda bankayı temsil eden politikacı İş Bankası'nın Fransızca karşılığı olan Banqued'affaires'den esinlenerek "çıkarcı" anlamında kullanılan affairiste sözcüğünün karşılığı olarak "aferistler" denmekteydi.

ihtiyaçlarını tespit etmek, iktisadi konular üzerine dikkatleri çekmek ve iktisat politikalarını da bu sonuçlara göre belirlemek istemiştir(Gökçen, 1998, s. 3256).

Kongrenin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerinin başında yabancılara tanınan imtiyazlar olduğuna vurgu yaptıktan sonra, "bizim memleketimiz geniştir. Çok çalışma ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Bundan dolayı kanunlarımıza bağlı olmak şartıyla yabancı sermayelerine gereken güvenceyi vermeye her zaman hazırız ve isteriz ki, yabancı sermayesi bizim çalışmamıza ve var olan ama yetersiz kalan servetimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı sonuçlar versin; fakat eskisi gibi değil" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III' den Aktaran Sanlısoy, 2014)diyerek, yabancı sermaye ile ortaklığın süreceğinin işaretini vermiştir.

Kongre ile ülkedeki ekonomik yapılanmanın, uygulanacak iktisat politikasının yönünü belirleyen bir "Misak-ı İktisadi" belirlenmiştir. Bu Misak-ı İktisadi; yurt içi sanayi kurmayı ve geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren ve mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik sistemi oluşturmayı amaç edinmiştir(Sabır, 2003, s. 80). Kongrede alınan kararlar, "Misak-ı İktisadi" ve "Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar" olarak adlandırılan iki bölümde toplanmıştır(Kepenek & Yentürk, 1994, s. 32). İlk bölüme giren kararlara göre; yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacak, lüks ithalattan kaçınılacak, ekonomik gelişmeye katkısı olmak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir. İkinci bölümde yer alan bazı kararlar ise; reji idaresi ve yönetiminin kaldırılması, tütün tarımı ve ticaretinin serbest olması, ihraç edilen tütünün işlenmiş olması ve vergilerin tüketiciden alınması, Aşar'ın kaldırılması, temettü vergisinin gelir vergisine dönüştürülmesi, iç gümrüklerin kaldırılması, koruyucu gümrük tarifelerinin kabul edilmesi,Ziraat Bankası'nın yeniden düzenlenmesi, sanayicilere kredi vermek üzere bir Sanayi Bankası kurulması, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun günün

ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılmasının sağlanması, Türk limanlarında kabotaj hakkı sağlanması ve demiryolu, limanlar ile diğer ulaşım altyapısının geliştirilmesi, işçilerin çalışma saatlerinin düzenlenerek 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması ve haftada 1 gün çalışanlara tatil imkânı verilmesi, "Amele" kavramı yerine "işçi" kavramı kullanılması ve tüm işgücüne sendika hakkı tanınmasıdır (Yavi, 2001, s. 280).

Kongrede alınan bu kararlar ana çizgisiyle dileklerden ibaret olmakla birlikte bu dönemin başlangıcında egemen olan iktisadi felsefeyi ve görüşleri taşıması bakımından önem taşır. Ayrıca kongrede ulusal ekonomiden sıkça söz edilmiş ve ekonomik kalkınmada millîlik savunulmuştur(Tural, 1987, s. 68-69). Cumhuriyet'in ilanı ile ekonomi yeni bir anlayışla ele alınmış ve bu dönemin en belirgin özelliği özel teşebbüsü himaye etme politikası olmuştur. 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel sermayenin ülke kalkınma-sına katkıda bulunması amaçlanmış ve yatırım yapmak isteyenlere çeşitli teşvik ve vergi muafiyetleri getirilmiştir(Cillov, 1962, s. 129). Milli iktisat oluşturma gayesine paralellik gösteren kongrede, İstanbul tüccarının başını çektiği burjuvazi ile toprak unsurlarının egemen olduğu söylenebilir(Boratav, 2007, s. 46).

Lozan Antlaşması'nın gümrük ve tarifeler ile ilgili getirdiği sınırlamalar 1928 yılında son bulmuştur. Bu sayede milli sanayiyi korumaya yönelik yeni bir vergi politikası izlemek mümkün hale gelmiştir. 1929 yılı bir yandan yeni tarifelerle korumacılık artarken, bir yandan da dış borçların ödenmeye başlayacak olması ve 1929 yılında dünyada ortaya çıkan büyük buhran iktisadi politikaları etkilemiştir. Lozan'da saptanan gümrük tarifesi milli ekonomiye yaklaşık yüzde 13'lük bir koruma derecesi sağlarken, yeni tarife ile yüzde 47'lik bir koruma sağlanmıştır(Beyarslan, 1982, s. 35).

Dış borçların ilk taksiti ise ihracat gelirinin yüzde 10'luk kısmına denk gelmekle birlikte, gümrük vergilerinin artışından önce yapılan stoklama ve spekülasyonlar sonucunda ithalat aşırı artış göstermiş ve Türk parasının dış değeri baskı altına girmiştir(Boratav, 2007, s. 49). Büyük buhranın etkisinin hissedilmeye başlaması ile ihracatın önemli bir düşüş göstermesi, 1930 yılından itibaren yeni iktisadi eğilimlere yol açmıştır.

Özetle 1923-1929 arası dönemde tüm dünyada kapitalizmin birinci aşaması olarak kabul edilen ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar devam eden "liberal" akımlara karşın, I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı ekonomik yıkıma karşı devletler koruyucu politikalarını sürdürmüştür(Özcan E. , 1981, s. 17). Lozan Antlaşması ve antlaşmanın öngördüğü beş yıllık kısıtlamalara rağmen, İzmir İktisat Kongresi'nde pekiştirilen, açık ekonomi koşullarında milli ekonominin yeniden inşa edilmesi düşüncesi öne geçmiştir. Bu dönemde, bir önceki dönemde olduğu gibi devlete yakın olan sermaye gruplarının avantajlar elde ettiği ve burjuvazinin devlet eliyle şekillendirilmeye devam ettiği görülmektedir.

1.1.3. Devletçi Sanayileşme 1930-1939

1929 yılında yaşanan ekonomik buhran kapitalizmin karşılaştığı en büyük krizi yaratmıştır. Birçok ülkede krizin hemen ardından sanayi üretimi hızla düşerken, bazı ülkelerde ise kısa bir direnme sürecinin ardından düşüş yaşanmıştır(Eğilmez, 2009, s. 59). Yaşanan bu hızlı düşüş sonucunda dünyada yaşanan ekonomik sürece paralel olarak, Türkiye'de de iktisat politikalarını belirleyen iki özellik ortaya çıkmıştır: Korumacılık ve devletçilik. İktisat politikalarının yöneldiği amaç ve elde edilen sonuçlar bakımından ise bu dönemi ilk sanayileşme yılları olarak nitelendirmek uygundur(Boratav, 2007, s. 59). 1930'lu yıllarda hükümet tarafından devlet işletmeciliği

yeniden örgütlenerek yerli burjuvazinin dış rekabete karşı korunduğu kapalı bir ekonomik yapı oluşturma yoluna gidilmiştir(Saraçoğlu, 2009, s. 132). Oysa 1908'den itibaren liberal politikalar izlenmiş ve devlet müdahalesi burjuvazinin inşası amacıyla kullanılmıştır. Demiryolu işletmesi[12] ile modern devlet işletmeciliği denenirken, uygulamaya konulan gümrük politikaları ve tarifeler[13] ile yerel burjuvazi oluşturulmaya çalışılmıştır. 1930-1939 dönemi ise devletçilik ile korumacılığın bir arada uygulandığı ilk dönemdir. 1923 yılında zafere ulaşan Kemalist devrim, birkaç yıl içinde kapitalist dönüşüm için gerekli siyasi altyapıyı tamamlamış ve yarı sömürge mirasın tüm özelliklerini taşıyan bir ekonomiden, milli kapitalizmin gelişmesi için çalışmalara başlamıştır(Boratav, 2007, s. 60-61).

1908 yılında ittihatçılar ve daha sonra İzmir İktisat Kongresi ile Kemalistler tarafından, ülke içinde modern bir kapitalist ekonomi oluşturmak için devlet eliyle bireylerin zenginleşmesi sağlanmış ve oluşan burjuvazinin yabancı sermaye ile eşit koşullarda rekabet etmesi amaçlanmıştır. Bu politika kısa sürede sonuç vermiş ve zenginleşen siyasi kadrolar ve bürokratlar geleneksel komprador ticaret burjuvazisinin işlevlerini kısmen de olsa devralabilen, bazı hallerde yabancı sermaye işbirliği içinde kurulan imtiyazlı şirketlerin tekelci kazançlarından nemalanan yeni zenginler sınıfı doğmuştur. Ancak bu durum ithalata yönelik bir sınıf yaratmaktan öteye geçememiş ve bu şekilde sanayileşmenin gerçekleşemeyeceği anlaşılmıştır(Boratav, 2007, s. 61). Buna ek olarak 1929 yılında dünya kapitalizminin merkezlerinde ortaya çıkan büyük buhran

[12] 1924 yılında Haydarpaşa Liman ve Rıhtımı ile birlikte Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Arifiye-Adapazarı hatları ve 1928 yılında ise Mersin-Tarsus-Adana hatları devletleştirilmiştir. Bu Cumhuriyet rejiminin ilk modern ve dinamik devlet işletmeciliği olarak adlandırılmaktadır.

[13] O. Kurmuş'un hesaplarına göre 1929 yılında devreye giren tarifeler ile%12,9 olan nominal koruma oranı, %45.7'ye yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bknz. O. Kurmuş, "1916 ve 1929 Gümrük Tarifeleri Üzerine Bazı Gözlemler" ODTÜ Gelişme Dergisi, 1978 Özel Sayısı.

Türkiye'yi ve aynı durumda olan az gelişmiş ve gelişmekte olan Latin Amerika ülkelerini derinden etkilemiştir. Hammadde ithal edip sınaî malları ihraç eden ülkelerin serbest ticaret politikalarını sürdürmesi, ihracatın reel alım gücünü azaltırken, ithalatın daralmasına yol açmıştır. Zira buhran sonrası hammadde fiyatları, sınaî ürünleri kadar artış göstermemiştir.[14] Oluşan dış ticaret açığını önlemenin yolu ise gelişmiş ekonomilerden sermaye ihraç etmektir. Ancak kriz öncelikle sermaye piyasalarını daralttığı için bu seçenekte mümkün olmamıştır. Liberal politikalar izleyen az gelişmiş ülkelerde ithal sınaî ürünlerinin maliyeti yerli imalata oranla çok daha ucuz olmuştur. Bu nedenle 1929 buhranı ekonomi politikalarında değişimi kaçınılmaz kılmış ve az gelişmiş ülkelerin sanayileşme hamlesine gitmesi için fırsat yaratmıştır. Bu tarihe kadar ithal ikameci politikalar takip eden ülkeler, bunun yerine sanayileşme çabası içine girmiştir. Bundan önceki dönemlerde olduğu gibi, bu dönemde de Türkiye, dünya iktisat politikasındaki bu dönüşüme eklemlenerek "koruyucu" önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemlerin tek başına dış ticaret açığını kapatamayacağının anlaşılması üzerine hükümet 1930 ve 1931 yıllarında alınan korumacı önlemlerin ardından 1932 yılında devletçiliğe geçilmiş ve devletçilik politikası uygulanmaya başlamıştır(Parasız, 1991, s. 44-48). Yani sanayileşme işinin sadece özel girişimle başarılamayacağı düşüncesi ve deneyimi, devletçiliğin kabulünde ağırlıklı etken olmuştur(Kuyucuklu, 1989, s. 189). Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu devletçilik tercihinin sosyalist örneklerden farklı; milli ekonominin gerekleri, ülkenin hızla kalkınması ve sanayileşmesi ihtiyacıyla sınırlı olan ve özel teşebbüsün tam güvenlik ve istikrar içinde varlığını sürdürebilmesini de gerekli gören bir devletçilik olduğudur(Saraçoğlu, 2009, s. 132).

Devletçi politikaların izlenmesinin, devlet eliyle oluşturulan burjuvaziye etkisi ise sanıldığının aksine olumlu olmuştur. Bir kere devlet sanayi lehine fiyat

[14] Rakamlar için bknz. "**75. Yılda Türkiye Ekonomisi"**, Ekonomist, 25 Ekim 1998, s.410

ilişkileri, ikincil derecede önem taşımasına rağmen özel sanayi içinde geçerliydi. İkinci olarak devletle iş yapan müteahhitler artan kamu yatırımları sayesinde ek birikimler yapma şansı yakalamıştır. Nitekim sonraki dönemde sivrilen pek çok sermaye grubunun kökeninde 1930'lu yıllarda devlet ihaleleriyle elde edilen kazançlar vardır(Boratav, 2007, s. 65). İnönü hükümetinin de görüşü serbest ticaret politikalarından kurtularak gümrük tarifelerinde koruyucu sisteme geçmek, dış ticarette denge sağlamak, ihracı teşvik ederek, ihraç mallarını daha uygun fiyatlarla satmaktır(Aydemir, 1988, s. 426).

1930 yılında TBMM tarafından hazırlanan, Şakir Kesebir Planı olarak da anılan Rapor (1930 İktisadi Programı) ithal ikameci yaklaşıma sahip olması ve bir iktisadi program oluşturma yolunda ilk resmi çalışma olması bağlamında oldukça önemlidir. Ayrıca bu geniş kapsamlı programda birçok projeye de yer verilmiştir(Tezel, 1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler, 1977, s. 54). Program ile ulaşım ağının ulusal ekonominin ilk ve genel aracı olması, ulusal paranın Merkez Bankası[15]aracılığıyla korunması, gümrük tarifeleri aracılığı ile zorunlu tüketim mallarının pahalılıktan korunması ve gereksiz tüketimin sınırlandırılması amaçlanmıştır(Ölçen, 1982, s. 132).

Bu dönemde buhrandan etkilenen diğer ülkelerin izlediği politikalarda dikkatle takip edilmiş, 1928yılında Sovyetlerin uyguladığı ve başarı elde ettiği beş yıllık plan özellikle dikkat çekmiştir. Emperyalizmin tüm baskı ve şiddetine karşı, kalkınma planlarına dayalı ekonomik gelişme ve sanayileşme hareketleri, sosyalist blok içindeki

[15]1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkartılmıştır (bkz. 1567 No"lu Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (25 Şubat 1930 tarih, 1433 sayılı TC Resmi Gazete), 1931 yılında ise Merkez Bankası kurulmuştur (bkz. 11671 No"lu TC Merkez Bankası Nizamname-i Esasisi Hakkında Kararname (20 Eylül 1931 tarih, 1903 sayılı, TC Resmi Gazete).

ülkeler dışında da etkili olmuştur(TMMOB, 2007, s. 6). Sovyetler Birliği açısından da sanayileşmesini tamamlamış bir Türkiye'nin varlığı, Amerikan etkilerinin azalması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, kuzeydeki komşudan yalnız ticaret alanında değil, Türk ekonomisinin gelişmesi bağlamında da yararlanılabileceği öngörülmüştür(Avcıoğlu, 1974, s. 1397). Bu doğrultuda İsmet İnönü Sovyetler Birliği'ne bir ziyarette bulunmuş, ziyaret sonunda Türkiye'nin kalkınma planının hazırlanmasında işbirliğine gidilmesi ve 8 milyon dolar kredi verilmesi kararlaştırılmış, alınan kararlar TBMM'de onaylanmıştır(TBMM, ZC 6-III, 1934). Bu kredi daha sonra sanayileşmeye yönelik Sovyet malzemeleri alınmasında kullanılacaktır(Aktan O. , 2002, s. 64).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) hazırlanmadan önce Sovyetler Birliğinden bir uzman heyet Türkiye'de incelemeler yaparak bir rapor sunmuş, ardından hükümet A.B.D'den de bir heyet davet ederek onlardan da bir rapor almıştır. Ancak Amerikan heyeti raporunu sunmadan önce BBYKP ilan edilmiştir(Cumhuriyet Gazetesi, 1933).

Devletçiliğin ön plana çıktığı Birinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı'nda; elektrifikasyon, petrol ve altın arama işlerinin teşkilatlandırılması, diğer madenlerin işletilmesi, petrol ve maden işletmelerinin ihtiyacı olan jeologların yetiştirilmesi ve jeoloji eğitiminin geliştirilmesi, sanayi işletmeleri için mühendis ve teknik eleman yetiştirilmesi ve teknik öğretim gibi konulara yer verilmiştir(TMMOB, 2007, s. 102).

Bu programda öncelikle; ithal edilmekte olan bazı hammaddelerin yurtiçinden temini ve bazı sanayi kollarının devletçe veya yabancı sermaye ile kurulması hedeflenmiş ve bu amaçla ilk aşamada yirmi kadar tesisin kurulması teklif edilmiştir. Kurulan bu tesislerin ise tüm ülkeye yayılması amaçlanmıştır(TMMOB, 2007, s. 102).

Tablo 2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İle Kurulması Öngörülen Tesisler

Birinci Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı'nda Kurulması Öngörülen Sanayi Tesisleri ve İllere Dağılımı

Sıra	Ana Sanayi	Alt Sanayi Kolu	İl / İlçe
1	Kimya Sanayi	Suni İpek	Gemlik
		Semi Kok	Zonguldak
		Gülyağı	Isparta
		Humuzu Kibrit	İzmit
		Süper Fosfat	İzmit
		Klor ve Sud Kostik	İzmit
2	Toprak Sanayi	Seramik	Kütahya
		Cam ve Şişe	Paşabahçe
3	Demir - Çelik		Zonguldak
4	Kağıt ve Selüloz		İzmit
5	Kükürt		Keçiborlu
6	Süngercilik		Bodrum
7	Mensucat	Pamuklu Dokuma	Bakırköy
			Kayseri
			Nazilli
			Ereğli
			Malatya
			Iğdır
8	Merinos	Yünlü Dokuma	Bursa
9	Kendir		Kastamonu

Kaynak: Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri. Kastamonu Eğitim Dergisi, Ekim 2003.

Sanayileşmeye yönelik olarak hazırlanan bu çalışmanın sonucunda, gelirin ülke içindeki dağılımı da değişim göstermiştir. Dış ticaret ve özellikle ithalata dönük ticaret burjuvazisinin durumu bu dönemde gerilemiştir. 1929 yılına gelindiğinde 256 milyon lira olan ithalat, 1933 yılında 75 milyon liraya gerilemiştir. Buna karşılık burjuvazinin, iç piyasayla ilgilenerek, devlet ihaleleri üzerine yoğunlaşan kısmı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. İç piyasaya yönelik olarak faaliyet gösteren –

özellikle müteahhitlik işleri yapan- grubun devlet ihaleleri ile zenginleştiği ve özel sermaye ile devlet sanayisi arasında rekabetten çok işbirliği olduğu gözlenmiştir(Boratav, 2007, s. 74). Yine aynı dönemde çalışan ücretleri geçmişe oranla artış eğiliminde iken, sınaî sektörünün karlılığının artışına oranlandığında ücretlerin değer kaybettiği gözlenmektedir. Yani BBYKP, Sovyet uzmanların görüşleri doğrultusunda hazırlanmasına karşın, işgücünden çok, sanayicinin gelirini arttırmış ve yerli sanayi ile ilgilenen burjuvaziyi güçlendirmiştir.

Özet olarak bu dönemde 1908 yılından beri takip edilen sanayileşme çizgisi sürdürülmüş, ancak yöntem olarak liberal politikaların yerini devletçilik ilkesi almıştır. Bunun altında yatan temel neden ise dünya sermaye piyasalarında yaşanan daralma sonucu dış ticaret dengelerinin az gelişmiş ülkeler aleyhine bozulmasıdır. Latin Amerika başta olmak üzere pek çok ülke ulusal sanayisini inşa etmeye başlamış ve bu sürece Türkiye'de eklemlenmiştir. İzmir İktisat Kongresi ve BBYKP ile yerli sanayinin yol haritası çizilmiş, bu haritanın oluşturulmasında da Sovyetler başta olmak üzere dış yardımlar ve görüşler dikkate alınmıştır. Ekonomide yaşanan bu dönüşüm, iç gelir dağılımını da etkilemiş; dış ticarete yönelen burjuvazi zayıflarken, devletin ihalelerine yönelen bir sınıf güç kazanmıştır. Sovyetlerden alınan rapor doğrultusunda planlanan ekonomiye karşı, tarım kesiminin ve işçi sınıfının reel gelir kaybı yaşadığı gözlenmiştir.

Dış politikaların yürütülmesi bakımından bakıldığında da, Sovyetlerden alınan kredilerle yapılan yatırımlarda Sovyet ürünlerinin tercih edildiği ve ekonomik ilişkilerde Amerika ve Almanya ağırlığının Sovyetler Birliği'ne doğru kaydığı gözlenmiştir.

1.1.4. İkinci Dünya Savaşı ve Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme 1940-1953

Türkiye İkinci Dünya Savaşının yaşandığı dönemde, fiilen savaşın dışında kalmayı başarmıştır. Savaşa girmemek için İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşmaları imzalanmış, Müttefik Devletlerin baskısı neticesinde 2 Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ilişkilerini kesen Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş fakat fiilen savaşa girmemeyi başarmıştır(Özçelik M. , 2012, s. 1).

Türkiye fiilen savaşa girmemiş olmasına karşın, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Savaşa katılmamasına karşın erkek nüfusun önemli bir kısmı askere alınmış, savunma harcamaları bütçeden önemli pay almış ve yatırımlar için planlan bütçeler askıda kalmıştır. Tüm Avrupa'yı saran savaş Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Üretim araçlarının yetersizliği, nakliye ve dış alımda ortaya çıkan sıkıntılar sonucunda, arz talebi karşılayamaz hale gelmiştir. Böylece, Türkiye ekonomisi ağır bir enflasyonist baskı altına girmiştir(Metintaş & Kayıran, s. 155). Bundan dolayı bu dönem 1908'den itibaren çeşitli yöntem ve araçlarla süregelen sanayileşmenin durduğu dönemdir. BBYKP ile gelişmekte olan ülkeler arasında, planlı sanayileşmeyi gerçekleştiren ilk ülke olan Türkiye, başarıya ulaşan planın ikincisine hazırlanırken patlak veren savaş ekonomisi krizi, planlarda kesintiye neden olmuştur.

1940 sonrasında ekonomide yaşanan darlık sonucunda, bürokrasiye ve siyasi kadrolara tanınan imtiyazlar sorgulanmaya başlamış ve 1946 yılında çok partili hayata giden süreci başlatmıştır. Tek parti rejiminin yönetici kadrolarının bir kanadı, savaş yıllarını, bir yandan haksız kazançlara set vuracak etkin devlet müdahalelerini

yerleştirmek, öte yandan ekonomik ve kültürel alanlarda bazı kalıcı reformlara yönelmek için bir fırsat olarak kullanmaya teşebbüs etmişlerdir(Boratav, 2007, s. 82).

Dr. Refik Saydam, 1939 yılında hükümet programını TBMM'de açıklarken bütçeden denklik sağlanması gerektiğini şu şekilde vurgulamıştır:

> "Maliyemizin ana prensibi, Cumhuriyet devrinin ilk olarak memleketimizde temin ve itina ile muhafaza ettiği hakiki ve samimi manası ile denk bütçe esası teşkil edecektir. Taahhütlerimize olan sadakat, tediyelerimizdeki intizam sayesinde gittikçe artan bir devlet itibarının takviyesi bu esasın büyük bir hassasiyetle tatbiki ile mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Memleketimizin her sahada inkişaf ve umranına matuf mesai programlarımızı bu sahaların her birindeki ihtiyaçları süratle tahakkuk ettirecek şekilde ve mali bakımdan sıkıntısız karşılanabilecek çevreler içinde tanzim etmek azmindeyiz"(TBMM, ZC, 27 Ocak 1939, s. 215).

Ancak hükümet planlarını uygulamaya fırsat bulamadan önce seçimler yenilenmiş ve ardından tekrar başbakan olan Saydam, savaş ekonomisi ile yüzleşmiştir. Artan enflasyon, düşen üretim ve kaynakların askeri hizmete tahsisi tüm ülkede karaborsanın artmasına yol açmıştır. Dr. Refik Saydam Hükümeti, savaş döneminin artan potansiyel ihtiyaçları ve kıtlık riskini dikkate alarak tarım ürünlerinde, özellikle gıda malları üretimi - tüketimini dengeleyebilmek ve stok oluşturabilmek için, bütün ticari mal ve pazarlanabilir fazlaların kamu kuruluşlarına devredilmesini öngören yeni kararlar almıştır(Metintaş & Kayıran, s. 155).

1942 yılında Saydam'ın ölümünün ardından başbakan olan Saraçoğlu, piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme yoluna gitti.

İlk olarak hububat alım fiyatları yükseltildi ve ürünün %25'inden fazlasının piyasa fiyatından satılmasına izin verildi. Fiyatlar üzerindeki sıkı denetimlerin kalkması sonucunda çiftçi ve tüccar sınıfının gelirlerinde önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Ticaret burjuvazisinin hızlı ve aşırı zenginleşmesi sonucunda Saraçoğlu Hükümeti, bir yandan gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, bir yandan da enflasyon ile mücadele etmek amacıyla iki vergi gündeme getirmiştir: Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi(Boratav, 2007, s. 85).1942 yılında TBMM, 4305 sayılı kanun ile varlık vergisini oybirliği ile kabul etmiştir(Yalçın, 2012, s. 313). Varlık Vergisi ile ticaret burjuvazisinden olağanüstü bir vergi talep edilmiş, vergiyi 15 gün içinde ödemeyenlerin Aşkale'ye çalışmaya sevk edilmesi kararlaştırılmıştır(Yalçın, 2012, s. 326).

Bu dönemde tek parti hükümeti son kez burjuva sınıfını şekillendirmeye çalışmıştır. Küçük burjuva radikalizmi olarak adlandırılan(Boratav, 2007, s. 85) bu dönemde varlık ve toprak mahsulleri vergileri ile savaş kazançları tırpanlanmaya çalışılmış, köy enstitüleri ile yoksul köy çocuklarının modern aktif aktörler olarak eğitilmesine çalışılmış ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile az topraklı çiftçilere toprak verilmesini amaçlamıştır. Ancak Saraçoğlu'nun başbakanlığıyla başlayan yönelişler, varlıklı katmanları gözetip, kırsal ve kentsel emeği yasal mekanizmalarla baskı altına almıştır. İş saatlerinin uzatılması, yol vergileri ve işçi sınıfın gelirindeki %55'e varan daralma, emekçi halk yığınları ile CHP arasında telafisi zor kopuşlara yol açmıştır(Boratav, 2007, s. 90-91). İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, tek partinin Cumhuriyetle birlikte yaptığı ekonomik atılımlarla kazandığı meşrutiyetinde sonu anlamına gelmiş ve yeni arayışları zorunlu kılmıştır.

1.1.5. Savaş Sonrası Dünya Ekonomisine Eklemlenme Çabası 1946-1953

1942 yılında Dr. Refik Saydam'ın ani ölümü sonrasında kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, iktisat politikasında hızla önemli değişiklikler yapmıştır. Daha çok özel sektörün girişimlerine ve piyasada oluşacak fiyat dengelerine bağlı bir politika izlemeye yönelmiştir(Parasız, 1991, s. 61-62). Halk tabanından kopuk politikalar izlenmesi parti içinde de muhalif sesler ortaya çıkartmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun TBMM'nde kabul edildiği 11 Haziran 1945 tarihinden hemen önce, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen önergeyi vermiştir(Eroğul, 1998, s. 29). Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanlığı'na verilen takrirde, hükümetin meclis tarafından etkili bir biçimde denetlenmesinin sağlanması, yurttaşların siyasal hak ve özgürlüklerinin anayasanın getirdiği genişlikte kullanabilmelerinin sağlanması, bütün parti çalışmalarının bu esaslara uygun hale getirilmesi ve takririn açık oturumda görüşülmesi istenmiştir(Akşin S. , 1988, s. 13).

1945 yılı bütçeleri görüşüldüğü sırada ise 1945 yılı bütçesi beş ret oyu almıştır(TBMM, 1945, s. 518). Bütçe Kanunu'na Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak ret oyu vermiştir. Gerek Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, gerekse Bütçe Kanunu görüşmelerinde en sert eleştiri ve muhalefeti yine bu kişiler yapmıştır(Goloğlu, 1971, s. 351).

Çok partili yaşamın yolunun açılması ise 1945 yılı sonunda İnönü'nün konuşmalarında muhalefete izin vermeye başlaması ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olarak, demokratikleşmeyi kabul etmesi olmuştur. 1945 yılına gelindiğinde Türkiye'de siyasi ortam iç ve dış koşullarla demokratik hayat için olumlu hatta zorunlu hale gelmiş ve çok partili hayata geçilmiştir(Şentürk, 2012, s. 157). Çok

partili yaşamın başlaması aynı zamanda çok aktörlü siyasal yaşamında başlangıcı olmuştur. Sürecin seyircisi konumunda olan halk kitleleri artık sistemin birer aktörü haline gelmiştir. Halk etkisinin seçim dönemleriyle sınırlı olduğu tartışılsa da, 1945 sonrasında hükümetler halk yığınlarının siyasi ve ekonomik taleplerini dikkate almak zorunda kalmıştır. Bu sayede varlıklı sınıfın çıkarları ile çelişen alt sınıflar, sistemin içinde kendine yer bulmaya başlamıştır. Ancak sistem kendini bu popülist politikalara korumak için bir sigorta mekanizması geliştirmiş ve uzun dönemli çıkarları zedelememek adına halk sınıflarını temsil etmeye niyetli sol tabanlı parti ve sendikaları kapatmıştır. Böylece kısa süreli yaygın demokrasi deneyimi 1946 yılında son bulmuş ve sosyalist hareket siyasal sistemin dışına itilmiştir(Boratav, 2007, s. 94).

1946 yılında, ekonomik açıdan da bu yılın dönüm noktası olmasını sağlayan önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlardan ilki on altı yıldır takip edilen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarında adım adım gevşemenin başlamasıdır. İthalatın serbest bırakılması ve dış ticaret açığının kronik bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca dönem dış yardımların ve yabancı sermaye yatırımlarının ekonomiye hâkim olduğu yılar olmuştur. Bu dönemde serbestleşmeye yönelen dış ticaret rejimi sonucunda sanayileşme programı terk edilerek dış pazarlara dönük bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Dönemin bitiminde bu liberal politikalardan vazgeçilecek olsa da, bu dönemin ekonomiye getirdiği yük ve kronikleşen dış açıklar, Türkiye ekonomisini dışa bağımlı hale getirmiş ve bu bağımlılık uzun süre giderilememiştir. Korkut Boratav, 1923-1929 yıllarının serbest ticaret ağırlıklı ekonomik özelliklerini tekrar eden 1946-1953 dönemini bu nedenle “dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme” olarak adlandırmaktadır(Boratav, 2007, s. 94-95).

Savaş döneminde Varlık Vergisi, Köy Enstitüleri, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile İstanbullu gayrimüslim burjuvazi üzerinde büyük

baskı yaratılmıştır. Ancak Anadolu'da bürokrasi kanadı ile iyi ilişkiler geliştiren, yüksek bürokrasi ile içli dışlı hale gelen çıkar grupları aşırı gelişmiş ve Anadolu'nun Müslüman ticaret burjuvazisi, sınırsız bir zenginleşme yaşamıştır. Ancak bu kesim bile CHP içindeki reformcu kanadın etkisiz hale getirilmesi halinde partiyi destekleyeceklerini belirtmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan bu iki grup, iki ayrı farklı yol izlemiştir. Ticari olarak büyük kayıplar yaşayan ilk grup Demokrat Parti hareketini desteklerken, ikinci grup ise CHP içinde dönüşüm hareketi başlatarak, Köy Enstitülerinin çökertilmesi, üniversitelerdeki tasfiyeler gibi yöntemlerle, savaş sonrasında filizlenen ilerici, solcu ve demokrat oluşumların yok edilmesinde rol oynamıştır(Boratav, 2007, s. 96).

Dünya çapında da, II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla başlatılan girişimler ağırlık kazanmış ve savaşta yıkılan ekonomilerin düzelmesini hızlandırmak, uluslararası ekonomik ve mali sistemi kurmak için daha savaş bitmeden 1944 yılında Amerika'da Bretton Woods konferansları yapılmıştır(Şanlı, 2004). Kapitalist sistemin öncü ülkesi Amerika olmuş,1930'dan itibaren açık vermeden ayakta duran Türk ekonomisi de dünyada yaşanan ekonomik liberalleşme konjonktürü içinde Amerikan dış yardımlarına bağımlı hale gelmiştir.

1946 yılında CHP, beş yıllık kalkınma planı ile yaygın ve dengeli bir kalkınma planlamıştır. Ancak 7 Eylül 1946 yılında doların 1.28 TL'den 2.80 TL'ye çıkması ile Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu yaşanmış ve ekonomiyi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon çabaları ile dış yardım arayışları başlamıştır. İngiltere ise bu dönemde ekonomisinde yaşadığı sıkıntılar sonucunda Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı dış yardımları sürdüremeyeceğini (Sönmezoğlu, 2006:

37)Amerika Birleşik Devletleri'ne bildirmiş ve bu ülkelerin Sovyet tehdidine karşı desteklenmesinin bu ülkeye düştüğünü ifade etmiştir (Armaoğlu, 1984: 441-442). Bunun üzerine ABD, Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye 100 milyon dolarlık kredi imkânı sağlamıştır.

1950 yılına gelindiğinde yeni bir döneme girilmiştir. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte o güne değin hep tek parti iktidarı tarafından yönlendirilen siyasal alan, artık farklı kitleler tarafından desteklenen bir parti aracılığıyla yönlendirilmeye başlanmıştır. DP daha çok sosyal bakımdan güçlü grupların desteğiyle iktisadi alanda devletçiliğe karşı özel teşebbüsü destekleyen bir tavır içine girmiştir. DP iktisadi alanda özel teşebbüsü desteklemesine rağmen devletçilik anayasada yer almaya devam etmiştir(Şener, 2005, s. 161). Partinin ilk hükümet programında "hususi teşebbüsün süratle harekete geçmesini temin edecek ve Türk Milletinin iktisâdi zekâsı ile çalışkanlığından azami neticeler alınabilecek bir yolda yürünmesi lazımdır"(TBMM Hükümet Programları, 2015) denilmesine karşın devlet işletmelerinin özel sektöre devredilmesi gerçekleşmemiştir.

1945 sonrası dönem bir anlamda 1856'nındünya koşullarına geri dönülmesidir. İki kutuplu dünyada Türkiye gönüllü ve istekli olarak hiçbir maliyet hesabı yapmadan ABD öncülüğünde kurulacak olan Batı bloğunun içinde yer almıştır. Uluslararası ortamda savaş sonunda kapitalist ülkeler tarafından kurulan örgütlere üye olunmuş, batılı uzman ve danışmanlar ülkemize gelişlerini sıklaştırmışlardır. Türkiye 1947 yılında IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne, 1952 yılında ise Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı'na (NATO) üye olmuştur(Akgün, 2012). Osmanlı'nın son dönemlerinde Almanya'da yetişen ekonomistlerin yerini de Amerika'da yetişen uzmanlar almaya başlamış, bu uzmanlar Türk iç ve dış politikasında etkili görevler almaya başlamıştır.

1946 -1953 dönemi özetle, Anadolu ve İstanbul merkezli burjuvazi oluşumlarının çatışmalarına sahne olmuş, iç ve dış politikada büyük dönüşümler yaratmıştır. Savaş sonrası CHP politikaları, gayrimüslim ticaret burjuvazisini rahatsız etmiş ve bu kesim Demokrat Partiyi desteklemiştir. Anadolu burjuvazisi ise savaş sonrası dönemde ciddi kazançlar elde etmesine karşın, CHP içinde Dörtlü Takrirciler olarak bilinen çıkışın tasfiye edilmesi için harekete geçmiş ve partinin kalkınma için ele aldığı Köy Enstitüleri gibi projelerle birlikte, buralardaki ilerici solcu demokrat yapılanmayı yok etmiştir. Bu tarihten sonra liberal politikalar hız kazanmış, ekonomideki serbestleşme sonucunda dış borçlanma hızla artmıştır. Dünya ekonomisine yapılan bu eklemlenme sonucunda, dış politikada da karşılıklı bağımlılıklar artmış, batılı örgütlere üye olunarak dış politikanın rotası sabitlenmiştir.

1.1.6. Tıkanma ve Yeniden Uyum

1950'li yıllar dünya ekonomisinin yeniden şekillendiği yıllar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak güçlü yapıda olan Avrupa ve Japonya, çok fazla işgücü ve maddi kayıp yaşamıştır. Savaşın sonrasında yükselen güç ise Amerika Birleşik Devletleri ve Amerikan doları olmuştur(http://hbswk.hbs.edu/item/4961.html Jones, 2005). Birçok sektörde hâkimiyet Amerikan şirketlerinin eline geçmiştir. Amerikan ekonomisindeki bu genişlemeye karşılık dünyada ortalama büyüme yüzde beş seviyelerine gerilemiştir. Avrupa kıtasında yaşanan ekonomik daralmanın yansımaları savaşa taraf olmamasına karşın Türk ekonomisini de etkilemiştir. 1954 yılı Türkiye'de liberal dış ticaret politikalarının sonlandığı, ekonominin durgunluk evresine girdiği ve ihracatın azalmasına karşın ithalatın arttığı ve oluşan dış ticaret dengesizliğine karşı ithalat sınırlamalarının getirildiği bir dönem olmuştur.

Ekonomi 1946 sonrası olduğu gibi, dışa bağımlı görünümünü sürdürmüştür. DP hükümetinin bu dönemde izlediği ekonomi politikası önceki yıllardan farklı olmayacaktır. Zaten Menderes'in hükümetin yeni bir programla iktidara gelmediğine dair açıklamaları da bunu doğrular niteliktedir. Bu dönemde açıklanan hükümet programında tarıma önem verileceği ve bunun sadece tarımsal faaliyetler olarak algılanmaması gerektiğinden, hayvancılığın da devlet eliyle teşvik edileceği belirtiliyordu. Menderes, konuyla ilgili konuşmasında: "Tarım, ulusal ekonomimizin temelidir. Bir yandan ulusumuzun beslenme ve giyinme gereksinimini ve sanayimizin hammaddesini sağlar ve diğer yandan ihracatımızın da ana kaynağını oluşturur" demiştir. Ancak tarımın desteklendiği, sanayinin özel sektöre bırakıldığı liberal ekonomi planı Kore Savaşı sonucunda bozulmuştur. Kore Savaşı sonrası ortaya çıkan döviz darboğazı yüzünden DP'nin kuruluşundan itibaren vurguladığı liberalizme kısıtlama getirilmiştir.[16] Özellikle ithalatı kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Şeker ve çimento üretimi için Türkiye'de fabrika kurmaya ve işletmeye olanak hazırlanarak sanayi kesiminde devletin yerini alması sağlanmıştır(Ahmad F. , 1977). Bu yıllarda aynı zamanda özel sınaî üretimi de artış göstermiştir.

1954 yılı aynı zamanda Duyun-u Umumiye borçlarının sonlandığı yıl olmuştur(Dayar, Küçükaksoy & Keçici, 2009). Bu tarihte ortaya çıkan ekonomik daralma, kredi bulma güçlüğü ve serbest ticaretin yol açtığı açıklar sonucunda koruma önlemleri alınmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından DP'ye yoğun bir şekilde baskı yapılmış, korumacı politikalardan vazgeçilerek dünya ekonomisi ile bütünleşme yönünde hareket edilmesi istenmiştir. Ancak DP iktidarı liberasyona dayalı deflasyonist politikalar yerine Milli Korunma

[16]Tutanak Dergisi, D: 10, c. VIII, s. 2

Kanunu'nu yeniden yürürlüğe sokmuştur. Böylece bir yandan fiyat ve piyasa denetimi yapılırken, bir yandan da köylüye yönelik popülist politikalar sürdürülmüştür(Boratav, 2007, s. 110).

1958 yılında ithalatta yaşanan sert düşüş sonucunda yaşanan devalüasyon ile dolar aşırı derecede değer kazanarak 9 TL seviyesine ulaşmıştır(Hürriyet Gazetesi, 2001). Döviz dengesinde yaşanan bu dalgalanma sonucunda Menderes hükümeti IMF, başta olmak üzere gelen dış baskılara dayanamayarak 4 Temmuz İktisadi Kararlarını yürürlüğe sokmuştur. Bu kararlar sonucunda(Ekodialog, 2013);Türk Lirası'nın değeri düşürülerek, 1 Amerikan Doları 9 TL'ne eşitlenecek, para arzı sıkı denetim altına alınacak, iç piyasada Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) ürün fiyatları arttırılacak ve KİT'lerin açıkları azaltılacak, ithalat rejimi üç aylık kotalarla düzenlenecek, ihracatı arttırmak için farklı kur rejimleri uygulanacak, bütçe denkliğini sağlamak için kamu harcamaları kısıtlanacak, yatırımlar kısa vadeli ve düşük bütçeli olacaktır.

Batının baskısı sonucunda alınan bu kararlara karşılık, Türkiye'nin dış borç ödemesi ertelenmiş ve 359 milyon dolarlık yeni kredi sağlanmıştır(Boratav, 2007, s. 111). Ancak alınan önlemler sonucunda dış ticaret dengesi iyice bozulmuş, milli gelir büyüme hızı ise ortalama olarak %4'e düşmüştür.

Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda gelir dağılımı önceki dönemlerin tam aksi bir gelişme izlemiştir. Tarımın milli ekonomi içinde büyüme hızı, sanayinin gerisinde kalmıştır. İşgücü ile sermaye arasındaki denge ise sermaye lehine dönmüş ve işgücünün satın alma gücü azalmaya başlamıştır.

Özetle bu dönem Türkiye'de her kesimin krizin etkileri ile karşı karşıya olduğu yıllar olmuştur. Batının baskılarına dayanamayan DP hükümetinin yürürlüğe koyduğu ekonomik program sonucunda kamunun üretim hacmi daraltılmış, ancak kamunun çekildiği alanlarda yerli sanayi etkin olamamıştır. Bu dönemde büyüme genel olarak tarıma dayalı biçimde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da ülkenin yeni dönemde genişlemesi dışa bağımlı olarak seyretmiştir.

1.1.7. Dışa Bağımlı Genişleme (1962-1976) ve Yeni Bunalım Dönemi (1977-1979)

1950'li yıllarda Amerika'nın dünya ekonomisinde öncü konuma geçmesinin ardından liberal ekonomi dalga dalga yayılmaya başlamış ve Amerikan doları piyasaya hakim olmaya başlamıştır. Dünya ekonomisinde yaşanan bu dönüşüme Türkiye'de Demokrat Parti hükümeti de ayak uydurmak istemiştir. Alınan Marshall yardımının da etkisiyle göreli açık Pazar ekonomisine geçilmiştir. Ancak Türkiye'nin dünya pazarında gelir getiren ürünleri tarıma dayalı olduğundan, büyüme de tarıma dayalı olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1950'li yılların bir diğer gerçeği ise Türkiye ekonomisinin dış yardımlar olmadığı sürece krizlere karşı koyacak gücünün olmadığıdır. Dünyada yaşanan liberal dönüşüm sonucunda kamu yerini özel sektöre bırakırken Türkiye'de de kamu üretim alanlarından çekilmeye başlamış, ancak özel sektör bu boşluğu dolduramamıştır. 1950–1960 dönemi, özellikle bu dönemin ikinci yarısı gelir bölüşümünde büyük farkların belirdiği ve bunun neden olduğu huzursuzlukların sosyo-politik sorunlar doğurduğu bir dönem olmuştur(Taş, 2004, s. 1).

1960'lı yıllara gelindiğinde birinci beş yıllık programın ithal ikameci yapısına, kentli burjuvazinin ulaştığı gelir düzeyi eklenince; gelişmiş kapitalist toplumların hızla yayılan tüketim normları, radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi,

elektrikli süpürge, televizyon, otomobil, modern büro, mutfak ve ev eşyaları türünden ve iktisadi yazımda "dayanıklı tüketim malları" ya da "beyazlar" diye adlandırılan mallara karşın etkin bir talep meydana getirmeye başlamıştır. Devlete egemen olan sınıfların ve siyasi karar alma sürecini etkileyen grupların bu tüketim taleplerinin karşılanması kaçınılmazdı. Ancak kıt döviz rezervlerini ithalata ayırmak mümkün olamayacağından, yabancı sermayenin yurt içinde üretime katılması ve ilk başlarda sırf montaj biçiminde kurulan yerli sanayinin zamanla yan kollarıyla birlikte etkisinin artmasına yol açmıştır(Boratav, 2007, s. 119).

Karayollarına, diğer tüm ulaşım yollarının bertaraf edilerek öncelik verilmesiyle de tetiklenen köyden kente göç olgusunun getirdiği hızlı kentleşme, iç pazarda tüketimin genişlemesinin yolunu açmıştır. Kentlileşen nüfusun gıda, giyim, eğitim ve sağlık gibi alanlarda tüketim ihtiyaçları artmış, dayanıklı tüketim malları edinme isteği canlanmıştır. 1950 sonrası ithalat ve ihracat için getirilen kolaylıklar nedeniyle dayanıklı-dayanıksız lüks tüketim ürünlerine olan talebi çoğaltmıştır.

Demokrat Parti'nin ekonomik sorunlar karşısında çaresiz kalmasına siyasetin otoriterleşmesi ve muhalefetle gerilimler eşlik etmeye başlamıştır. Yaşanan sosyal ve siyasi kargaşa ortamı sonucunda Türkiye ilk askeri darbesi ile karşılaşmıştır(Kepenek & Yentürk, 1994).Bu dönemde yüksek fiyatlı ürünler reklamlar aracılığı ile modern yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak özendirilmiştir. Arçelik firmasının kurulmasının ardından, 1959'da çamaşır makinesi, 1960'da buzdolabı üretilmeye başlanmış ve bu eşyalar tüm ülkede yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır(Yavuz, 2013, s. 232). 1959 yılında Ketim Dergisinde yayınlanan bir mülakatta, kocası serbest meslek erbabı olan bir ev hanımı şöyle demektedir: "Evimde pek mühim bir ihtiyaç diye vasıflandırdığım buzdolabı ve çamaşır makinesini çok istiyorum. Bunun için tasarrufa dahi başladım. Bunların memleketimizde yapılmaya

başlaması beni çok memnun etti. Gönül bunların, her ev kadınının sahip olabileceği şekilde ehven fiyatlara satılmasını istiyor"(Buğra, Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde / İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar, 2011, s. 148). Bir yandan ülke içinde Koç Grubunun bayi ağı ile yayılan tüketim, diğer yandan Amerika örneğine paralel şekilde gelişen işçi sınıfın kentli yaşama ayak uydurmak için para harcama alışkanlığı kazanması, Türkiye'nin dünyada hakim olmaya başlayan zayıf ekonomileri ucuz kredilerle destekleyen Keynesyen politikalara mahkûm olmasını sağlamıştır. Soğuk Savaş koşulları gereği Türkiye'nin batı tarafından kayırılan konumu da "nasıl olsa dış kaynak bulunacaktır" düşüncesine yol açarak döviz tasarrufunun tamamen önüne geçmiştir(Boratav, 2007, s. 123). İktidarın popülist politikaları da bu yeni tüketim alışkanlığına eklendiğinde, egemen güçler bloğu, siyasi iktidara ve tüm iktidar politikalarına hükmetmeye başlamıştır. Böylelikle iktidar olan parti işçi ve köylü sınıfın isteklerini göz önüne almak zorunda kalmış ve bu sınıflar ücret dışında sosyal haklara da sahip olmuşlardır(Şiriner, Morady, vd, 2011, s. 445).

1970'li yıllara gelindiğinde NATO'nun kanat ülkesi olmanın verdiği rahatlıkla Türkiye ekonomisi dış borçlanmasını sürdürmüştür. Ancak bu dönemde patlak veren petrol krizi, ülkenin suni refah çizgisini sürdürmesine olanak vermemiş 1976'da kriz patlak vermiştir. Ecevit Hükümeti Avrupalı sosyal demokrat hükümetlerin kapısını çalarak borç arayışına girmiş ve IMF koşulu ile karşılaşmıştır. IMF'nin politikaları ise krizin yükünü emekçi sınıflara yıktığından sonuç temel tüketim maddelerinde uzun kuyruklar, karaborsa ve ağır enflasyon olmuştur. Aşırı enflasyonun doğal bir sonucu olarak reel ücretler gerilemiş ve ücret – kar ilişkisi sanayi sermayesi aleyhinde gelişmiştir(Boratav, 2007, s. 140-143).

1.1.8. Sermayenin Saldırısı (1980-1990)

1980'li yıllara gelinirken yaşanan ekonomik bunalım toplumsal sınıf dengelerini de derinden etkilemiştir. Geniş halk kitleleri, özellikle kentli emekçiler, temel tüketim mallarında etkisi sınırlı kalan fiyat denetimleri, kuyruklar ve karaborsa gibi sıkıntılar içinde bunalırken; örgütlü işçi sınıfı Türkiye toplumunun alışık olmadığı bir enflasyon hızı karşısında en azından sendikal mücadele yoluyla reel gelir düzeylerini koruyabilme savaşı vermekteydi(Boratav, 2007, s. 145). Bir yandan karaborsa satışları, diğer yandan sendikal hareketler işgücü çevrelerinin ürettiği artı değerin hızla azalmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda Boratav'ın deyişiyle burjuvazi palazlanmaya başlamıştır(Boratav, 2007, s. 146).

Siyasi ortamın kararsızlığı sonucunda Ecevit istifa ederek görevi Demirel'e devretmiştir. Demirel ise ekonomiye müdahale etmek için MESS ve Sabancı Holding'in yöneticisi olarak yerli sermayenin güvenini kazanmış olan ve Dünya Bankası bağlantısı ile uluslararası pazarda tanınan Turgut Özal'ı başbakanlık müsteşarlığına getirmiştir(Öztürk, Nas, & İçöz, 2008, s. 15). Özal'ın hazırladığı ve 24 Ocak'ta yürürlüğe giren kararlar neticesinde neo-liberal bir dönem başlamış ve iş çevrelerinin talepleri yerine getirilmiştir. Kararların üç belirgin özelliği vardır. Bunların ilki içte ve dışta piyasa serbestîsi sağlanarak, sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesidir. Zira Özal'a göre bu denli yüksek ücretlerle sermayenin ayakta kalması mümkün değildir. İkinci özelliği ise ilk kez alınan şok tedavi kararlarını IMF'nin isteklerinden bile sert olmasıdır. Üçüncü özelliği ise rejim değişikliği sayesinde askeri baskı unsurunun devreye girmesi ve sermayenin atağa geçtiği bu dönemde emekçi sınıfın karşılık verememesidir(Boratav, 2007, s. 148).

Ayrıca bu dönemde yüksek kar eden bazı kamu kuruluşları yok pahasına özel sermayeye devredilerek pek çok ülkenin bu dönemde uyguladığı neo-liberal politikalar askeri yönetim ve onun devamı olan yarı-askeri yönetim tarafından Türkiye'de de uygulanmıştır(Dişbudak, 2008, s. 221).

Özetle bu dönem Türkiye burjuvazisinin yaratılan spekülasyonlar ve devlet elinden çıkan imkânlar ile güçlenirken, emekçi kesimin tüm yükü taşıdığı dönem olmuştur. 1980'li yıllar alınan dış politika kararlarında iş çevrelerinin çıkarlarının da dikkate alındığı yıllar olmaya başlamıştır(Öniş & Webb, 1992).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL SEÇKİNLER

1.Siyasal Seçkinlere İlişkin Kaynak Sorunsalı

Türkiye'de iktidar seçkinlerine ilişkin ve genel olarak bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle yüzyılı aşkın bir süredir seçkin sınıflar aracılığı ile modernleşme çabası veren Türkiye'nin iktidar seçkinlerine yönelik yapılacak çalışmalar, yakın tarihteki seçkinler arası iktidar mücadelesinin nasıl kavramsallaştığının anlamak bakımından faydalı olacaktır. Böylece iktidar elitleri arasında yaşanan çatışma, rekabet ve ittifak eğilimleri de daha anlaşılır olacaktır.

Bu alanda yapılan çalışmaların çoğu incelendiğinde daha çok "aile tarihçiliği" tanım aralığına girebilecek bir literatür ile karşı karşıya kalırız. Seçkin sınıfın altyapısı ve dinamiklerini analiz etmekten öte, büyük kentlere yerleşmiş ve cumhuriyet tarihinde söz sahibi olmuş ailelerin biyografisini ortaya koyan çalışmalar daha yaygındır. Bu çalışmalarda öne çıkan tema ya "hızlı yükseliş" öyküsü ya da "haksız kazanç" vurgusudur(Açıkel, 2009, s. 6). Medya bu literatüre renkli dolgu maddesi üretimi ile katkı sağlamaktadır. Magazin dergiciliği olarak tanımlanan medya girişimi ile üst sınıfsal yaşam süren ailelerin özel günlerdeki yaşamı kamuoyu ile paylaşılarak sınıfsal farklılaşmanın nasıl cereyan ettiği ortaya konmaktadır. Eski ve köklü aile söylemlerinin nasıl inşa edildiğini anlamak, üst kültürel seçkinliğin/seçkinciliğin bireysel yaşam düzeyinde nasıl kurumsallaştırıldığını görmek ve belki daha da önemlisi aileler arasındaki evlilik-akrabalık ve benzeri bağları geçmişe doğru yürütebilmek açısından önemli bir olanak sağlayabilmektedir(Açıkel, 2009, s. 6). Rıfat Bali gibi

akademisyenlerin 1980'lerden bu yana gelişim ve dönüşüm eğilimlerini de gözeterek yaptığı kültürel sosyolojik-antropolojik çalışmalar, yeni seçkinler ile orta sınıf katmanları arasındaki "yaşam alanlarının, yaşam biçimlerinin ve yaşam ideolojilerinin" farklılaşmasını ortaya koymak açısından oldukça faydalıdır(Bali, 2004). Önemli siyasi ve sosyal mesajların verilmesi, dış politikaya yönelik yorumların yapılması iş dünyasının katıldığı etkinlikler için alışıldık bir durumdur. Aynı etkiye yerel medyanın ya da ulusal medyanın bölgesel eklerinin aracılığı ile ulaşmakta mümkündür. İş dünyasının kamusal yükümlülüklerinin görece az ya da sınırlı olması ve halk katmanlarını temsil etmek gibi ahlaki bir yükümlülüğün olmaması, ortaya çıkan bu yeni sınıfa kendisini farklılaştırma özgürlüğü sunmuştur(Açıkel, s. 10).

Bu alanda kaynak olarak kullanılabilecek bir diğer çalışma türü ise otobiyografilerdir. İş insanlarının hayatlarını anlattığı çalışmalar genel olarak, kazançlarının meşruluğunu ispatlamaya yönelik başarı öykülerinden ibarettir. Vehbi Koç hayatını anlattığı kitabının ön sözünde;

> ″Bu insan; sağlıklı, kafasını ve bedenini çalıştırma alışkanlığı kazanmış, dakik, sabırlı, inançlı, sadık, uyanık, düşünen, teknolojiye ve çağdaş gelişmeye inanan, başarılı olmasını ve para kazanmasını bilen, kazandığı parayı hayır işlerinde de kullanan, sağlık, kültür, sanat hizmetleri ve eğitime ağırlık veren, demokrasiye inanmış ve memleketini seven bir insan...
>
> Hayatının iki temel ilkesi, ""kurmak" ve "yaşatmak "tır.
>
> Bu ilkeler, meydana getirdiği kuruluşların başarılı, güvenilir, uzun ömürlü olmasını ve müesseseleşmesini sağlamıştır.
>
> Anılarım, Görüşlerim, Öğütlerim kitabı, yarım yüzyılı aşan bir tecrübeler dağarcığıdır.

Amacı, gelecek kuşaklara ışık tutmaya, onlara fayda sağlamaya yardımcı olmaktır.

İnsanların belirli ilkeleri olmalıdır.

Bunlar, hem iş hayatında, hem de şahsi yaşantıda bir denge ve istikrar içinde yürütülürse anlam taşır, kalıcı ve güvenilir olur."

diyerek bir başarı öyküsüne vurgu yapmıştır. (www.vehbikoc.gen.tr, 2015). Buna karşın, dönemin iç ve dış politika olaylarına yapılan referanslar ve dünya ekonomisinin yurtiçindeki yansımalarının analizinin yapılması nedeniyle bu türden metinler başarı yansıtmayan boyutlarıyla da çalışmamızda da sıklıkla kullanılacaktır.[17]

2. Türkiye Tarihinde Siyasal Seçkinlerin Oluşturduğu Kurumlar

Türkiye'de iktidara etki eden siyasal seçkin oluşumlarını açıklayan kaynakların ve sosyolojik çalışmaların sorunlarına değindikten sonra, kısıtlı verilerle iktidarın toplumsal kaynaklarına ve devletin toplumsal yeniden üretimdeki rolüne bakmakta fayda vardır. İktidarın toplumsal kaynakları, tarihsel dönüşümü ve dönem içindeki niteliğinin analiz edilmesi, devlet eliyle oluşturulan seçkin sınıfın politik etkilerinin anlaşılmasında yararlı olacaktır. Çalışmanın zaman sınırlaması 1945-1990 dönemi olarak belirlenmiş olmasına karşın, gerek ekonomik dönüşüm, gerekse sınıfsal dönüşüm ile ilgili bir çalışma yapılırken Osmanlı döneminin ele alınması mutlaka gerekmektedir. Türkiye'de devlet ile ilgili yapılan hemen her çalışma Osmanlı dönemine göndermeleri içermektedir. Osmanlı idari yapısı Cumhuriyet ile bir takım değişikliklere

[17] Bu konuda birçok biyografi ya da otobiyografi örneği bulmak mümkündür. Nitelikli bir örnek olarak bknz. Can Dündar, Vehbi Koç, Doğan Kitap, 2006, İstanbul.

uğramakla birlikte ana hatları ile yeni devlete miras kalmıştır(Tamer, 1979, s. 173). Bu mirasın en önemli noktası ise devletin Osmanlı'da merkezi bir yönetim aygıtı olarak tüm toplumu denetim altında tutmasıdır(Heper, 1985, s. 2). Ayrıca konumuz bakımından Osmanlı dönemine değinmeyi gerektiren bir diğer husus ise dış müdahalelerdir. Sınıf yapısında meydana gelen ve gelebilecek olan her tür değişime zamanın küresel güçlerinin müdahale etmesi, içteki sınıf yapısının küresel ekonomi politik ile ne kadar kuvvetli bir bağ içinde olduğunu göstermektedir. Bunun en belirgin örneklerinden biri Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı toprak sistemindeki bozulmayı fırsat bilerek merkantilist bir yönetim planı yapması, Magna Carta ile benzer süreçten geçen İngiltere'nin müdahalesine uğramasıdır.

Bu nedenle bu bölümde kapitalizm öncesi Osmanlı döneminden doksanlı yıllara Türkiye'de seçkin sınıf oluşumu analiz edilerek, özellikle ekonomik seçkinlerin politik alanda etkilerinin küresel ekonomi politik ile beraber nasıl şekil aldığı ele alınacaktır.

2.1. İmparatorluktan Cumhuriyete Seçkinler

2.1.1. Osmanlı'da Sınıf Yapısı

Batı Avrupa'ya özgü feodal yapılanma sistemi ile Osmanlı'nın yapılanması ciddi farklılıklar taşımaktadır. Bu nedenle Osmanlı sınıf yapılanmasının feodal olmadığı, tarihsel bakımdan kendisinden önce gelen Bizans ve Doğu Roma örneklerinde olduğu gibi merkezi bürokrasinin bağımsız konumdaki köylülerin artı değerine el koyarak sarayın politik iktidarının sürmesini sağlamaktadır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 16).

Osmanlı döneminde toprağın mutlak sahibi devlettir. Devlet bir çift öküzün sürebileceği miktarda toprağın kullanım hakkını çiftçiye verir bunun karşılığında "artı değer" vergi olarak devlete döner(İnalcık, 1959, s. 59). Vergiyi toplama görevi ise merkezi otorite tarafından görevlendirilen memurlara verilmiştir ve bu memurların ayrıcalıklı konumu hanedan tarafından kolaylıkla geri alınabilmektedir. 15. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı yapılanması içinde hanedan ailesi dışında varlığını başkalarına borçlu olmayan kimse yoktur(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 21). Ancak 16. yüzyıla gelindiğinde Amerika kıtasının ve Ümit Burnu'nun bulunması sömürgeci güçlere yeni avantajlar sağladı. Kapalı ekonomi ile yönetilen Osmanlı'da ise hızlı nüfus artışı sonucunda fiyatlar artarken, yeni ticaret alanları ve yolları sayesinde Avrupa'da ekonomi hızla güç kazanmaktaydı(Barkan & McCarty, 1975, s. 5-7). Memurlar artan enflasyon sonucu topladığı vergi ile askeri ihtiyaçları karşılayamaz hale geldi ve kendilerine hak tanınan toprakları terk etmeye başladı. Birçok yerde köylüler yeni yerlere göç ederek oradaki toprakları tarıma açtı ve vergisini ödeyerek bu topraklarda tasarruf hakkı kazandı(Barkan & McCarty, 1975, s. 7).

Ticaret yollarının değişmesi sonucunda, küresel ekonominin şekil değişikliği, Osmanlı toprak düzenini de etkiledi ve iltizam düzeni denilen bir yapılanma ortaya çıktı. İltizam ile verginin tahsil, hatta tahakkuk etmesinden aylarca evvel, peşini yatırmak mecburiyeti, şartlardan biri haline gelmişti(Genç, 2000, s. 104). Böylece ayan sınıfı Osmanlı'da güç kazanmaya başladı. Hem çiftçinin üretiminden vergi alan, hem de bölgede ticareti elinde tutan bu sınıf kısa sürede sayrın mutlak hâkimiyetine karşı bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır. Rumeli ayanı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliğine atanması ve vilayeti merkantilist amaçlara göre yönetmesi, büyük güçlere karşı mahalli güçlerin tehdit oluşturması anlamına gelmekteydi. Bu ortamda padişah ile Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan mücadelede Magna Carta deneyimini yaşayan İngiltere saraydan yana bir tutum ile ortaya çıktı ve vakitsiz milli ekonomi tecrübesi son buldu (V.J.

Puryear'dan aktaran Keyder, 2013, s.26). Böylece ayan sınıfı, feodal aristokrat bir sınıfın oluşması doğrultusunda başarısız bir girişim olarak görülebilir. Bir sınıf olarak ortaya çıkmanın maddi gereklerini yerine getirebilmenin yanı sıra, siyasal iktidarı paylaşma yolunda özel niyetleri de var gibiydi(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 27).

19. yüzyıla ayan sınıfın başarısızlığı ile girildiğinde, Keyder'in deyimi ile "periferileşme" dönemi başlamıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 37). Toplumsal sınıf yapısı temelde servet biriktirme imkânına sahip olmayan çok sayıda üretici ve saraya yüzde yüz bağlı/bağımlı memur sınıfından oluşmaktadır. Bu memur sınıfın yapısının değişmesi ise üst üste kaybedilen savaşların bir neticesidir. Her istediğini alan Osmanlı yapısının yerini Avrupa diplomasisine ve dengelerine boyun eğen Osmanlı'ya bırakması, özellikle imparatorluğun dış ilişkileri ile ilgilenen sivil bürokrasinin güçlenmesine yol açmıştır. Bu pragmatik sınıf Osmanlı için kaçınılmaz yol olarak reformu işaret etmektedir(C.Finley, Bureucratic Reform: S.J Shaw, Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807, Harvard1971'den aktaran Keyder,2013,s.40). Geleneksel düzenin yeniden inşa edilmesine alternatif olarak ortaya çıkan Avrupa devletlerarası sistemine ve kapitalist ekonomiye geçme arzusu baskın çıkmış ve bürokrasi sınıfı kapitalizmin sağladığı özgürlüğü, Osmanlı klasik yapısındaki sarayın mutlak üstünlüğüne tercih etmiştir.

Jöntürk zihniyeti ve yapılanması ise emperyalizmin doğrudan dayatması ile açıklanamayacak bir harekettir. Osmanlı ticaret hayatı büyük ölçüde gayrimüslimlere dayanmaktadır. Ülkenin geleneksel sanayisi rekabetten uzaktır. 1915 yılında yapılan sanayi sayımına göre on kişiden fazla işçi çalıştıran fabrika sayısı sadece 264'tür.

Tablo 3 1915 Yılında Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı

1915 Yılında Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı

Sektör	İşletme Sayısı	Kamu Kuruluşu	Anonim Şirket	Özel Firma
Gıda Sanayii	75	1	8	6
Çimento, Seramik	17	1	5	1
Deri Sanayii	13	1	1	1
Kereste Sanayii	24	-	-	4
Tekstil Sanayii	73	18	10	5
Kağıt ve Baskı Sanayii	51	1	-	0
Kimya Sanayii	11	-	4	
Toplam	264	22	28	14

Kaynak: Gündüz Ökçün (ed.), Osmanlı Sanayii: 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiki,Ankara Üniversitesi SBF Yayınları,1971, s.13

Bu tablo sonucunda yerli bir girişimci sınıfı yaratılması gerektiği görüşü hakim olmuştur(Buğra,2013, s.68). İttihat ve Terakki Fırkası (İTF), F. Ahmad'ın çalışmasında detaylı bir şekilde belirttiği üzere, bu girişimci sınıfı yaratmak için bizzat iş dünyasına katılmaya başlamış ve Türk siyasal hayatı ile ekonomisinin yolu direkt olarak kesişmeye başlamıştır.[18] Ekonomiye dahil olan bürokratlar, sarayın merkezi kontrolünü önleme eğilimine girerek liberalizmi kabullenmiştir. Bu gelişme, çalışmanın esas dayanağını doğrulamaktadır. Saltanatın merkezi yönetimi ayakta tutabilecek gücünü yitirmesinin ve bir anlamda küresel güç konumunu kaybetmesinin ardından Türk devletinin yönetimi, dünyada hakim ekonomik akımlar ve bu akımların yön verdiği siyasal ideolojiler ile eklemlenmiştir. Bu dönemde, reformcu bürokratlar sadece güçsüz padişahları kontrol altında tuttuğundan değil, aynı zamanda dünya şartları batılılaşmayı amaçlayan reformların içerdiği vaatlere uygun olduğu için başarılı olmuştur(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 69). İçe kapalı ekonomilerin başarısızlığa uğraması, dünya çapındaki reform hareketlerinin başarısını dünya ekonomisinin yön verdiği siyasal akımlara bağımlı hale getirmiştir. Ökçün'ün 1909-1930 yılları arasında kurulan anonim bankalar üzerine yaptığı çalışmasında İTF'nin özel sektörün girmediği alanlarda yatırım yapmadığı, aksine var olan alanlarda özel sektörle ortak olduğu ve yönetim kurulunda yer alanların normal vatandaş mı yoksa iktidar partisi temsilcisi mi olduğunun anlaşılamadığını ortaya koymaktadır.[19]

Jöntürk Hareketi'nin önde gelen isimleri Osmanlı Devleti için en iyi müttefik olarak İngiltere ve Fransa'yı görmekteyken, aynı zamanda halifelik makamını da temsil

[18] Bu konuda detaylı bilgi için bknz. F. Ahmad,"Vanguard of a Nescent Bourgeoisie: The Social and EconomicPolicy of Young Turks 1908-1918", O. Oktay ve H. İnalcık (ed.) Social and Economic History of Turkey, Ankara, 1980 içinde.

[19] G. Ökçün, "1909-0930 Yılları Arasında A.Ş. Olarak Kurulan Bankalar", O. Okyar, Türkiye İktisat Tarihi Seminerleri, Hacettepe Yayınları, Ankara, 1975

eden padişah için en iyi müttefik hiçbir Müslüman sömürgesi olmayan Almanya olmuştur. Almanya açısından bakıldığında ise üç yüz milyon nüfusa sahip Müslüman dünyasının halifesi ile işbirliği içinde olmak büyük bir fırsat yaratmaktadır(Önsöy, 1982, s. 42-43). Ancak ekonomik ve siyasal anlamda İngiltere ve Fransa ile sıkı ilişkiler içinde olan İTF mensupları bu yakınlaşmaya şiddetle karşı çıkmıştır. Bu direnç neticesinde padişahın ve Kayzerin hayal ettiği Alman yanlısı İslamcılık hareketi başarısızlığa uğramıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 78). Almanya'nın Osmanlı ile yaklaşması ancak Birinci Dünya Savaşı sürecinde gerçekleşmiştir. İTF önderleri İngiltere ve Fransa'nın sürekli olarak ülkeyi paylaşma eğiliminde yürüttükleri politikalardan rahatsız olmaya başlamışlardır. Paris ve Londra'dan borç talep eden Bab-ı Ali'nin olumsuz yanıt alması ve 31 Mart Vakası 'na İngiliz sefaretinin destek olduğuna dair görüşlerinde hızla yayılması üzerine İttifak Devletlerinin oluşturduğu gruba yönelmek tek çare olmuştur(Sina Akşin, 31 Mart Olayı, 1972, Ankara'dan aktaran Keyder, 2013,s.78).

2.1.2. Devleti ve Burjuvaziyi İnşa Etmek

1923 yılında biten savaş İTF'nin tüm yapılanma ve planlarının da bitmesi anlamını taşımaktaydı. Savaş sonrasında görülen ve barış antlaşmalarına açıkça yansıyan Anadolu'nun pay edilmesi ve paylaşımdan arta kalan parçanın batılı devletlerce kontrol edilen saray yönetimine verilmesidir. Zira İTF, başta İngiltere ve Fransa yanlısı tutum izlese de savaş sırasında Almanya'nın yanında durarak güven kaybına uğramıştır. Ancak hesaba katılmayan bir mücadele neticesinde Anadolu'da yaşanan direniş oyunun aktörlerini değiştirmiştir. Dünya Savaşı ile yıkılan ekonomisi Kurtuluş Savaşı ile iyice tükenen yeni devletin karşılaştığı ciddi problemler vardır. Osmanlı'nın son döneminde ticareti elinde tutan Rumların ülkeden uzaklaştırılması ve az sayıdaki yerli sermayenin savaş sırasında yok olması, yeni devleti inşa ederken yeni bir burjuvazi inşa etmeyi de

zorunlu kılmıştır. Askeri bürokrasi tarafından kurulan merkezi cumhuriyet ilk zamanlarında ekonomik anlamda tükenmiş olan girişimci sınıf karşısında mutlak bir üstünlüğe sahip olmuştur. Yeni hükümet savaş sırasında Müslüman burjuvaziyi yanına çekmeyi başarmıştır. Savaş sonrasında ise İstanbul hükümetini ortadan kaldırarak merkezi güç olmuştur(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 95-96). Bu yapının doğal bir sonucu olarak Türkiye'de devletin bürokratik aygıtı, batılı örneklere göre çok daha etkin bir rol üstlenmiştir (Uzgel, s.117)

1920 -1930 arasında ülke içinde sanayi durma noktasına gelmiştir. İşletmelerin çoğu on kişiden az işçi istihdam eden küçük atölyelerden oluşmaktadır.

Tablo 4. 1920-1930 Türkiye'de Sanayi Kuruluşları

1920-1930 Türkiye'de Sanayi Kuruluşları

Sektörler	Çalışan Kişi	İşletme Sayısı	10 Kişiden Az	10 Kişiden Fazla
Maden Sanayi	18.932	556	404	152
Tarım Sanayi	110.480	28.439	27.615	824
Dokuma Sanayi	48.025	9353	8918	435
Ağaç Sanayi	24.264	7886	7686	210
Kağıt Sanayi	2792	348	279	69
Makine	33.866 1	14.752	14.606	146
Kimya	3107	697	643	54
Ametaller	12.345	2877	2752	125
Diğer Sektörler	3044	337	292	35
Toplam	256.855	65.245	63.915	2050

Kaynak : www.tuik.com.tr ,erişim tarihi 05.05.2014

Kurulu olan işletmelerin çoğu Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda imtiyazlarını kaybettiği için ülkeyi terk eden gayrimüslimlerin mal varlığına dayanmıştır(Buğra, s.42). Bu sermayeyi kullanan ise toprak sahipleri değil memur ve tüccarlar olmuştur.

Türkiye'nin ekonomi politiğine ve bu alanda etkili sınıf oluşumlarına yön veren bir diğer gelişme ise Lozan Antlaşmasıdır. İktisadi etkileri bir önceki bölümde anlatılan antlaşma sonucunda bağımsız bir dış ekonomik ilişki ağı örülememiş ve 1929 yılına kadar Türk dış politikasına etki edebilecek ekonomik güce özerkliğe sahip burjuva sınıfı oluşamamıştır. Sanayinin ve onu temsil eden burjuvazinin oluşumunun tamamlanmadığının en önemli göstergesi ise bu dönemde şehirli nüfusun yaşadığı hızlı düşüştür.

Tablo 5. Kentli Nüfus Sayısı

Kentli Nüfus Sayısı

	Savaş Öncesi	Savaş Sonrası
İstanbul	1.2 Milyon	700 bin
Aydın (İzmir)	1.6 Milyon	1.3 Milyon

Kaynak: Keyder 2013, s.104.

Kentli nüfus sayısı 1927 yılında yapılan sayım sonucunda %18'e gerilemiştir. Ankara dışında ticari önem taşıyan tüm şehirlerde kırlaşma eğilimi

gözlenmiştir(Erder, 1978, s. 175-176). Savaş sonrası kırsal nüfusun daha ciddi oranda artmasını engelleyen ise mübadele olmuştur. Yunanistan ve Rusya'dan yeni Türk devletine dönen eğitimli ve batı kültürünü kabullenmiş nüfus, yeni devletin burjuvazisini inşa ederken, yeni ülkenin dış politikası içinde bir dayanak noktası oluşturmuştur.[20] Gayrimüslim sanayicilerin yerini almak isteyen bu grup, milliyetçi bir tavırla devlet politikalarına yaklaşmış ve devlet bürokrasisine rakip bir sınıf oluşturma eğiliminden uzak durmuştur. Milliyetçi tabanın devlet bürokrasisine paralel bir ideoloji ile güç kazanmasının ardından iktidara ait istekler beslemeye başlamıştır (Keyder,2013, s.105).

Aslında devlet ile yeni ekonomik seçkin sınıf arasındaki ilk ilişki bağı savaş sonrası mülklerin yeniden dağıtılması aşamasında başlamıştır. Bu ilişki ilk ciddi sınavını ise tarihe Cumhuriyet döneminin ilk Kürt isyanı olarak geçen olayda yaşamıştır. Türk tarih yazımında Kürt isyanı diye adlandırılan 1924-25 olayları Ankara hükümetinin karşılaştığı ilk ciddi tehdittir. Bu olay, aşiret oligarşisini ve onunla örtük bir ittifak içinde olan merkezi otoriteyi hedef alan ve içinde dini ayrılıkçı renkler barındıran tam teşekküllü bir ayaklanmadır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 108). Açık bir toprak talebi olmayan ayaklanma, yeni hükümete ülkenin homojen yapıda olmadığını ciddi biçimde hatırlatmıştır. Hükümet ayaklanma sonucunda savaş döneminin olağanüstü koşullarına dönerek, Kürt isyanını bastırmak için İstiklal mahkemelerini yeniden faaliyete geçirmiştir. Takrir-i Sükun kanunu çıkartılmış ve tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir(Kadıoğlu, 1996, s. 2). Bu kanun bir isyanı bastırmanın ötesinde ülkedeki muhalefetin uzun bir süre sessizliğe gömülmesini sağlamıştır.[21]

---

[20] Mübadele ile gelen nüfusun yapısı ve etkileri ile ilgili bkn. J. Mc Carty , "Foundation of the Turkish Republic: Social and Economic Change", Middle Eastern Studies, Nisan 1983.

[21]Dönemin muhalefet dinamikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkzn. Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Ankara, 1981. Ayrıca Cemil Koçak, Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler, İstanbul, 2011.

Bu dönemde muhalefetin susturulması neticesinde Kemalist grup gittikçe daha sekter bir tutum içine girmiştir. 1925 yılında 120.000 olan gazete satışı sayısı 1926'da 50.000'in altına düşmüştür. Şapka Kanunu'na muhalefet etmekten 70 kişi asılmıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 110). Muhalif tüm sesler susturulmuş ve çok partili yaşam denemesi sonlandırılarak Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın önde gelen tüm isimleri yargılanarak, sürgüne gönderilmiştir.

1920'li yılların sonuna gelindiğinde gelişimini geç tamamlamış ve liberalizmi tehdit olarak algılayan Almanya ve İtalya, çareyi "ulus devlet" inşa etmekte bulmuştur. Sınıf oluşumunu tamamlayamamış ve gelişiminin başında olan yeni cumhuriyetin ihtiyacı da anti liberal bir sınıf yaratmaktır. Bunun için yapılması gerekenin ise bir yandan pazarın örgütlenmesine izin veren diğer yandan kendisini rakip toplumsal örgütlenme ilkeleriyle savaşan merkezi denkleme geri dönülmesi olduğu düşünülmüştür(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 115).

1929'a gelindiğinde, bürokrasinin iktidar kanadı sınıf içi mücadelede kazandığı güce güvenerek Takrir-i Sükun Kanunu'nu askıya almıştır. Bu hamlede önemli bir etkende Lozan antlaşmasının 1929 yılına kadar Osmanlı dış ticaret rejiminin devam etmesini zorunlu kılmasıdır. Kurmuş ve Boratav bu durumun devlet tekelindeki mallara sağlanan istisna ile aşılabileceği halde bu yönde bir çalışma yapılmadığını ve bu alanlarında imtiyazlı sınıflara bırakıldığını belirtmişlerdir(Kurmuş, 1979). 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım sonucunda ticaret burjuvazisi yeni bir iktisadi politikalar paketinin hayata geçmesi için çalışmalar başlatmıştır. Krizle mücadele amacı ile alınan tedbirler devlet ve yönetim anlayışında bir dizi değişikliği zorunlu kılmıştır. Küresel ekonomide yaşanan dalgalanmalar karşısında ülke içinde dengeleri muhafaza etmenin mümkün olmadığını anlayan merkezi hükümet tamamen dışa bağlı olan para

politikalarında değişime gitme kararı almıştır. Müdahale gücünden tamamen yoksun olan iktidar, para basma yetkisini elinde bulunduran İngiliz – Fransız ortaklığındaki Osmanlı Bankası yerine döviz politikalarına hakim olacak Merkez Bankası'nı kurmuştur(www.tcmb.gov.tr). Ayrıca Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ithal tüketimi azaltmak ve tasarrufu arttırmak için kurulmuştur. Cemiyetin örgütlenme tarzı "yarı resmi" niteliğinden dolayı dikkate değer. Projenin tamamının hükümetçe tasarlanmasına ve uygulanmasına ve bütün mebusların üye kaydedilmesine rağmen bu, şeklen bir dernekti. Bu tür bir düzenleme, Cemiyet tarafından toplanan ve Mussolini dönemi *corporazione*'lerine benzer bir biçimde Türk sanayicilerinin sektörlere göre örgütlenmesini tavsiye eden 1930 Sanayi Kongresi'nde de devam etti. Bu girişimlerin önemli bir yönü, hükümetin toplumsal örgütlenme alanını, sadece doğrudan doğruya değil, aynı zamanda fiilen merkezi otoritenin fiilen kontrolü altında olan ideolojik aygıtlar aracılığıyla işgal etme eğilimini ortaya koymuştu(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 126).

Bu dönemde sınıfsız, nizam ve tesanüt temini sağlamış toplum modelini sağlamak amacı altında bir dizi önlem alınmıştır(Yetkin, 1983, s. 93). Kürt isyanı sonrası doğuda devlet desteği alan ve bu sayede güçlenen Türk Ocakları kapatılarak tüm varlıklarının partiye verilmesi sağlanmıştır. 1931 yılında çıkartılan "Matbuat Kanunu" ile basın denetim altına alınmıştır(Mazıcı, 1987, s. 2). Bu yasaya göre;

- Basın özgürlüğü ve basılı eserlerin yayını, bu yasada yazılı hükümlere bağlıdır (md.l).
- Gazete ve dergi sahiplerinde aşağıdaki kayıt ve niteliklerin bulunması şarttır.
- Vatan, Ulusal Savaş, Cumhuriyet ve devrim aleyhinde bulunup da herhangi bir divan ve mahkeme tarafından mahkum olmamak (md,12-k);

- Ulusal Savaş'ta işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olmamak (md.l2-m) gerekmektedir.
- Bireylerin kişisel ya da özel yaşamlarını ima yoluyla bile olsa yayınlayanlar para ve hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar (md.29).
- İntihar olaylarını o yerin en büyük zabıta memurundan izin almaksızın yayınlamak yasaktır (md.30).
- TBMM üyelerine, bakanlar kuruluna, devlet memurlarının onur ve şereflerini kırıcı, zan altında bırakıcı yayın yapanlar para ve hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar (md.30).
- Türk Ceza Kanunu'nun 426. ve 427. maddelerine göre müstehcen, halkın ar ve haya duygularını inciten ve ayıp sayılan şeyler [yayınlanamaz] (md.31).
- Bir kimsenin namusunu çiğneyecek ve saygınlığını sarsacak ya da şöhret ve servetine zarar verecek bir maddeyi yayınlayarak tehditte [ya da şantaja] yönelenler TCK'nun 192. maddesi gereğince ceza görmektedir (md.32).
- Padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe kışkırtan yayın yapılamaz (md.40).
- 3 Mart 1925 tarih ve 431 sayılı yazıyla TC sınırlan dışına çıkarılmış olanlarla 16 Nisan 1925 tarih ve 481 sayılı Af Kanunu'nun 3. maddesinde yazılı kişilerin gönderdikleri yazılan yayınlamak yasaktır (md.44).
- Gazete ve derginin sorumluları, bir devlet memuru ya da yetkili tarafından gönderilen cevaplan yayınlamak zorundadır (md.48)(Resmi Gazete, Sayı 1867)

1933 yılında ülkenin tek yükseköğretim kurumu olan Darülfünun'da görev yapan yüz elli öğretim üyesinin üçte ikisinin görevine son verilmiştir. 1936 yılında parti teşkilatının devlet idaresi ile özdeş olduğunun açıkça deklere edilmesi sonucunda tüm üst düzey memurlar parti sorumlusu oldular ve ülke içinde sınıf kavramı baskın

politikaların doğal sonucu olarak ortadan kalkmıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 128).

Savaş sonrası koşullarının merkezileştirdiği devlet ve onun izin verdiği biçimde gelişen milli burjuvazi, bürokrasi kökenli girişimci sınıf sayesinde 1940'lı yılların sonuna kadar sorunsuz işlemiştir. Bu çıkar birliği bir yandan devlet bürokrasisinin rahatlamasına ve merkezi otoritesini istediği gibi sürdürmesine yol açarken, diğer yandan devlet imkanlarını sınırsız kullanan ticaret burjuvazisinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Ekonomik anlamda güç kazanan sınıf, siyasal alana girişini ise çok partili yaşama geçiş ile sağlayacaktır.

2.1.3. Çok Partili, Çok Sınıflı Dönem

1946 yılında kurulan çok partili yapının en büyük sorunu seçimlerin yapılmasıydı(Öymen, 2011, s. 1). Ekonomik anlamda güçlü bir sınıf oluşmuş ve 1950 yılında seçimleri Demokrat Parti'nin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Bu Türk siyasi hayatındaki ilk iktidar değişikliği olarak adlandırılabilir.

Tablo 6. 1950 Yılı Seçim Sonuçları

Parti	Başkanı	Oy oranı	Aldığı oy sayısı	Milletvekili sayısı
Demokrat Parti	Celal Bayar	%52,67	4,241,393	415
Cumhuriyet Halk Partisi	İsmet İnönü	%39,45	3,176,561	69
Millet Partisi	Yusuf Hikmet Bayur	%3,11	250,414	1
Bağımsızlar	-	%4,76	383,282	2
Toplam		%100	8,051,650	487

Aynı zamanda ticaret burjuvazisinin iktidarı ele geçirmesi açısından da 1950 seçimleri siyasal hayatımızda önemli bir dönüm noktasıdır(Uzgel, 2013, s.118). Bu gelişme devlet – kapitalist sınıf ilişkilerinde yeni bir boyut oluşturmuş ve devlet – burjuvazi ilişkileri artık kapitalist toplumlara özgü bir hal almıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 105). DP iktidarı Boratav'ın ithal ikameci olarak adlandırdığı ve yüksek gümrük vergilerinin milli sanayi burjuvazisini iyice güçlendirdiği bir dönem olmuştur. Barkey'e göre bu dönem sadece sanayi burjuvazisini değil aynı zamanda gelirlerini arttıran küçük işletmeleri de hoşnut etmiştir(Barkey, 1990, s. 113). 1980'li yıllarda birbirine düşecek olan ticaret ve sanayi burjuvazisi bahsedilen dönemde bu tip bir mücadeleye girmemiştir.

Menderes Hükümeti o döneme kadar alışılanın dışında bir yaklaşımla Kamu İktisadi Kuruluşlarının tamamının özel teşebbüse devredilmesi gerektiğini söylemiştir. Marshall Kredileri ve uygulanan politikalar neticesinde bir malı ithal eden kişiler, o malın üreticisi konumuna gelmiştir. Yapılan devlet destekleri ve teşvikler ile tüccar sınıfı dev ekonomi burjuvazisine dönüştürmüştür.(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980, 2009, s. 28). Demirel bu dönemde devletin tüccardan sanayici yaratması sürecini;

> " Türkiye'nin girişimcileri çimento yapar hale gelmiştir, tekstili yapar hale gelmiştir. Ve otomobil sanayine başlanmıştır. FIAT fabrikasının temelini ben 1968'de attım. Özellikle İzmir, İstanbul ve Adana başta olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde bir taraftan devlet, bir taraftan girişimciler büyük bir hareket başlattı. Tüccardan sanayiciye dönüyor. Birçokları bana şikayet ediyor "Biz tüccardık sanayici yaptın bizi" diye. Sanayicilik böyle başladı. Evvela ikame olarak sanayi başladı"

sözleriyle aktarmıştır(Altun, 2009, s. 25).

DP'nin ve onun uyguladığı ekonomi politikalarının başlattığı ve 70'li yıllara kadar süren ekonomi politikaları sonucunda gücünü arttıran ve kendi istekleri doğrultusunda iç ve dış politika tutumları izlenmesini talep eden sanayi burjuvazisi, kendisini yaratan siyasal aygıta hesap soracak konuma gelmiştir.

Bu gücü yaratan şüphesiz oluşan tekel piyasasıdır. 1976 yılında Türkiye'de 126 sektörün 73'ünde tekel oluşmuştur(Tekeli, 1983, s. 2394). 1962 yılında iki olan holding sayısı ise 1972 yılında 142 olmuştur(Kazgan, 1983, s. 2398). 1958 yılında çıkartılan Bankalar Kanunu ile şirketlere kendi bankaları üzerinden sınırsız kredi kullanma hakkı tanınmıştır (Resmî Gazete, 2 Temmuz. 1958). Holdingler bir yandan elde ettikleri bu güçten bir hayli memnun iken, bir yandan da elde ettikleri avantajların tehlikeye girmesi yada çıkarlarına ters düşecek politikalar izlenmesi halinde kolektif hareket etme eğilimine girmiştir.

Sol görüşlü partiler, sendikalar ve aydınlar; holdinglerin devlet eliyle tekel kurmasını ve küçük esnafa yaşam şansı bırakmamasını eleştirirken, özel sektörün güçlü isimleri Batılı tarzda serbest ekonomiyi talep ederek, devletin dahil olduğu karma ekonomik sistemden şikayetçi olmaya başlamıştır(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980, 2009, s. 33).

Sanayi burjuvazisi birden bire bu denli güçlenirken 1960 yıllar bir diğer sınıf olan emekçi kesimi içinde hareketli geçmiştir. 1965 yılında yapılan seçimlerde Türkiye İşçi Partisi (TİP) 276.101 oy alarak mecliste 15 vekille temsil edilme hakkını elde etmiştir (tbmm.gov.tr). 1963 yılında çıkan Sendikalar Kanunu ile örgütlenme hakkının

önündeki engeller kalkmış toplu sözleşme olanakları artmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda işçi sınıfı güç kazanarak ılımlı tutum izleyen Türk-İş'in yanında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulmuştur(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980, 2009, s. 41). Hem işçi hem de işveren sınıfın büyümesi ve sermayenin devlet ile yakın teması ülkede sıklıkla çıkar çatışmalarının oluşmasına yol açmıştır. 70'li yıllar Vehbi Koç'un anılarında kaos yılları olarak aktarılmaktadır. Vehbi Koç bu döneme ilişkin görüşlerini;

"Benim için 1973-1980 arası bir kabustur. Bu dönemde üç başbakan tarafından yedi hükümet kurulmuştur. Hiçbir partinin tek başına iktidara gelemeyeceği anlaşılınca bağımsız adaylara ve küçük partilere akla hayale gelmeyecek teklifler yapıldı. Plan program unutuldu. Politik çıkar uğruna hesapsız işler yapıldı. Döviz olmadığından ithalat yapılırken şüpheli yollara ve karaborsaya başvuruldu. Devlet dairelerine politik tayinler yapıldı. İktidara gelen hükümetler KİT'lere adamlarını yerleştirdi. Ortak Pazar ile ilişkilerin beş yıl süre ile dondurulması aleyhimize oldu. Biz iç siyasi kavgalarla uğraşırken dış ticaret açığımız hızla büyüdü. Vergi kaybı had safhadaydı, herkes bürokrasiden şikâyetçiydi" (Vehbi Koç, Anılarım, 1987 s.60)sözleriyle aktarmıştır.

1970'li yıllarda görünen istikrarsız iç ve dış politik görünümün rahatsız ettiği ülkenin önde gelen sanayicileri seslerinin etkin bir biçimde duyurulabilmesi amacıyla bir araya gelmiş ve toplumsal refahı özel teşebbüs aracılığıyla arttırmak için 2 Nisan 1971 tarihinde Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği'ni kurmuştur(Yalçındağ, 2005, s. 14).

1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye'de sınıf bilincine ulaşmış bir burjuvazi ile daha çok tarihsel özelliklerin mirası olan güçlü bir bürokrasi mevcuttur. 1970'li yıllarda Koç'un aktardığı bunalımları yaşayan sanayi burjuvazisi bu dönemden hegomon

bir sınıf olarak çıkmayı başarmıştır (Uzgel, 2013, s.124). Döneme damgasını vuran olay ise şüphesiz askeri ihtilaldir. Darbe sonucunda ortaya çıkan askeri yönetim izlediği ekonomik politikalar, işçi – işveren ilişkilerine bakışı ve bazı dış politika uygulamaları ile burjuva sınıfının istekleri doğrultusunda hareket etmiştir. Sendikal hakların kısıtlanması, ihracata dayalı ekonomi politikalarının tercih edilmesi, ABD ve Yunanistan ile ilişkilerin iyileştirilmeye çalışılması, AT'na üyelik için kararlı bir tutum izlenmesi uzun vadede burjuvazinin taleplerini karşılar niteliktedir (Uzgel, 2013, s.125). Dönemin TUSİAD başkanı derneğin darbeyi desteklediğini bildirmekten çekinmezken(TUSİAD Görüş Dergisi, 1981, s. 5-11), Vehbi Koç, Evren'e gönderdiği mektupta anarşistlerin derhal cezalandırılması gerektiğine vurgu yapmış ve mektubunu "emrinize amadeyim" sözleri ile bitirmiştir (habersol.org.tr).

TUSİAD ile kollektif hareket algısını harekete geçiren iş dünyası iç politika ve dış politika üzerinde istekleri doğrultusunda hareket edilmesini sağlamak için ciddi bir baskı grubu oluşturmayı başarmıştır. Dünya ekonomisi ile Türkiye ekonomisinin eklemlenmesi açısından köprü görevi üstlenen bu seçkin sınıfın, yabancı ülkeler tarafından desteklenmesi ve yönlendirilmesi kaçınılmazdır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, ekonomik seçkin sınıfın, ilgili dönemde alınan dış politika kararlarındaki etkisi ele alınacaktır.

3. Türkiye'de Ekonomik Elit Davranışları ve Bir Ekonomik Seçkinler Örgütü Olarak TUSİAD

Keynes'e göre kapitalizmin temelinde bireylerin para kazanma ve buna bir temel olmak üzere para kazanmayı isteme içgüdülerine sahip olması bulunmaktadır(Keynes, 1963, s. 319). Bu tanıma göre ekonomi; sosyal, politik ve kültürel çerçeveden ayrışmıştır

ve bireyin maddi çıkar maksimizasyonu amacına yönelik oldukları düşünülen davranışlarına dayanan bir özerkliğe sahiptir(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 14). Keynes ayrıca kapitalizmin mutlak olarak dinsiz olduğunu, içsel bütünlüğünün ve toplumsal ruhunun olmadığını ve genellikle sahip olanlar ve elde etmeye çalışanlar topluluğundan ibaret olduğunu vurgular(Keynes, 1963, s. 15). Bu görüş iş insanlarının sosyal kaygılardan arınarak, toplumsal bilincin ötesinde kapitalist normlarla hareket etmesini doğal bir sonuç haline getirir.

Ancak Buğra'ya göre Türkiye'de iş insanlarının kendilerine bakış biçimlerinin en çarpıcı yönlerinden biri, maddi kazanç amacıyla girişilen faaliyetlerin meşruiyetine ilişkin güvensizlikleridir(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 15). Türkiyeli iş insanlarının genel olarak başarıları ile gurur duymak yerine, zenginleşme sürecinde yaptıkları toplumsal katkıya vurgu yapmayı tercih ettikleri gözlenmektedir. İş başarısı her şeyden önce devlet ile olan ilişkilere göre belirlenir. Devlet müdahalesinin olmadığı piyasa koşullarında ekonomik başarının sağlanmasından şüphe duydukları gibi, liberal değerler sisteminin sosyal doku üzerinde yapabileceği etkiler konusunda da şüphelidirler(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 17). Yani Türk iş insanları kendilerini güvende hissetmek için toplumsal ve ideolojik mekanizmaların varlığının gerekli olduğuna inanırlar. Bu da Türkiye'de ekonomik seçkin sınıfın uzun süre sosyal konumunu algılayamamasına neden olmuştur(Türk, 2009, s. 5).

1950'li yılların sonuna gelindiğinde ekonomik seçkinler, statülerinin devamını iktidara yakın olmaya o kadar bağdaştırmıştır ki, hükümetle ters düşmekten kaçınmaya ve muhalefet ile samimi görünmekten çekinmeye başlamışlardır(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 189). 1960 yılında CHP'li bir heyet İstanbul Ticaret Odası'nı ekonomik meseleleri değerlendirmek üzere ziyaret etmek istemiş, ancak Oda bu talebi geri çevirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mart 1960). Ancak 1960 ile 1980 arasında üç

askeri darbe, iki darbe girişimi, iki reform hükümeti, sekiz kısa süreli koalisyon hükümeti, çeşitli bakanlık krizleri ve tırmanan şiddet olayları iş çevrelerinin hükümete bağlılığını ve güveni azaltmıştır(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 190). Süreç içinde 1980'li yıllara gelindiğinde iş dünyası ekonomik ve siyasal anlamda bir güç kaynağı oluşturmayı başarmıştır(Zencirkıran, 1998, s. 339).

1960'larda başlayan bu süreç aynı zamanda ekonomik alanda her şeyin devletten beklenmesi geleneğinin son bulmasına yol açmıştır. Birçok sivil ekonomik örgütlenme ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, Sanayi Birliği ve TÜSİAD bunlara örnek olarak verilebilir. TÜSİAD eski Yüksek İstişare Kurulu Başkanı Bülent Eczacıbaşı, 2006 yılında Eylem Türk ile yaptığı bir söyleşide "TÜSİAD 1971 yılında kurulduğunda, henüz gelişkin bir özel sanayi kesimimiz yoktu. Ekonomide, özellikle temel sanayi girdilerinin üretiminde kamu kesiminin büyük ağırlığı vardı. Ayrıca, uygulanmakta olan ithal ikamesi politikası nedeniyle, özel kesimin hemen her türlü girişimi ve ekonomik kararı kamu iznine bağlıydı" diyerek dönemin koşullarını aktarmıştır(Türk, 2009, s. 7)

Tablo 7.Ticari Örgütlenmeler ve Üye Sayıları

Yıl	Oda Sayısı	Üye Sayısı
1963	565	295.710
1965	668	360.285
1967	798	384.680
1969	797	1.193.908
1971	631	2.362.787

Kaynak: Çalışma Bakanlığı,İş Dergisi, Sayı 1, 1977, s.104.

Ekonomik kesimin görüşlerini TUSİAD kurulana dek yasal zorunluluk altında olan TOBB savunmaktadır. Tablo 7'de görüldüğü gibi 1960-1970 yılları arasında birçok oda ve bu odalara kayıtlı birçok firma dağınık şekilde faaliyet göstermektedir. TOBB ise tüm bu yapının işleyişi yasaya dayalı üst çerçevesi olmuştur. Odalar, Borsalar ve Birlik hakkındaki 5590 sayılı Kanun 8 Mart 1950 tarihinde hazırlanmış, 15 Mart 1950 tarihinde 7457 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasalar gereği ticaret siciline kaydolan her şirket faaliyet konusuna göre kendi bölgesindeki ticaret veya sanayi odası ya da borsaya üye olmak zorundadır. Odalar ve borsalar da yine kanuni zorunluluk gereği TOBB çatısı altında toplanır. Bu açıdan TOBB ve onun taşradaki uzantıları yarı resmî kuruluş özelliği taşır. Bir oda veya borsada, küçük bir imalatçı ile büyük bir sanayi kuruluşu aynı seviyede temsil hakkına sahiptir. Ayrıca bu yapılanma Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın vesayetinde bulunduğu için, siyasi bağımsızlıkları yoktu. Eczacıbaşı'na göre bu örgüt; teşvik, tahsis ve izin konularındaki yetkileri nedeniyle sıklıkla siyasi parti politikalarına alet olmaktaydı(Türk, 2009, s. 8). Bu ortam ise Türkiye'de uzun yıllar ekonomik eliti tek başına temsil edecek olan TÜSİAD'ın kurulmasına yol açmıştır.

Bu yüzden bu çalışmada dış politikada ekonomik elitlerin rolü araştırılırken üzerine yoğunlaşılan temel aktör TÜSİAD olacaktır. TÜSİAD'ın dış politikadaki etkisinin açıklanabilmesi için kuruluşunu gerektiren koşulları ve örgütsel yapılanmasını açıklamakta fayda vardır.

3.1. Bağımsız Ekonomik Seçkinler Kurumu Olarak TÜSİAD'ın Kuruluşu

TÜSİAD 2 Ağustos 1971 tarihinde ülkenin önde gelen 12 iş insanının[22] girişimi sonucunda kurulmuş bir ekonomik örgütlenmedir. Derneğin kurucuları, kuruluş protokolünde derneğin amacını şu şekilde ortaya koymuştur:

"Anayasamızın öngördüğü karma ekonomi prensiplerine ve Atatürk ilkelerine uygun olarak, sanayi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının bilgi, tecrübe ve faaliyetlerini ahenkleştirerek değerlendirmek suretiyle, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına ve Batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'nin devamlılığını sağlamak ve görevlerini yürütmek üzere lüzumlu mali yardımları, mutabık kalınacak esaslar dâhilinde, müştereken yapacağımızı taahhüt ederiz." (http://www.tusiad.org)

Kurucular protokolünde belirtilen karma ekonomi prensiplerine geçilmesi TÜSİAD'ın kurulmasının önünü açan başlıca etken olmuştur. Kapalı ekonomi ve sonrasında uygulanan ithal ikameci politikalar iş insanlarının zenginleşmesini sağlamıştır. İş insanları zenginleşme süreçlerini tamamlamakta iken, temsil edilme konusunda ciddi sıkıntılar yaşamakta ve TOBB dışında örgütlenme arayışlarına

[22]Koç Holding A.Ş. adına Vehbi Koç, Eczacıbaşı Holding A.Ş. adına Nejat Eczacıbaşı, Hacı Ömer Holding A.Ş. adına Sakıp Sabancı, Yaşar Holding A.Ş. adına Selçuk Yaşar, Metaş A.Ş. adına Raşit Özsaruhan, Güney Sanayi A.Ş. adına Ahmet Sapmaz, Tekfen A.Ş. adına Feyyaz Berker, Otomobilcilik A.Ş. adına Melih Ozakat, Çanakkale Seramik A.Ş. adına İbrahim Bodur, Elektrometal San. A.Ş. adına Hikmet Erenyol, Altınyıldız Mensucat A.Ş. adına Osman Boyner ve Elyaflı Çimento San. A.Ş. adına Muzaffer Gazioğlu

başlamaktadırlar. Çünkü TOBB zorunlu üyelik ve eşit oy sistemi ile çalışmaktadır. Bu yapı birliğin büyük sanayici ve iş insanlarını temsil etmesini engellemektedir. Örneğin bir ilde bir beyaz eşya üreticisi ve seksen soba imalatçısı aynı komitede temsil edildiğinde, doğal olarak tüm seçim sonuçları soba imalatçıları lehine sonuçlanmaktadır(Berker & Uras, Fikir Üreten Fabrika : TÜSİAD'ın İlk On Yılı, 2009, s. 89). Daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere 1970'lere kadar batıdan farklı olarak kimlik oluşturma sürecini tamamlayamayan ve zenginleşmelerini açıklanması gereken bir durum gibi algılayan Türk iş insanları, 1970'li yıllardan itibaren TOBB'un tamamen Anadolu'nun küçük iş çevrelerinin politikaları doğrultusunda işlemesinden rahatsızlık duymaya başlamışlardır.

3.1.1.Yeni Örgütlenme Arayışları

1968 yılında Fransa'da yaşanan öğrenciler Napolyon dönemine dayanan yükseköğrenim yasalarına karşı bir mücadele başlatmış ve Vietnam Savaşı başta olmak üzere birçok siyasi konuda görüş bildirmeye başlamıştır (Hür, 2013, s. 1). Avrupa'da bu dönem sol hareketlerin "altın çağı" olarak adlandırılmış ve sosyal devlet politikaları hız kazanmıştır. Türkiye'de bu gelişmelerden etkilenmiş ve sendikal hareketlerin güç kazanması sonucunda işçi haklarında artışa gidilmesi yönünde baskı artmaya başlamıştır. 1971 yılında ithal ikameci politikalar sonucu güçlenen iş çevreleri ortaya çıkan işçi hareketlerinden rahatsız olmuşlardır. Selçuk Yaşar'ın Vehbi Koç'a "organize olmayı başaramaz isek, işçi hareketleri karşısında ayakta kalamayız" demesi üzerine TÜSİAD serüveni başlamıştır (Buğra, 2013, s. 247-262).

Dışarıda yaşanan sosyal gelişmelerin Türkiye'ye etkilerinin olduğu bu dönemde içeride hükümetin uydusu olmaktan öteye geçemeyen TOBB'un sisteminden rahatsız olan ve karma ekonominin avantajlarını kullanmak isteyen iş çevreleri, TOBB ve

hükümet ile ilişkilerini zedelemeden yeni bir platform oluşturma arayışı içine girmişlerdir. Bu arayış içerisinde öne çıkan ilk isim ise kendisini sosyalist olarak tanımlayan Eskişehir Sanayi Odası başkanı Mümtaz Zeytinoğlu olmuştur (Hürriyet Gazetesi, 24.10.1999). Zeytinoğlu gayri resmi bir "Sanayi Odaları Birlikteliği" fikri ortaya koymuştur. Bu fikir sonucunda Adana Sanayi Odası başkanı Sakıp Sabancı ve İstanbul Sanayi Odası başkanı Ertuğrul Soysal, TOBB bünyesinden ayrılmadan bu gayri resmi birlikteliği yürütmeyi başarmışlardır(Berker & Uras, 2009, s. 90). Bir yandan ülke içinde gayri resmi şekilde yeni örgütlenme arayışları sürerken bir yandan da ülke dışındaki benzer yapılar incelenerek bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Feyyaz Berker o döneme ilişkin anılarını Milliyet Gazetesi yazarı Abdi İpekçi ile yaptığı bir söyleşide şu şekilde dile getirmiştir

> "Derneğimizin Ticaret ve Sanayi Odaları, Odalar Birliği, Borsalar Birliği gibi kuruluşların fonksiyonlarını yapması söz konusu edilemez. Bu teşekküllere üyelik mecburidir. Derneğimiz ise arzu eden sanayici ve işadamlarının iştiraki ile Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuştur. Yani üyelik mecburi değildir. Kalkınmada önemli ilerlemeler kaydeden memleketleri tetkik ettiğimiz zaman, görmekteyiz ki bu kanuni kuruluşların yanında, derneğimize benzeyen kuruluşlar da mevcuttur. Bu gibi kuruluşlar memleketlerinde uzun vadeli hedefleri planlayan, koordine eden yardımcı ve yapıcı kuruluşlar olmakla temayüz etmişlerdir. Ayrıca aktüel, sosyal ve ekonomik problemleri ve bunların çarelerini meslek teşekkülleri ile işbirliği yaparak kamuoyuna, parlamentoya ve hükümete duyurmaktadırlar. Odalar gibi resmi kuruluşların yerine derneğimiz gibi birliklerin, bünyelerinin daha süratli ve pratik çalışmalar yapmaya uygun olduğu görülmüştür. Diğer memleketlerdeki bu kuruluşların tüzüklerini getirttik ve tetkik ettik. Bunların bazı başkanları ile de görüştük" (İpekçi, 1971, s. 7).

Berker, TÜSAİD'a giden yolda örnek olarak ele alınan kuruluşlara ise kitabında yer vermiştir. TÜSİAD'ın ana modelini ABD'de Kurulu "The Conferance Board" oluşturmuştur. ABD kökenli bu örneğe dayanılarak TÜSİAD'dan önce kurulan "Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı Heyeti" TÜSİAD kurucularına cesaret vermiştir (Berker & Uras, 2009, s. 95). 1961 yılında kurulan Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı Heyeti1960'ların siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerinin şekillendirdiği bir stratejik bağlam içinde, karar alıcılar üzerinde doğrudan etkisi olan çalışmalar yaparak, bir düşünce kuruluşu olmanın ötesinde dönemin iktidar bloğu içindeki tartışmalarda etkin bir rol oynamıştır (Demir & Kömürcü, 2014, s. 34).

TÜSİAD'ın kuruluşunda etkin bir rol üstlenen Nejat Eczacıbaşı önderliğinde kurulan konferans heyeti 1966 yılından itibaren dernek olarak örgütlenmiştir (Resmi Gazete – 22.6.1966).“Kamu yararına hizmet” etme iddiasındaki bu derneğin kurucu üyeleri: Nejat Eczacıbaşı, Behçet Osmanağaoğlu, Şeci Edin, Vakur Versan, Nuri Eren, Robert W. Kerwin ve Nezih Neyzi'dir (Berker & Uras, 2009, s. 96).

Dernek amacını, “ekonomik ve sosyal alanlarda bilimsel araştırmalar yapmak, konferanslar ve seminerler düzenlemek, bu konularla ilgili yayınlar yaparak ekonomik ve sosyal sorunların açıkça ve serbest olarak tartışılabileceği bir forum yaratmak” olarak tanımlar (Tüzük, 1975: 5). Bu amacını gerçekleştirmek için yürüttüğü faaliyetleri ise şöyle tarif eder:

“Teorik ve pratik nitelikte çalışmalar yapmak, bilim adamlarından ve uzmanlardan oluşan komisyonlar kurmak, mesleki toplantılar, seminerler, tartışmalı konferanslar ve kongreler düzenlemek ve bu nitelikteki çalışmalara katılmak, amaçlarını gerçekleştirmek üzere yerli ve yabancı benzer kuruluşlarla işbirliği yapmak, olayların yurdun ekonomik ve sosyal hayatındaki etki ve sonuçları üzerinde incelemelerde

bulunmak, anket ve sondajlar yapmak ve etütler hazırlamak, çalışmaların sonuçlarını ülkeye ve bilime yararlı hale getirmek üzere uygun araçlarla yaymak, bilimsel araştırmaları teşvik için kurumlara ve kişilere yardımlarda bulunmak" (TÜSİAD Tüzük, 1975: 5-6). Dernek tüzüğünün kuruluş amacına yaptığı bu betimlemeye karşın, basında ve bazı çevrelerde derneğin iş insanlarının çıkarlarını savunmaya yönelik bir çıkar gurubu olduğu, bir sivil toplum örgütü olmadığı yönündeki iddialara Berker verdiği aynı röportajda şu şekilde yanıt vermiştir:

" Böyle bir baskı telakkisini kesinlikle kabul etmiyoruz. Bu soruyu iki şekilde cevaplamak istiyorum. Biri basın olarak diğeri de hükümet ve parlamento şeklinde anladım. İlk önce basın hususundaki görüşlerimizi açıklamak icap ederse, her sektörde olduğu gibi, biz de hür teşebbüse karşı yapılan haksız hücumlarla elbette mücadele etmeye kararlıyız. Ancak bu demek değildir ki, kendi içimizde bizi küçük düşüren şahıs ve müesseseleri de savunacağız. Hatırlarsanız amaç ve görüşlerimizi kamuoyuna açıklarken, basın ile ilgili görüşlerimizi şu şekilde belirtmiştik: Basın özgürlüğüne ve yapıcı tenkitlere inancımız ve saygımız tamdır. Ancak insan şeref ve haysiyetine tecavüz eden, haberleri maksatlı olarak değiştiren, yasalara karşı gelmeyi teşvik eden ve kendi Basın Ahlak Yasası'na uymayan bir anlayış ve tutumun yanında olmayacağız. Takdir edersiniz ki basında yanlış çıkan bir haber tekzip ve açıklamalarla maalesef hiçbir zaman tamir edilemez. Basın özgürlüğü, diğer özgürlükler kadar kutsaldır. Bundan hiçbir şüphemiz yoktur. Fakat bir özgürlüğün diğerini ortadan kaldırmak için kalkan yapılamayacağı her Türk vatandaşının kafasında ve vicdanında yerleşmiştir. Özetlersek, derneğimiz bir reklam bürosu değildir. Ancak kanaatimce bu ilkelere inanan ve basına reklam veren bütün özel ve kamun sektörü müesseseleri bu şuur ve bilinci kendileri en iyi şekilde kıymetlendirebilecek durumdadır. Hükümet ve Parlamento kısmında ise; hür teşebbüsün çıkarlarının toplum çıkarlarının

yanında olması lazımdır. Haksız kazanç ve çıkarların düzeltilmesini hepimiz tasvip ederiz. Eğer hür teşebbüsün memleket menfaatlerini önde tutan bir anlayışla yurdumuzun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına daha yararlı olmak için bilimsel araştırmalara ve gerçekçi tecrübe ve bilgilere dayanan inançlarını ortaya koymasını ve bunları savunmasını bir baskı olarak nitelendirmek mümkünse, evet. Fakat bunu biz bu anlayış içinde yapabildiğimiz müddetçe bu şekilde bir baskı grubu olmaya hak kazanabiliriz. Ancak bunun dışındaki davranışlar bir menfaat davranışı olur. Gayet tabii de onun manası da başkadır. Kuruluşumuz, politik davranışların dışında kalmaya azimlidir" (Milliyet gazetesi, 23 Ağustos 1971).

Gürpınar'a göre, kendilerini bir "think-tank" kurumu, "araştırma birimi", "gönüllü mesleki teşkilat", "sivil toplum örgütü" olarak adlandıran dernek, artık sadece çıkarları doğrultusunda kâr peşinde koşan bir örgüt olmaktan çok sivil toplum kuruluşları ile bağlantılı olma anlamında baskı grubuna doğru evirilmiştir(Gürpınar, 2006, s. 239). İç politika alanında söylemleri dikkatle takip edilen derneğin, açıklamaları ve yayınları basında geniş bir yer bulmakta ve hükümetleri zor duruma düşürebilmektedir. Burada derneğin üyelerinin aynı zamanda medya şirketlerine de sahip olmasının etkisi göz ardı edilemez. Ancak dış politika konusunda derneğin öncelikli hedefi kamuoyu değil, hükümet üyeleridir. Dernek hazırladığı raporlar ile hükümet politikalarına yön vermeye çalışmaktadır. Bu noktada TÜSİAD'ın önerdiği çözümlerin hükümetler tarafından tam olarak benimsenip uygulandığını iddia etmek doğru olmayacaktır(Cicioğlu, 2013, s. 165).Yurt dışı gezilerde sağlandığı söylenen destek her ne kadar Kopenhag Zirvesi'nde sonuçsuz kalsa da bir baskı grubu olarak TÜSİAD'ın Türkiye'de önemli bir etki kapasitesi olduğu söylenebilir. Özellikle, hükümetler dışı aktörler yelpazesinde incelendiğinde, üyelerinin ülke içerisindeki popüler konumu ve sahip olunan maddi varlıklar göz önüne alındığında, ülkenin önde gelen kuruluşlarından biri olduğu söylenebilir(Gürpınar, 2006, s. 250).

3.1.2. TÜSİAD'ın Yapısı

TÜSİAD gerek yönetim özellikleri, gerekse ekonomik yapısı olarak Türkiye'de sivil toplum örgütleri arasında farklı bir konuma sahiptir. Bunun temel nedeni geniş bir ilgi alanına ve bu ilgi alanını yönetebilecek ekonomik büyüklüğe sahip olmasıdır. Yapılanması bakımında elitist bir örgüt oluşturan TÜSİAD, tüzüğünün yapısı itibarı ile karakteristik yapılanmasını seneler içerisinde korumaya devam etmiştir. İç ve dış politikada etkin bir rol üstlenen derneğe bu olanağı sağlayan karakteristik özelliklerine ve ekonomik yapısına bakmakta fayda vardır.

3.1.2.1. Karakteristik Özellikleri

1971 yılında kurulmasının ardından verdiği gazete ilanları ile üye sayısını hızla arttırmaya başlayan TÜSİAD 600 üyesi ile sektörde yaklaşık 3500 adet üreticiyi temsil etmeye başlamıştır.[23]Dernek üyelerinin şirket profili incelendiğinde 1970'li yıllarda kurulan 150 firmanın çoğunluğu teşkil ettiği görülür. 94 adet firma 1980'lerde, 87 firma 1960'larda 49 firma ise 1950'lerde kurulmuştur. 1950 öncesi kurulmuş firma sayısı ise 22'dir(Buğra,1997, s.87). Dernek amaçlarını tüzüğünde şu şekilde ortaya koymuştur:

[23]TÜSİAD – Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, Koç Üniversitesi-TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu, Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, TUSIAD/TCCI Avrupa Ekonomik Entegrasyonu Kürsüsü ile ilgili detaylı bilgilere http://www.tusiad.org.tr/tusiad/tusiad-universite-kurumsal-isbirligi-forumlari/ adresinden ulaşılabilir.

TÜSİAD, insan hakları evrensel ilkelerinin, düşünce, inanç ve girişim özgürlüklerinin, laik hukuk devletinin, katılımcı demokrasi anlayışının, liberal ekonominin, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının ve sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamayı amaçlar. TÜSİAD, Atatürk'ün öngördüğü hedef ve ilkeler doğrultusunda, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyini yakalama ve aşma anlayışı içinde, kadın-erkek eşitliğini siyaset, ekonomi ve eğitim açısından gözeten iş insanlarının toplumun öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancıyla, yukarıda sunulan ana gayenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirir. TÜSİAD, kamu yararına çalışan Türk iş dünyasının temsil örgütü olarak, girişimcilerin evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun faaliyet göstermesi yönünde çaba sarf eder; küreselleşme sürecinde Türk rekabet gücünün ve toplumsal refahın, istihdamın, verimliliğin, yenilikçilik kapasitesinin ve eğitimin kapsam ve kalitesinin sürekli artırılması yoluyla yükseltilmesini esas alır. TÜSİAD, toplumsal barış ve uzlaşmanın sürdürüldüğü bir ortamda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bölgesel ve sektörel potansiyelleri en iyi şekilde değerlendirerek ulusal ekonomik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur. Türkiye'nin küresel rekabet düzeyinde tanıtımına katkıda bulunur, Avrupa Birliği (AB) üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar. Uluslararası entegrasyonu ve etkileşimi, bölgesel ve yerel gelişmeyi hızlandırmak için araştırma yapar, görüş oluşturur, projeler geliştirir ve bu kapsamda etkinlikler düzenler. TÜSİAD, Türk iş dünyası adına, bu çerçevede oluşan görüş ve önerilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM), hükümete, diğer devletlere, uluslararası kuruluşlara ve kamuoyuna doğrudan ya da dolaylı olarak basın ve diğer araçlar aracılığı ile ileterek, yukarıdaki amaçlar doğrultusunda düşünce ve hareket birliği oluşturmayı hedefler(TÜSİAD Tüzük madde 2).

Derneğin bu amaçlara ulaşmaktaki ana faaliyet alanı girişimciliği desteklemek, politik konularda kamuoyunu bilgilendirici görüşler belirtmek ve eğitim alanında işbirliği yapmaktır. Dernek tüzüğünde amaçları yerine getirecek her tür faaliyet, TÜSİAD faaliyet alanı içindedir denildikten sonra bu faaliyetler şu şekilde sıralanmıştır:

"1. Türkiye iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi; istihdam, çalışma hayatı koşulları, eğitim, çevre koruma ve sosyal güvenlik alanlarında iş dünyasında düşünce ve hareket birliğinin sağlanması yönünde çalışmalar yapar.

2. Verimlik artışı sağlayan politikaların sürekli gözden geçirilmesi suretiyle, rekabet artışına dayalı istikrarlı büyümenin sağlanması yönünde çalışmalar yapar.

3. Ekonomik faaliyetin kayıtlı ve kurallı ancak düzenlemelerden mümkün olduğunca arındırılmış rekabetçi bir yapıda oluşmasını yönünde çalışmalar yapar.

4. Dışa açık ve rekabetçi bir ekonominin oluşturulması amacıyla dış ticaretin artırılması, ürün ve pazarın çeşitlenmesi ve uluslararası yatırımların artırılması yönünde çalışmalar yapar.

5. Türkiye'nin AB'ye üyeliği sağlayacak politikaların geliştirilmesine katkı sağlar, bu yönde gerekli ulusal ve uluslararası kurumlar ile düzenli

kurumsal nitelikli temaslarda bulunur, iletişim sağlar; sürece yönelik iş dünyasının görüş ve önerilerini hazırlar ve sunar.

6. Ulusal düzeyde ortak ilkeler doğrultusunda çalışan sanayici ve işadamları dernekleri ile iletişim kurar; stratejik işbirliği yapar; gereğinde federasyonlara ve diğer üst örgütlere katılır.

7. Türk iş dünyasının, yabancı ülkelerde, uluslararası entegrasyonlarda ve platformlarda etkili olarak temsil edilmesinin sağlanması yönünde çalışmalar yapar ve gerektiğinde Türkiye dışında uluslararası temsilcilikler açar, yurt dışında bulunan kuruluşlara üye olur.

8. Yerli ve yabancı özel ve resmi kuruluşlar, üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, mesleki kuruluşlar, vakıf, dernek, birlik ve benzeri kuruluşlar ile işbirliği yapabilir, Platformlar oluşturabilir. Amaçlarına yönelik alanlarda ulusal ve uluslararası projelerin paydaşı, tarafı veya katılımcısı olabilir.

9. Dernek amacını gerçekleştirmek için, üyelerinin katıldığı çalışma komisyonları ve davet edilen uzmanların katıldığı çalışma grupları oluşturur. Komisyon ve çalışma grubu faaliyetlerinin sekretaryasını, bünyesinde istihdam ettiği uzman kadro ile yürütür.

10. Türk iş dünyasını temsilen ulusal ve uluslararası politika belirleme ve karar alma süreçlerine doğrudan katılım sağlar veya görüşlerini etkili bir biçimde aktarır. Bu çerçevede oluşturulan görüş, belge, rapor ve

benzeri unsurları doğrudan kamuoyuna, TBMM'ye, Hükümete, kamu kurum ve kuruluşlarına aktarmak ve iletişimde bulunmak amacıyla, her türlü yazılı ve görsel iletişim aracını kullanır. Toplantılar, seminerler, kongreler, konferanslar düzenler.

11. TÜSİAD'ın Yönetim Kurulu kararları çerçevesinde çalışan komisyon ve çalışma gruplarının, oluşturduğu görüşler, düzenlediği etkinlikler ve yayınladığı raporların ülkenin genel siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm üretmek amacı ile gerçekleştirildiği noktasından hareketle, bu faaliyetlerin geniş bir kamuoyu tarafından bilinmesi ve faydalanılması için yurtiçi ve yurtdışı tanıtım çalışmaları yapar.

12. TÜSİAD amacına uygun faaliyetlerle ilgili olarak Yönetim Kurulu kararı ile ipotek de dâhil olmak üzere gayrimenkuller üzerinde her nevi şahsi, ayni, irtifak, kira, şufa gibi haklar iktisap, tesis, terkin ve fek edebilir. Elde edeceği kazancı üyeleri arasında paylaştırmamak, sadece kendi amacı doğrultusunda kullanmak kaydıyla Derneğe gelir kaydedebilir; iktisadi işletmeler kurabilir.

13. Dernek amacını gerçekleştirmek üzere, gerektiğinde vakıf kurar; yardım ve bağış alır, verir; koşullu ve koşulsuz vasiyetleri kabul edebilir" (TÜSAİD Tüzük madde 3).

Gönüllü üyelik sistemi ile işleyen derneğin gelirini ise üye aidatları oluşturmaktadır(Gülfidan, 1993, s.25). Derneğe üye olabilmek için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak ya da Türk vatandaşlarında aranan şartlarla birlikte Türkiye'de ikamet

etme hakkına sahip olmak gerekmektedir. 18 yaşını geçmiş, fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişiler en az iki üyenin önerisi ile üyeliğe aday olurlar ve Yönetim Kurulu çoğunluk kararı ile 30 gün içinde karar verir(TÜSİAD, Tüzük Madde 5). Üyelerin bu vasıfların dışında tüzük ekinde yer alan serbest ticaret ve evrensel iş ahlakı kurallarını tanımlayan "İş Ahlakı İlkelerine" uymayı taahhüt etmeleri gerekir(TÜSİAD Tüzük madde 28). TÜSİAD kamuoyu tarafından yaygın bir şekilde "zenginler kulübü" olarak adlandırılmasına karşın, tüzüğünde adayın ekonomik ölçeği ve mutlak servetinin, üyelik için aranan kriterler içerisinde belirleyici unsur olarak ele alınmadığı görülmektedir(Vorhoff, 2001, s. 317). Ancak derneğe üye olmak için iki üyenin referans olması koşulu derneğin elit yapısının devamlılığını sağlamaktadır.

Üyelik ile ilgili Yönetim Kurulu'na güç veren tüzük, dernek üye profilinin korunması için üyelikten çıkartma ile ilgili de düzenlemeler getirmiştir. Tüzüğün 7. maddesi uyarınca;

> a. Kanunda ve Tüzükte aranan şartları yitirenler üyelik haklarını kaybederler.
>
> b. Aidat ve/veya katılma paylarını ödemeyen üyeler olağan genel kurula kabul edilmezler ve takiben üyelik haklarını kaybederler. Yönetim Kurulu bu durumlarda kararını alır ve üyeye tebliğ eder.
>
> c. Derneğin tüzüğüne ve iş ahlakı ilkelerine, çalışmaları, tutum ve davranışları ile aykırı hareket edenler veya bu davranışları ile dernek onurunu zedeleyeceği kaygısı uyandıranlar hakkında Yönetim Kurulu, üyenin durumunu, incelenmesi için nedenleri ile birlikte yazılı olarak

Haysiyet Divanına gönderir. Haysiyet Divanı üyenin durumunu araştırır. Gerek görür ise üyenin savunmasını ister ve üye durumu ile ilgili raporunu Yönetim Kuruluna sunar. Yönetim Kurulu üyenin çıkarılmasına karar verirse, bu karar Yönetim Kurulu tarafından üyeye tebliğ edilir (TÜSİAD Tüzük Madde 7).

Derneğin üyelik kabulü ve üyelikten ayrılma alanında merkezi bir otorite kurmaya çalıştığı görülmektedir. Aynı merkezileşme isteği derneğin organizasyon yapısında da görülmektedir.

Dernek; Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Yüksek İstişare Konseyi, Denetleme Kurulu, Haysiyet Divanı, Yürütme Komitesi ve. Genel Sekreterlik 'ten oluşmaktadır(TÜSİAD Tüzük Madde 9). Derneğin en etkili organları Yönetim Kurulu ve Yüksek İstişare Konseyi'dir. Ayrıca derneğin faaliyetlerini yürütmek için kurduğu komisyonlar mevcuttur ve bu komisyonların başında da Yönetim Kurulu üyeleri bulunmaktadır.

Genel kurul tüm üyelerin eşit oy hakkı ile katılımı sonucunda;

"a. Tüzükte seçme görevi Genel Kurula verilen Dernek organlarının seçilmesi,

b. Dernek Tüzüğünün değiştirilmesi,

c. Yönetim ve Denetim Kurulları raporlarının görüşülmesi, Yönetim Kurulunun ibra edilmesi,

d. Yönetim Kurulunca hazırlanan bütçenin görüşülüp aynen veya değiştirilerek kabul edilmesi,

e. Derneğe gerekli taşınmaz malların satın alınması veya mevcut taşınmaz malların satılması hususunda Yönetim Kuruluna yetki verilmesi,

f. Derneğin federasyonlara katılması veya ayrılması ve bu hususlarda Yönetim Kuruluna yetki verilmesi,

g. Derneğin uluslararası faaliyette bulunması, yurt dışındaki dernek veya teşekküllere üye olarak katılması yahut ayrılması,

h. Üyelikten çıkarma ve üyeliğin askıya alınması kararlarına karşı yapılan itirazların karara bağlanması.

i. Derneğin feshedilmesi görevlerini icra eder" (TÜSİAD Tüzük Madde11)

Ancak Buğra'ya göre dernek kararlarını ve görüşlerini tabana yansıtmak çok yanlış olur. Zaten göz ardı edilmemesi gereken şey TÜSİAD'ın pek demokratik bir yapıya sahip olmadığı ve en önemli kararların Yüksek İstişare Konseyi ve Yönetim Kurulu tarafından alındığıdır. Bu kararların alınmasında dernek dışından uzmanların, en az dernek üyeleri kadar etkili olabilmektedir(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 342).Zira tüzük derneğin en üst danışma organını düzenlerken "Yüksek İstişare Konseyi

toplantılarına gündemin özelliğine göre, Yasama, Yürütme, Yargı organlarının temsilcileri, sivil toplum örgütleri, kamu tüzel kişiliğini haiz meslek örgütleri ve bunların üst örgütleri, akademik kurumların mensupları ile Konsey üyesi olmayan dernek üyeleri görüş alışverişinde bulunulmak üzere Konsey Başkanlığınca davet edilebilirler" diyerek dernek dışı uzmanların görüşlerinin alınmasına olanak kılmıştır(TÜSİAD Tüzük Madde 12). Buradan çıkarılabilecek anlam, TÜSİAD'a atfedilen görüş ve tutumların çoğunun, ne Türk iş insanlarının çoğunluğunun, hatta ne de bu derneğe üye olan özel sektör temsilcilerinin görüş ve tavırlarını yansıtmadığıdır(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 343).Bu yaklaşımın sahipleri, belirli bir kesimin çıkarlarını temsil etmekten çok, bir sınıf misyonuyla ortaya çıkan bir avuç işadamı. Bu durumda, bunların bakış açılarıyla, değil başka derneklerden işadamlarının, kendi üye tabanlarının bakış açısı arasında bile tam bir çakışmaya rastlanmayışı doğal görünüyor. Nitekim çok yakın bir zamana kadar diğer girişimci derneklerinin çoğunun, TÜSİAD'ı kendi sosyal konumları açısından bir tehdit gibi gördükleri ve onun eleştirel tavrının hükümeti bütün özel sektöre karşı olumsuz bir tavır almaya itebileceğini düşündükleri söylenebilir(Buğra, Devlet ve İşadamları, 2013, s. 343).

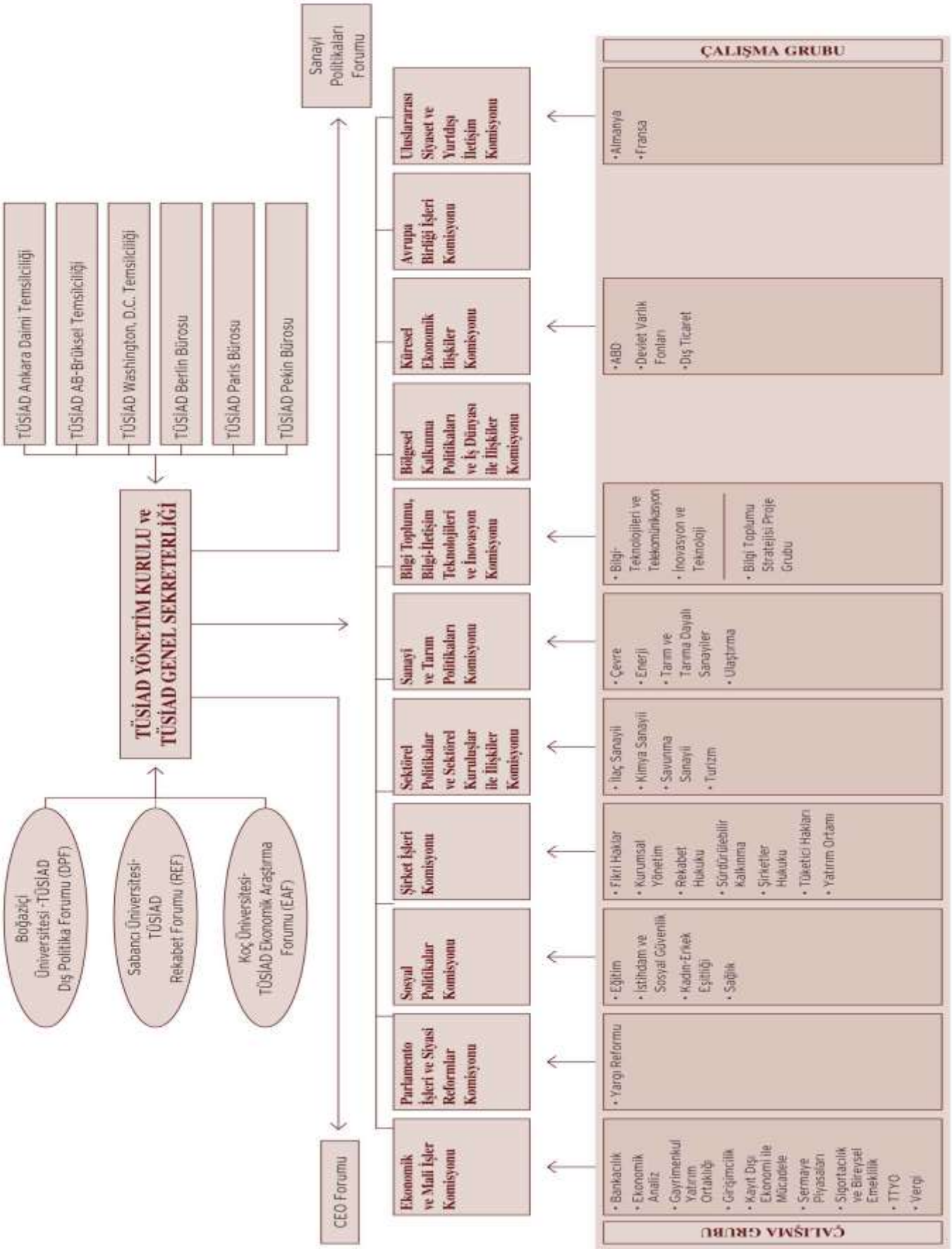
Derneğin Yönetim Kurulu ise iki yıllık bir süre için gizli oylama yöntemi ile Genel Kurul tarafından seçilir. Yönetim Kurulu on iki asil ve on iki yedek üyeden oluşur. Yönetim Kurulu seçilmesinin ardından kendi arasından açık oylama ile bir başkan üç başkan yardımcısı ve bir sayman üye seçer(TÜSİAD Tüzük Madde 13).

TÜSİAD Başkanları genellikle politik görüşleri aktaran kişiler olduğundan, hükümetle sıklıkla karşı karşıya gelmektedir. Son dönemde derneğin Başkan krizi yaşaması bunun göstergesidir. TÜSİAD tarihinde ilk kez bir Başkan süresi dolmadan istifa etmiş, yerine görevi devralan Başkan Yardımcısı ise altı ay sonra göreve devam

etmeme kararı almıştır(http://www.borsagundem.com/siyaset-ekonomi-gundemi/tusiad_da-yonetime-girme-sarti-baskanlik-650381.htm). AKP döneminde yaşanan TÜSİAD'ı düşman ilan etme politikası, ekonomik çıkarları gereği hükümetle bağlantısı olan iş insanlarını bu görevden uzaklaştırmaktadır. Erdoğan, gerek başbakanlık gerekse cumhurbaşkanlığı döneminde TÜSİAD'ın görüşlerini sert bir dille eleştirmiştir. Erdoğan katıldığı bir toplantıda "açık söylüyorum içeride ve dışarıda birileri sadece biz kazanalım millete ne olursa olsun'' dediler. Yüksek faizle kazanalım dediler. Ucuz kamu kredileriyle, kamu kaynakları ve teşvikleriyle sadece biz kazanalım dediler Anadolu'da palazlanan yatırımlardan dahi rahatsızlık duydular. Bunların da önünü kesmeye çalıştılar" diyerek TÜSİAD'ı hedef olarak göstermiştir(Hacaloğlu, 2014). Dernek buna karşılık Yönetim Kuruluna girecek herkesin Başkanlık için her an hazır olmasını şart koşacak. Son olarak 2015 yılında Başkanlık görevini bir firmanın patronu yerine profesyonel bir isim olan Cansen Başaran Symes üstlendi. TÜSİAD'ın bugün 600 üyesi olduğu ve bu üyelerin çoğunun profesyonel kadrolar tarafından yönetildiği göz önüne alındığında, derneğin artık patronlardan ziyade profesyonellerce yönetilmesi normal karşılanmaktadır. Ancak Türkiye'nin dış ticaret hacminin önemli bir kısmını yöneten dernek üyesi patronların, hükümet ile ilişkileri ne düzeyde olursa olsun gerek iç, gerekse dış politika konularında çıkarları doğrultusunda görüş üretmeleri kaçınılmazdır.

Bu nedenle derneğin kuruluşundan günümüze dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi değişimler ve bu değişimlerin iç politika ile eklemlenmesi sürecinde sürekli olarak gündem oluşturmasına olanak veren ekonomik yapılanmasına bakmakta fayda vardır.

Şekil 4. TÜSİAD Örgüt Yapısı

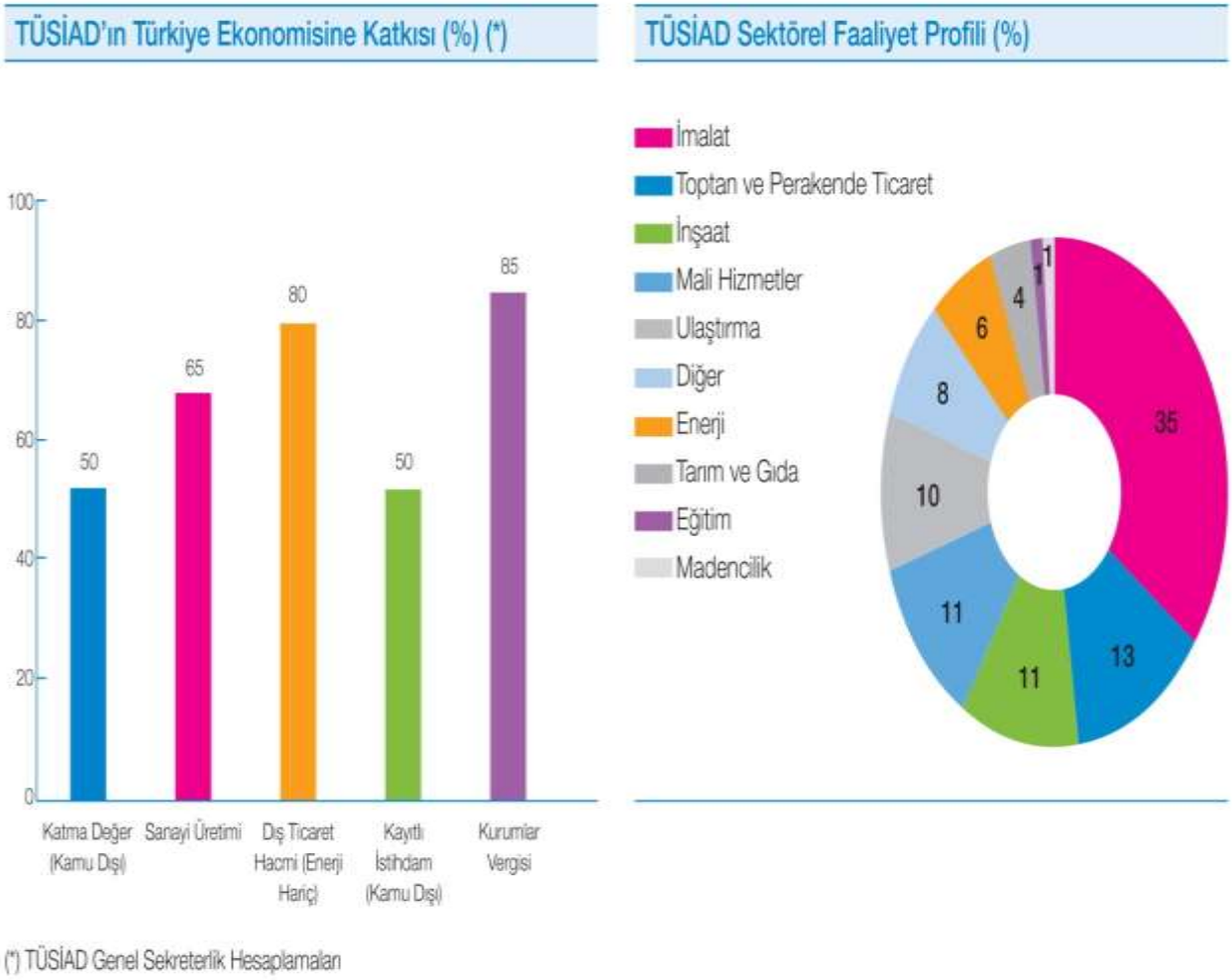
3.1.2.2. TÜSİAD'ın Ekonomik Etkinliği

TÜSİAD İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde kurulmuş olan ve bankacılık, inşaat, otomotiv, hizmet sektörleri başta olmak üzere tüm üretim ve hizmet alanlarında söz sahibi holdinglerin sözcüsü konumundadır(Özbudun, 2000, s.132).

Türkiye ekonomisinde kamunun yarattığı katma değer çıkartıldığında kalan değerin yaklaşık %50'lik kısmı TÜSİAD üyeleri tarafından üretilmektedir. Enerji ithalatının dışarıda bırakılması durumunda ise Türkiye dış ticaretinin %80'lik kısmı TÜSİAD üye kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. (http://www.tusiad.org.tr/tusiad/verilerle-tusiad/).

TÜSİAD Genel Sekreterliği'nin yaptığı hesaplamalara göre Türkiye'nin vergi gelirinin %85'lik kısmı TÜSİAD üyelerince ödenmekte. Ancak bu rakam Kurumlar Vergisi açısından geçerli. Dernek üyeleri Türkiye'de istihdamın %50'sini sağlamakta ve sanayi üretiminin %65'lik kısmına hükmetmektedir. Derneğin Türkiye ekonomisi içindeki bu güçlü konumu, üye şirketlerin uluslararası bağlantıları ile birlikte ele alındığında gerek iç gerekse dış politikada söz sahibi olmasına yol açmaktadır. TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Hürriyet Gazetesine verdiği bir röportajında TÜSİAD'ın ekonomik gücüne vurgu yaparak "TÜSİAD her zaman doğruları söylemiştir. Raporları ortadadır, Türkiye'nin demokratikleşmesi için de çok ciddi çaba göstermiştir. TÜSİAD ile iktidar partisinin sağlam bir iletişim içinde olması Türkiye'nin yararınadır. TÜSİAD bu ülkedeki sanayi üretiminin, istihdamın çoğunluğunu yapıyor, ödenen vergilerin yüzde 80'ini ödüyor. İktidarla olan ilişki Türkiye'nin yararınadır. Dolayısıyla el sıkışmamız son derece doğaldır sonunda(http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27858116.asp)" demiştir.

Şekil 5. TÜSİAD Ekonomik Yapısı

TÜSİAD kanadında hükümet ekonomik açıdan dernek ile uzlaşmalıdır görüşü ortaya konsa da dönemler içerisinde tarafların karşılıklı bağımlılık olgusunun zorunlu kıldığı uzlaşıdan uzaklaştıkları görünmektedir. Bunun en belirgin örneği İstanbul burjuvazisine karşı Anadolu burjuvazisinin güçlendirilmeye çalıştığı AKP döneminde görülmektedir. TÜSİAD'ın Cumhurbaşkanı bizim muhatabımız değildir açıklamasına

karşın, hükümet G20'de yıllarca ülkeyi temsil eden dernekten bu görevi alarak TOBB'a vermiştir.

Ancak bazı dönemlerde hükümetle uzlaşı halinde bazı dönemlerde ise hükümet karşıtı olarak, TÜSİAD'ın her dönem Türk Dış Politikasının gözle görüler etkiler doğuran bir aktörü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle Türk dış politikasının gündemini meşgul eden ve TÜSİAD dönemine denk gelen Kıbrıs Sorunu ve AB üyelik sürecinde TÜSAİD'ın devlet politikalarının yön değiştirmesine yol açan ya da bu politikaları destekleyen görüşlerinin analiz edilmesinde fayda vardır. Bu sayede bu politikaların dünya ekonomisi içinde Türk ekonomik seçkinlerinin çıkarlarının ortaya koyulması sağlanacaktır.

3.1.2.3. TÜSİAD'ın Kamuoyu Etkinliği

Osmanlı döneminde ortaya çıkmaya başlayan kentsoylu (bürgerliche) toplumu, tarihi boyunca mücadele alanlarına hiç çıkmamıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 239). Kurtuluş Savaşı sonrasında iktisadi dağılım Ankara hükümeti tarafından sıkı kurallara bağlı kalarak yapılmış ve tek amaç "devleti kurtarmak" olarak belirlenmiştir. Bu da burjuvazinin güçlenmesini engellemiş, hatta güçlenen kesimine fırsatçı yaftası konulmasına yol açmıştır. Kemalist eğitim sistemi de burjuvazinin muhalefeti ile karşı karşıya kalmaksızın kendisini "bitmeyen devleti kurtarma" görevinin doğal adayı olarak gördü ve güçlenmeye çalışan iş insanlarına sonradan görmüş taşralı yaftasını astılar(Ş.Mardin'den aktaran Keyder, 2013, s.239).Bürokrasinin hâkim olduğu dönemdeki ideolojik çalışma, yukarıdan aşağıya reformculuk ile piyasa liberalizmini destekleyen, geleneksel cemaat bağlarını savunan bir popülizmi karşı karşıya getirmiştir. Demokrat Parti görünüşte devletçilik aleyhtarı olsa da, politikalarında devletçilikten kaçınamamıştır. Hem sağ, hem de sol, ekonominin performansının artması için daha çok

dumanı tüten baca ve çelik üretiminin gerektiğini savunuyordu. Bu da bir taraftan işçi sınıfının sayıca artmasına yol açarken diğer taraftan da sanayici kesimin hızla güç kazanmasına olanak sağlamıştır(Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 2013, s. 238).

1980'li yıllarda geçmişte sıklıkla fırsatçılıkla suçlanan iş çevreleri, kazançlarından utanmak yerine daha görünür olmayı tercih etmeye başlamıştır. Kitap yazarı, sporda başarılı, halk konserlerinde ön sırada yer alan ve medyada her gün adı geçen daha "insani" iş insanı kimliği oluşturularak, artı değere yapılan sömürünün unutturulması sağlanmıştır.

TÜSİAD' da kuruluş aşamasında, TOBB tarafından temsil edilememesi ve işçi sendikalarının güç kazanması sonucunda ekonomik çıkarlarını korumak için kurulmuş olmasına karşın, ilerleyen dönemlerde toplumsal alanlara yönelmeye başlamıştır. Demokratikleşme raporları ile dernek, sermaye kesiminin sesinin duyulmasına yol açılmış ve kamusal tartışmanın hâkim unsuru haline gelen "sivil toplum" kavramlaştırması, çatışmayı basitçe devlet ve devlet dışı dinamikler olarak tasvir etmiştir(Adaklı, 2001, s. 248). Bu sayede dernek çıkar grubu kimliğinin yerine baskı grubu olmaya doğru evirilmiştir(Vorhoff, 2001, s. 319-320). 1981 yılında ise dernek "kamu yararına çalışan dernek" statüsü almaya hak kazanmıştır(Kamu Yararına Çalışan Dernekler Web Sitesi, 2015). Dernek akademisyenler ve uzmanlar aracılığı ile ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda yayınlar yapmaktadır[24]. Yayınlarla kamuoyu ilgisini çekmeyi başaran dernek, hükümet üzerindeki baskıyı arttırarak, tikel lobi politikasını kamusal kampanyalara dönüştürebilmektedir(Vorhoff, 2001, s. 318).

[24]Derneğin yayınları ile ilgili detaylı bilgiye ve yayınların 1995 sonrası kısmına http://www.tusiad.org.tr/bilgi-merkezi/sureli-yayinlar adresinden erişilebilmektedir.

Kamuoyunu ilgilendiren tüm konularda etkin bir lobi oluşturmayı başaran dernek dış politika alanında da kamuoyuna yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Özellikle Avrupa entegrasyonu TÜSİAD için ana gündem maddelerindendir. Dernek tüzüğünde de bu konuya yer vererek "Türkiye'nin AB'ye üyeliği sağlayacak politikaların geliştirilmesine katkı sağlar, bu yönde gerekli ulusal ve uluslararası kurumlar ile düzenli kurumsal nitelikli temaslarda bulunur, iletişim sağlar; sürece yönelik iş dünyasının görüş ve önerilerini hazırlar ve sunar" metnini eklemiştir(TÜSİAD Tüzük, Madde 3).

Türk dış politikasının, dünyada hızla değişen politik ve ekonomik yapılanmasına uyum sağlayabilecek bir yapılanmada olması için sürekli olarak görüş üreten derneğin, zaman zaman hükümete destek olan, zaman zaman ise hükümet politikalarını eleştiren görüşleri ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa entegrasyonu alanında derneğin çalışmaları ele alınmalıdır. Zira bu konuda gerek temsilcilikler, gerekse yapısal düzenlemeler yapılmış, iç ve dış kamuoyu sürekli olarak etki altına alınmaya çalışılmıştır.

4. AB ÜYELİK SÜRECİ ve TÜSİAD

TÜSİAD için Avrupa entegrasyonuna dâhil olmak, en önemli dış politika gündemi olarak algılanmaktadır. Çünkü örgüte göre bu süreç aynı zamanda daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak anlamına gelmektedir(TÜSİAD 2000 Çalışmaları, s.7). AB üyeliği sayesinde adalet, eğitim, sağlık, çevre, yatırım ortamı, dış ticaret gibi alanlarda yapılacak zorunlu reformlar ile dış ticarette ülkenin önünün açılacağı ve kişi başına düşen milli gelirin artmasıyla iç pazarda genişleme olacağı varsayılmaktadır.(www.tusiad.org, erişim 05.01.2016; Bülten,2002, s.3). Ayrıca üyeliğin gelecekteki olası ekonomik ve siyasi krizleride önleyeceği varsayılmaktadır(TÜSİAD

2001 Çalışmaları, s.56). Bu varsayımlardan hareketle dernek kuruluşundan itibaren dış politika alanında Avrupa entegrasyonunu temel gündem haline getirmiştir.

Bu nedenle TÜSİAD'ın dış politika karar alma sürecindeki etkinliğinin anlaşılabilmesi için Türkiye'nin Avrupa Birliği serüveninin ve bu serüvende TÜSİAD'ın aldığı farklı konumların analiz edilmesinde fayda vardır. Çalışmanın bu bölümünde bir yandan devlet politikası olarak Avrupa'ya bakışın alt anlamları ele alınırken, bir yandan da derneğin bu süreçte zaman zaman hükümet ile zaman zaman ise hükümet karşıtı yapılarla hareket etmesinin nedenleri ortaya konulacaktır. Bu sayede tezin ana önermesi olan ekonomik seçkin sınıfın dış politika alanında çıkarları doğrultusunda örgütlendiği ve bu nedenle hakim ülke politikalarına yakın çıktılar ürettiği görüşü kanıtlanmaya çalışılacaktır.

4.1. Türkiye'nin AB Üyelik Serüveni

Kömür ve Çelik günümüzde her ne kadar daha uygar bir yaşamın hammaddeleri olarak görülse de, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında bu iki maden savaşın ve şiddetin sembolü ve anahtarıdır. Her ikisi de savaşın hem aracı hem aracı konumundadır. İşte Avrupa'yı birliktelik fikrine yönelten de bu paradoks olmuştur. Avrupa'da yaşanan birliktelik hareketi özünde kargaşa içinde şekillenen bir oluşumdur(Tekelli & İlkin, 1993, s. 36). II. Dünya Savaşı'nın ortaya koyduğu kargaşa ortamında, parçalara ayrılan devletler tekrar savaş ortamına sürüklenmemek için birlik fikrine sıcak bakmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren batı ile ilişkileri de kargaşa içinde şekillenmektedir. Kurtuluş Savaşı ile başlayan süreçte Türkiye Batıya karşı Batı yanlısı bir dış politika benimsemiştir(Turan S. , 1998, s. 303). Bir yandan Batının sömürgeci tutumundan kaçınılırken, diğer yandan 1949 yılında Avrupa Konseyi, 1952 yılında ise NATO ile Batı bloğuna yakınlaşılmış ve 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasının ardından 31 Temmuz 1959 yılında üyelik başvurusu yapılmış ve bu günkü

adıyla Avrupa Birliği'ne dâhil olma serüveni başlamıştır. AET altı üyeyle başladığı serüvende bugün yirmi yedi üyeye ulaşmasına karşın, Türkiye'nin üyeliği henüz tamamlanmamıştır.

Türkiye adına topluluğa ilk başvuru dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından Yunanistan'ın AET başvurusuna karşın misilleme amacıyla yapılmıştır. Başvurunun gerekçesi ise dönemin Dışişleri Bakanı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Bizim için bu, ekonomik olmaktan ziyade, siyasi bir meseledir. Eğer Yunanistan'ın böyle bir organizasyona yalnız başına girmesine müsaade edersek, bu, Türkiye'nin dışarıda kalması demektir. Yani, Türkiye'nin böyle bir batılı organizasyona grime şansı, büyük ölçüde "Avrupa'nın altın çocuğu", "medeniyetin beşiği" denilen şu Yunanistan'a bağlıdır. Yunanlılar harekete başladığında, siz, başka hiçbir şey düşünmeden, yanlarında koşmaya başlamalısınız. Eğer onlar bir havuza atlarlarsa, siz de atlamalısınız. Velev ki bu havuz içi boş, susuz bir havuz olsa bile"(Çalış, 2008, s. 57-58).

Zorlu'ya göre bir örgütlenmeye Yunanistan'dan önce ya da onunla aynı anda üye olmadıkça, o yapılanmaya dâhil olmak bir hayli zordur. Ancak AET'ye yapılan başvurunun tek sebebi Yunanistan değildir. Ekonomik olarak da üyelik DP politikalarıyla uyumludur. CHP'ye oranla daha liberal politikalar takip eden DP, dışa açılmaya gayret etmiştir(Çalış, 2008, s. 63).

Eylül 1959'da bir araya gelen AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin ortaklık talebini ele almıştır. Konsey bu talebin olası sorunlara yol açabileceğine, ancak yine de

bu sorunların aşılabileceğine karar vermiş ve Komisyonu ön görüşmeleri yürütmek üzere görevlendirmiştir(Birand, 1996, s. 54).

1 Mart 1960'da Yunanistan ile ortaklık görüşmelerini başlatan AET, süreci iki ülke ile paralel yürütmeye karar almış ancak 1960 yılında yaşanan darbe sonucunda Türkiye ile ilişkiler dondurulmuştur. Temel koşullarından biri demokrasi olan AET, darbe hükümeti ile üyelik görüşmesi yürütmemiştir(Tekelli & İlkin, 1993, s. 145).

1960 ile 1963 arasında Topluluk ile yapılan üç görüşmenin ardından,[25] Türkiye'nin kalkınma düzeyinin Topluluğa üyelik için yeterli olmadığından tam üyelik yerine, bir ortaklık anlaşması imzalanmasına karar verilmiş ve 12 Eylül 1963 yılında tam üyelik yolunu açık bırakan Ankara Anlaşması imzalanmıştır.[26] Genel bir çerçeve belirleyen anlaşma, 1964 yılında yürürlüğe girmiştir ve içerik olarak Yunanistan ile imzalanan Atina Anlaşmasına benzemektedir(Manisalı,2006, 33).

Ankara Anlaşması ile kademeli bir şekilde Gümrük Birliği süreci planlanmıştır. Anlaşma sadece malların değil, hizmet ve sermayenin de serbest dolaşımını öngörmüş ve bu sayede Türkiye'nin Ortak Pazara uyum sağlamasını amaçlamıştır. Anlaşma hazırlık, geçiş ve son dönem olarak üç dönem öngörmüştür. Hazırlık döneminde Türkiye'ye bir görev atfedilmemiştir. Bu dönemin sona ermesiyle ise 1970 yılında

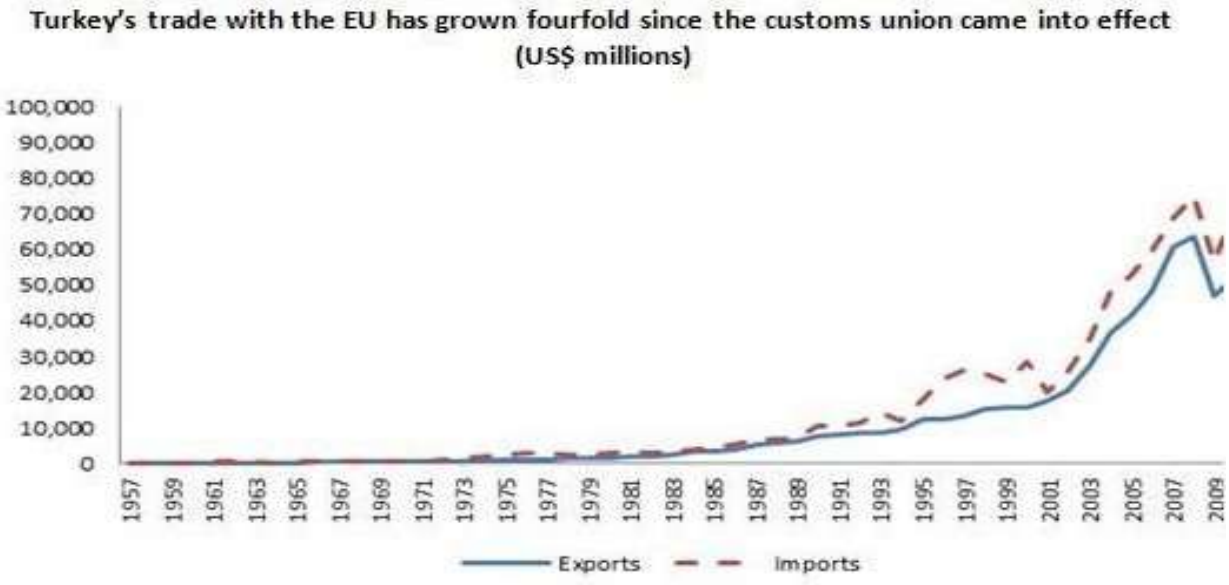
[25]28 Eylül 1960 – 21 Ekim 1960 arası Birinci Görüşme, 10-12 Nisan 1961 arası İkinci Görüşme, 18-22 Haziran 1962 ve 20 Haziran 1963 arası (bu tarihler arasında altı defa görüşme yapılmıştır) üçüncü Görüşmedir (Karluk, 1998: 369).

[26] Ankara Anlaşması 28. Maddesine göre Topluluğu kuran Anlaşmadan doğan yükümlülüklerintümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Tarafları, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.

"Katma Protokol" imzalanmıştır. Protokol karşılıklı ve dengeli yükümlülükler ile Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne hazırlamaya yöneliktir. AET bu amaca yönelik olarak 1971 yılından itibaren sanayi mallarında gümrük vergilerini Türkiye lehine kaldırmıştır. Türkiye ise1973 yılından itibaren 22 yıllık bir süre boyunca vergileri aşamalı olarak azaltmayı taahhüt etmiş, ancak 1978 yılında indirimlerin durdurulmasını talep etmiştir(Baykal, Arat,2003, 326).

1970'li yıllardan itibaren Türkiye'nin AET üyesi ülkelerle ticaret hacmi hızlı bir artış göstermiştir. Ancak 1970 yılında yaşanan devalüasyon, 1971 yılında yaşanan askeri müdahale ve parlamentonun kapatılması, 1973 yılında ise genişleme yaşayan topluluğun[27] EFTA ile gerçekleştirdiği Sınai Serbest Ticaret Bölgesi'nden Türk ekonomisi zarar görmüştür.

Şekil 6. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye – AB Ticareti

Kaynak: www.worldbank.org ,erişim tarihi 10.06.2015

[27]Bu aşamada İngiltere, İrlanda, Danimarka üye olmuştur.

Ecevit hükümeti 1978 yılında Türkiye'nin yükümlülüklerinin beş yıllığına dondurulmasını ve Türkiye'ye sekiz milyar dolar ek destek sağlanmasını talep etmiştir. AET ise mali desteği ret ederek Akdeniz ülkelerine verilen ödünlerin Türkiye'ye verilmesine ve Türkiye'nin yükümlülüklerinin beş yıl dondurulmasına karar vermiştir (Karluk,1998,370).

1980'li yıllarda Türkiye ilişkilerini dondurmanın üzerine yeni bir askeri müdahale ile karşı karşıya kalmışken, Yunanistan tam üyelik statüsünü kazanmıştır. Artık bir yandan ekonomik liberalizasyon, bir yandan demokratikleşme ile uğraşan Türkiye, aynı zamanda Yunanistan engeli ile de karşı karşıya kalmıştır.

Darbenin ardından 16 Eylül'de AT Dışişleri Bakanları Konseyi askeri hükümete zaman tanıdığını beyan etse de, Avrupa Parlamentosu insan hakları ihlallerinin yoğun bir şekilde yaşanmasından dolayı Karma Parlamentonun Avrupa kanadını oluşturmayarak ilişkileri fiilen durdurmuştur. Durdurulan ilişkilerin normale dönmesi ancak 1988'de Ortaklık Anlaşmasının yeniden yürürlüğe girmesi ile sağlanabilmiştir. Bu sırada AT, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'i üyeliğe kabul ederek bir genişleme daha yaşamıştır(Baç, 2001, 38). Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üye olarak imtiyazlar kazanması, Türkiye'nin Akdeniz havzasındaki ticaret hacmine zarar vermiştir (Tekeli & İlkin, 2000, s. 101)

14 Nisan 1987'de Özal hükümeti Türkiye tam üyelik başvurusu yaparak AT hedefinden sapma yaşanmadığını bir kez daha ortaya koymuştur. Daha önce yapılan başvurular Ankara Antlaşmasının 28. maddesine dayanmakta iken bu başvuru, AET kurucu anlaşmasının 237. maddesinde belirtilen "[h]er Avrupalı devlet, Birlik üyesi olmayı isteyebilir. İstemini konseye yapar, Konseyde Komisyon'a danıştıktan ve

kendisini oluşturan üyelerin mutlak çoğunluğu ile karar alan Avrupa Parlamento'sunun olumlu görüşü sonrasında oy birliği ile karar verilir" ibaresine dayanılarak yapılmıştır(Karluk,1998, 374). Topluluk iki yıl sonra verdiği yanıtta, Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve sosyal olarak gelişmeye ihtiyaç duyduğunu ve topluluğun iç pazar çalışmaları nedeniyle yeni üye alımı yapılmayacağını bildirmiştir. Komisyon verdiği yanıtın ekinde Türkiye ekonomisi ile ilgili yetmiş beş sayfalık bir rapor eklemiş ve bu raporda; Türkiye'de kişi başı GSMH'nin topluluğun üçte biri olduğu, bölgeler arası gelir uçurumunun çok fazla olduğu, kırsal alanda yoğun mevsimlik işçi olduğu, kırsaldan kente vasıfsız iş göçü yaşandığı, işsizlik oranının yüksek olduğu ve enflasyonun topluluk standartlarının çok üstünde olduğu vurgulanmıştır(Cornell, 1998, s. 185). Raporda ayrıca demokrasinin yetersizliği, insan hakları ihlalleri ve geri kalmış bölgelerin topluluk sosyal fonlarına çok fazla yük bindireceği belirtilerek bu eksikler giderilmeden Türkiye'nin topluluğa kabul edilemeyeceği bildirilmiştir(Canbolat, 2002, s. 191).

Komisyon Türkiye'nin başvurusunu ret etmesine karşın ilişkilerin devam etmesi için 1990 yılında dört maddelik bir öneri listesi sunmuştur. 1995 sonuna kadar Gümrük Birliği'nin tamamlanması, Mali ve sınai işbirliğinin yeniden başlatılması, bilimsel işbirliğinin arttırılması ve kültürel bağların güçlendirilmesi konusunda önlemler alınmasını içeren Komisyon görüşü Konsey tarafından da olduğu gibi kabul edilmiştir(Vardar, 2001, s. 222).

Bu dönemde SSCB'nin dağılması, Avrupa - Akdeniz diyalogunun öneminin artmasın yol açmıştır(Özsoy & Özsoy, 2006, s. 337). Aralık 1994'te Almanya'da yapılan Zirve toplantısına 1995 yılında Birliğe katılan İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın yanı sıra aday ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan davet edilmiş ancak Türkiye'ye bu fotoğrafta yer verilmemiştir. Zirve sonuç belgesinde Akdeniz Politikasının önemine vurgu yapılarak, Türkiye partner ülke olarak

adlandırılmıştır(Özcan M. , 2001, s. 135). Bu da Türkiye'nin ekonomik değer içeren partner ülke olduğu ancak siyasi anlamda üyelik için düşünülmediği anlamına gelmektedir. Bu görüşün bir sonucu olarak Birlik üyeliği konusunda ilerleme kaydedilmemesine karşın, Gümrük Birliği takvimi işlemiş ve 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği[28] yürürlüğe girmiştir(Karluk, 1998, s. 83).Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin almış olduğu Gümrük Birliği kararı, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişmedir denilebilir(Temiz, 2009, s. 117).

Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne yönlendiren süreç dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Barre'nin, Özal'a "AT'nin tam üyelik başvurusuna olumlu yanıt vermeyecektir, bu nedenle Gümrük Birliği'ni işletmek gerekmektedir. Böylece tam üyelik kaçınılmaz olacaktır. Gümrük Birliği Katma Protokolün bir parçası olduğu için Yunanistan da veto edemeyecektir" diyerek ikna etmesi ile başlamıştır(Birand, 1996, s. 478).

Gümrük Birliği fikri iş çevrelerinin daha büyük pazarlar için üretim yapması anlamına geleceğinden makroekonomik anlamda istikrar sağlayacağı düşüncesine de yol açmıştır. Ancak sermayedar kesim ileriki bölümde daha detaylı açıklanacağı şekilde, malların serbest dolaşımının iç pazarda dengeleri bozacağı yönünde ciddi endişelere sahip olmuştur.Dünya bankasının yaptığı bir çalışma da, Avrupa Birliği'nin daha fazla ülke ile Serbest Ticaret Antlaşması imzalaması halinde Türkiye'nin dünyaya ihracat

[28]Gümrük Birliği taraflar arasındaki eş etkili vergiler, ticarette mevcut gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili önlemlerin kaldırıldığı, ayrıca, Birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon şeklidir (İKV, 1999: 48).

hacminde bir daralma olacağını ortaya koyan bir çalışma yapmıştır.[29] Zira Gümrük Antlaşmaları Temel Tarifesi (GATT) ile zaten bir takım menfaatler elde edilmişken, üye olunmayan bir örgütün, gümrük sistemine dâhil olmak, dış ticarette Türkiye'yi Brüksel'e bağımlı hale getirecektir. Hatta Özkan'a göre(2001, s. 41) bu belge Türkiye'yi yarı sömürge durumuna sokabilecektir.

Gümrük Birliği Antlaşması ile Türkiye üye olmadığı bir organizasyona tek taraflı yetki devretmiş,[30] buna karşın beklentisi içinde olduğu tam üyeliğe dair bir kazanım elde edememiştir. TÜSİAD'ın AB üyeliğine bakışında da tam üyelik hedefi ile birlikte Ortak Pazar'ın koşullarına duyduğu çekincenin iç içe olduğu bir tablo şeklindedir. Bu nedenle derneğin ütopya ile distopya arasında gidip gelen yaklaşımına göz atmakta fayda vardır.

4.2. TÜSİAD'ın AB'ne Tam Üyelik Yaklaşımı

TÜSAİD, Türkiye'nin uzun süren bu AB sürecine, kuruluşundan itibaren dolaylı ve doğrudan bir aktör olarak dâhil olmuştur. Karaca'ya göre "Sermaye için AB' ye katılma, Avrupa pazarlarına erişerek daha çok zenginlik ve refah elde etme anlamı taşımaktadır" (Karaca, 2004, s. 44).Derneğin sürecin içinde olduğunu aktaran eski Genel Sekreter Haluk Tükel "önce piyasa ekonomisinin yararlı bir sistem olacağı savunulmuş. Özal hükümeti bu işi üstlendikten sonra bunun hukuksal ve kuramsal altyapısının oluşturulması için öneriler, raporlar hazırlanmış. Sonra da AB'ye tam üyelik sürecinde birçok konuya değinilmiştir" derken, eski YİK başkanı Bülent Eczacıbaşı TÜSİAD'ın

[29] 10 ülke ile ihracata yönelik simülasyon sonuçları için bknz: EK 1.

[30]Anlaşmanın tam metni için bknz: http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumruk-birligi-karari.tr.mfa

üye olduğu AB özel sektör temsilcileri kuruluşu UNICE[31] ve Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (ERT) sayesinde sürece önemli katkılar sağladığını aktarmıştır. Eczacıbaşı'na göre TÜSİAD kamu yönetiminin uygulamalarının izleyicisi olma işlevini, parlamentoyu, hükümeti, yabancı devletleri ve uluslararası kuruluşları doğrudan muhatap alarak sürdürür hale gelmiştir(Türk, 2009, s. 99). Eski TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Muharrem Yılmaz'da(2013, s. 12) "TÜSİAD olarak AB üyelik hedefinin her zaman arkasında durduk, itici güç olduk. Bu rolümüz kararlılıkla sürecek. AB hedefi Türk iş dünyası için temel bir öncelik olmaya devam edecek. AB üyelik süreci, piyasa kural ve kurumlarının, küresel rekabet gücünün yükseltilmesi ve demokratik standartlarımızın geliştirilmesi amaçlarımız doğrultusunda temel referans noktası" diyerek, sürece olan desteklerinin sürekliliğine vurgu yapmış ve üyelik sürecinin karşılıklı gelişim fırsatı sunduğunu ortaya koymuştur. Yerasimos da (2001:22) Türkiye'nin AB müktesebatına uyum çalışmalarının sağlayacağı yegâne faydanın devlet ve toplumun kendisi ile hesaplaşması olduğunu öne sürmüştür. Böylece toplumun ürettiği sivil toplum kuruluşları öncü rol üstlenecektir. Zira AB üyelik süreci sadece politik konuları içermemekte, eğitim, çevre ve kültür gibi tüm toplumsal konuları içermektedir. Bu konuların tartışılabilir hale gelmesi ve tartışılmalarında STK'ların rolü; bireyleri ve içine almış oldukları ikame cemaatleri, "milliyetçi", "laik", "dinci" tutumlarını asarak sivil toplum tabanını genişletmeye sevk etmektedir(Yerasimos, 2001, s. 22).

TÜSİAD da kuruluşundan itibaren AB üyelik arzusunun, ülke içinde sivil toplum kuruluşlarına sağlayacağı faydaların farkında olarak, çeşitli temaslar ve çalışmalarla sürece destek olmuştur. Derneğin tam üyelik için yürüttüğü çalışmalar üç hedef kitleye

[31] 2007 yılında adı Business Europe olarak değişmiştir. 34 ülkeden 40 üyesi olan örgüte Türkiye'den TÜSİAD ve TİSK üyedir. İşveren federasyonları örgütün direkt üyesi sayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bknz : http://www.businesseurope.eu/Content/Default.asp

yönelik olmuştur. Bunlardan ilki Türkiye ve AB üyesi ülkelerin kamuoyudur. İkincisi politikacılar, iktidar partileri, hükümetlerdir. Üçüncü hedef kitle ise Birliğin karar alma sürecinde etkili olan kurum ve kişilerdir.

TÜSİAD ilk kapsamlı çalışması, o zamanki ismiyle AET ile Türkiye'nin ortaklığının onuncu yılı nedeniyle yapılan bir dizi toplantıdır. Toplantılarda Türkiye'nin AET üyeliğini zorunlu kılan nedenler, alınması gereken tedbirler ve geçiş dönemi koşulları ele alınmıştır.[32] Bu toplantılarda dönemin AET daimi temsilcisi Tevfik Saraçoğlu şu görüşleri belirtmiştir.

- AET'ye giriş kesindir. Türk sanayicisi AET ile ilgili konuları iyi bilmeli, kendisine bir hareket noktası tayin etmelidir.
- İlgili olduğu konularda AET'de araştırmalar yapmalı, teknik elemanlar yetiştirmelidir.
- AET işadamları ile temaslar arttırılmalıdır.
- AET'nin aldığı kararalar yakından takip edilerek, Avrupa piyasasına hâkim olunmalıdır.
- Avrupa'da temsilcilikler açılmalıdır.

[32] Toplantıda ortaya konulan görüşler 1973 yılında "Türkiye-AET Ortaklığının 10. Yılı Semineri Özet Raporu" başlığı ile TÜSİAD tarafından yayınlanmıştır. Raporda Türkiye'nin politik rejiminin AET ile aynı, komşuları ile farklı olduğu ve Avrupa güvenliği için önem teşkil ettiği belirtildikten sonra ekonomik olarak AET'den geri olduğu ve iç pazarında teknoloji temelinde bir atılım yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ekonomik ve politik alanda Topluluğa en kısa sürede entegre olmanın bir zorunluluk olduğunun altı çizilmiştir.

- Sanayiciler bu süreçte devlete yardımcı olmalı, yetkililerin önüne ilmi çalışmalar sunmalıdır. Devlet böyle diyalogları reddetmeyecektir(Berker & Uras, Fikir Üreten Fabrika : TÜSİAD'ın İlk On Yılı, 2009, s. 203).

İç politikada ise kamuoyunu bilgilendirmek için yürütülen çalışmalar doğrultusunda 1978 yılında "Avrupa Ekonomik Topluluğu Üzerine Görüşler - Yaklaşımlar", "Katma Protokol Çerçevesinde Ne Yapılabilir?", "AET ile İlişkileri Özel Kesim Nasıl Değerlendiriyor?" ve "Turkey's Industrial Sector in Foreign Trade With Special Referrence to EEC Relations" başlıklı dört rapor yayınlanmıştır. İlk yıllardaki iç kamuoyuna yönelik çalışmaların ardından dernek Brüksel'e yaptığı ziyaretler ile lobi çalışmalarını başlatmıştır(Türk, 2009, s. 101).

4.2.1. Sanayicilerin Ortak Pazar Endişesi

Türkiye'de özellikle 1950 ile 1970 arasındaki dönemde, iç pazarda üretimin arttırılması için sağlanan desteklere daha önceki bölümlerde detaylı olarak yer vermiştik. Bu süreç içerisinde milli sanayinin inşa edilebilmesi için hükümetler, ithal ikameci politikalarla sanayicileri koruma altına almış ve rahata alıştırmıştır. Sanayiciler geniş üretim alanlarında, yüksek yatırımları devlet desteği ile yaparak, rekabetten uzak bir şekilde hızla büyümeye başlamıştır.

Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde dış politikada hızla artmaya başlayan Avrupa entegrasyonu görüşü ortaya yeni bir soru çıkmasına yol açmıştır. Rahat ve rekabetsiz büyüme koşullarına alışan sanayiciler, ortak pazara girilmesi halinde, teknoloji olarak kendilerinden bir hayli ileride olan Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecekler midir? 1970'li yıllarda kamuoyunda yaygın kanı, koruma duvarlarının arkasında rahata alışan

sanayicilerin ortak pazara karşı olduğu yönündedir. Aslında bu yaklaşım pek de yanlış sayılmazdı. Bu dönemde TÜSİAD'ın görüşlerinin Devlet Planlama Teşkilatı ile paralel bir seyir izlerken, Dışişleri Bakanlığı ile ayrılması ilginç bir tablo ortaya koymuştur. Aslında sanayiciler arasında Ortak Pazar'a olumlu ve olumsuz bakan iki görüşten söz etmek mümkündür(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980 , 2009, s. 210). Ortak pazara olumlu bakanlar, Türk sanayisinin 1962 yılında Ortak Pazar'a dâhil olan Yunan Sanayisine göre daha iyi durumda olduğunu ve kapalı ekonomilerin iflasa mahkûm olduklarını ileri sürmektedir. Bu nedenle 130 milyonluk tüketicisi olan Ortak Pazar tehdit değil, fırsat olarak algılanmalıdır. Dönemin İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal, Türk Sanayiciler koruma tedbirleriyle kafalarını yoracağına, Ortak Pazar'dan ne gibi kazanımlar elde edebileceğine bakmalıdır" diyerek iyimser bir tablo ortaya koymuştur(Soysal'dan Aktaran Altun,2009, s.211).

Tablo 8.TÜSİAD Üyelerinin Gümrük Birliği'ne Bakışı

Gümrük Birliğine Üyeliği Destekliyorum	
Tamamen Katılıyorum	4,50%
Oldukça Katılıyorum	13,40%
Biraz Katılıyorum	46,30%
Biraz Katılmıyorum	19,40%
Oldukça Katılmıyorum	16,40%
Tamamen Katılmıyorum	0%

Kaynak: (Gülfidan, 1993, s. 62)

Ancak tablo 8'de görüldüğü gibi iş insanlarının çoğu bu fikre karşıdır. Haluk Ceyhan'a göre Türkiye ekonomisi dışa kapalı olduğundan potansiyeli tam olarak bilinememektedir. El emeği ile üretilen ürünlerde Ortak Pazar bir avantaj olabilecek iken, sanayii ve temel kimya alanlarında ciddi tehlikeler içermektedir. Ceyhan'a göre Ortak Pazar'da başarı elde edilmesi için TÜSİAD'ın "kapkaççı tüccar ve sanayicilerle" mücadele etmesi ve "özel sektörü ciddi bir yola sokması" gerekmektedir(Ceyhan, 1971, s. 14). Memduh Yaşa da TÜSİAD'ın Ortak Pazar ile ilgili bir toplantısında konuşma yapan dönemin müsteşarı ve Sabancı Holding koordinatörü Turgut Özal'ın "Ortak Pazar'a girmeyi kafanızdan çıkartın, sizi üterler" dediğini ve bu görüşün aynı zamanda Sabancı Holding koordinatörü olan Özal'dan gelmesinin TÜSİAD'ın görüşünü de yansıttığını aktarmıştır. Yasa'ya göre sanayicilerin Ortak Pazar'dan bu denli çekinmesinin nedeni liberalizmi tek taraflı olarak algılamaları ve gümrük duvarlarıyla sağlanan güvenli limandan çıkmak istememeleridir. Hatta buna karşı "onlar ortak biz pazar" sloganı ile mücadele etmişlerdir(Yasa'dan aktaran Altun, 2009, s.210).

Katma Protokol'ün geçiş dönemi ile ilgili eleştirel bir bakışta, o dönem Vehbi Koç ile yakın ilişkileri nedeniyle, Koç ailesinin danışmanı olarak adlandırılan Erol Manisalı' dan gelmiştir.[33] Manisalı 'ya göre Katma Protokol'ün geçiş dönemi ile ilgili hükümleri ekonomimizin yaygın bir şekilde sanayileşmesini engelleyici niteliktedir. Türkiye'nin 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı yatırım ve ara malı endüstrilerine daha fazla kaynak ayrılmasını öngörmekte, Katma Protokol ise buna olanak tanımamaktadır. Belirlenen 12 yıllık süre yeni kurulmaya başlayan sanayi için oldukça yetersizdir.

[33] Erol Manisalı, 15 Ağustos 1975 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet Gazetesi'nde kendisinden Vehbi Koç'un danışmanı olarak bahsedilmesi üzerine "AET konusunda Vehbi Koç'un danışmanı Erol Manisalı ifadesi herhalde yanlış istihbarattan kaynaklanıyor. Vehbi Bey'in evine çay içmeye davet edilmem, danışmanlık olarak algılanmış. Şahidim ise Güngör Uras" diyerek açıklama getirmiştir (Manisalı, Ortak Pazar'dan Avrupa Birliği'ne: Hayatım Avrupa 1, 2009, s. 106).

Üstelik Avrupa'nın Ortak Gümrük Tarifesi (OGT), ABD ve Japonya ile kıyaslandığında bir hayli düşüktür. AET'nin sınai mallarına uyguladığı OGT %6 olduğu halde, ABD'de bu rakam %7,1 ve Japonya'da %9,7'dir. Bu durumda Türkiye 1985 yılında %6 vergi uygulayarak binek otomobil ithal etmek zorunda kalacaktır. Yüksek vergi duvarının ardında ayağa kalkmaya başlayan yerli sanayi kısa sürede dünyanın en liberal gümrük tarifesine uyum sağlayamayacaktır. Ayrıca OGT sonucunda Türkiye'nin ucuz hammadde pazarından gümrüksüz ithalatını da engelleyecektir(Manisalı, Katma Protokol Hükümleri Nasıl Değişmeli?, 1974). Manisalı her ne kadar Vehbi Koç'un danışmanlığını yaptığını inkar etse de, yazdığı yazıda belirttiği otomotivde koruyucu önlemlerin devamı gerekliliği, Koç Holding için hayati bir konudur. 1970'li yıllarda şirket TOFAŞ ile otomobil piyasasında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca beyaz eşya sektörü de holdingin ana üretim alanıdır. Bu alanlarda uygulanacak düşük gümrük vergileri, TÜSİAD'ın kurucularından olan holdinge büyük darbe vuracaktır. Bu nedenle TÜSİAD, beş yıllık kalkınma planına uygun hareket edilmesi konusunda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile yakın bir görüş sergilerken, Dışişleri bakanlığı ile görüş ayrımı yaşamıştır. Cumhuriyet gazetesinde 15 Ağustos 1975 tarihinde, TÜSİAD'ı, DPT ile yakınlaşmaya nelerin ittiği ele alınmıştır. Dönemin Başbakanı Demirel, TÜSİAD'ın Ortak Pazar ile ilgili yayınladığı olumsuz rapor üzerine DPT'den görüş istemiştir. TÜSİAD'ın "Ekonomimizin Darboğazları Üzerine Görüş ve Öneriler I" adlı raporunda AET'den tavizler istemenin yerine AET'ye verilen tavizlerin daraltılması önerilmiştir. Oysaki Dışişleri bu dönemde daha ziyade AET'den yeni tavizler almakla uğraşmaktadır. DPT ise, Kalkınma Planına uymak için verilen tavizlerin yumuşatılmasını istemektedir(Manisalı, 2009, s. 106).

1976 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) tarafından yapılan "AET-Türkiye İlişkileri" konferansı sırasında da sanayiciler Ortak Pazar'a karşı olduklarını dile getirmiştir. Konferans sırasında hükümet ile iş çevreleri arasındaki Ortak Pazar uçurumunun arttığı da gözler önüne serilmiştir. Dönemin iktidar partisi olan Adalet

Partisi (AP) Bitlis Senatörü Kamran İnan " Bir Renault'u çıkartıp Mercedes fiyatına satarak sanayileşemezsiniz. Yunanistan Amerika ilişkilerinden sonra AET ilişkilerimizi de bozmaya çalışıyor. Tüm kurumlar buna tepki göstermelidir" diyerek işadamlarını rant uğruna ülke çıkarlarını hiçe saymakla suçlamıştır. CHP'nin tutumu ise Katma Protokol hükümlerinde değişiklik yapılarak uygulanmasıdır. Ancak TÜSİAD'ın görüşünü dile getiren Feyyaz Berker, bu koşullarda yurt içinde dahi yatırım yapmayacaklarını söyleyerek hükümete gözdağı vermiştir. Sanayiciler AET'nin "bir kilo boya karşılığında bir vagon bulgur" aldığını ileri sürerek Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisinin ve nihayetinde Türkiye'nin iflası anlamına geldiğini söylemiştir(Cumhuriyet Gazetesi, 1976).

AET üyeliği uzun dönemdir gündemde olmasına karşın, ne hükümet kanadında ne de iş çevrelerinde bu yönde bir hazırlık yapılmamıştır. Hükümet Kamu İktisadi Kuruluşlarının son derece hantal bir yapıda olmasına göz yumarken, özel sektör iç piyasadan elde ettiği kolay ve yüksek karın neticesinde rekabet ortamına hazırlanmayı aklından geçirmemiştir.

1976 yılında TÜSİAD'ın Katma Protokol ile ilgili hazırladığı raporda Ertuğrul Soysal süreci düş kırıklığı olarak nitelendirmiştir. Soysal'a göre Avrupa'nın sağladığı ayrıcalıklar bir önem taşımamaktadır ve diğer Akdeniz ülkelerine sağlanan avantajların yanında önemsiz kalmıştır. Türkiye'nin yaptığı ihracatta AET ülkeleri önemli bir tutmasına karşın, AET ülkelerine olan ithalatta kayda değer bir artış ortaya konulmamıştır(Soysal, 1976, s. 73-74).

Tablo 9. Katma Protokolün İlk Beş Yılının Ardından Türkiye Dış Ticaret Rakamları

	1970	1976	DEĞİŞİM
İTHALAT (USD)	588,476.000	1.960.214.000	1.371.738.000
İHRACAT (USD)	947.604.000	5.128.647.000	4.181.043.000
AÇIK	359.128.00	3.168.433.000	2.809.305.000

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Tablo 10. Katma Protokol Sonrası AET ile Dış Ticaret Hacminde Yaşanan Değişim

	1970	1976	DEĞİŞİM
İTHALAT (USD)	45.881.750	298.409.623	252.527.873
İHRACAT (USD)	47.254.831	185.314.451	138.059.620
AÇIK	1.372.250	113.095.172	111.722.922

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

1970- 1976 döneminde dış ticaret açığında oluşan bu olumsuz görüntünün nedeni TÜSİAD raporuna göre Türk Sanayisinin en büyük avantajı olan işgücü maliyetinin "anormal zamlar" ve "dünyada benzeri olmayan kanunlar" yüzünden tersine dönmesi ve aynen İtalya'da olduğu gibi birim başına işgücü maliyetlerinin AET ülkeleri ortalamasının bir hayli üstüne çıkmasıdır(Soysal, 1976, s. 74). TÜSİAD'a göre Ortak Pazar koşullarının zararlarının nedeni tamamıyla Türk ekonomisinin altyapı olarak yetersiz olmasıdır.

Ancak TÜSİAD içinde de 1970'li yıllarda AET konusunda tam bir görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir. Bunun da temel nedeni Türkiye'de sanayicilerin vizyonunun netleşmemiş olmasıdır. Türk yatırımcılar, girişimci ruh ya da fırsatçı karakter gibi girişimciliği tanımlayan temel niteliklere sahip olmaksızın, kısa vadeli ve hızlı kar elde etmeyi amaçlamıştır (Heper, The State Tradition in Turkey, 1985, s. 104). Ayşe Buğra'da sanayicilerin geleceğe yönelik net bir görüş üretememesini Kore ile yaptığı bir kıyaslama üzerinden açıklamıştır. Buğra'ya göre "Türkiye'nin Kore gibi planlı ve stabil bir ekonomi politikası oluşmadığından, korumacı politikaların huzurlu ortamına alışan sermaye, sanayiciliği kısa vadeli karlarla özdeşleştirmiştir"(Buğra, 2005, s.56). Bunun sonucunda da sermaye ileriye dönük net bir planlamadan ve gelecek konusunda fikir birliğinden uzak kalmıştır. Bunun belki de kamuoyu önünde yaşanan en net örneği, kuruluş amaçlarından yayınlarına kadar her ortamda Avrupa entegrasyonunu destekleyen derneğin, bir yandan ortak pazar karşısında önleyici politikalar takip ederken, öte yandan Ecevit'i Avrupa karşıtı olarak hedef haline getirerek hükümetin düşmesini sağlayacak politikalar üretmesi olmuştur.

4.2.2. Ecevit'in Avrupa Düşmanı İlan Edilişi ve Hükümet Deviren İlanlar

Dış politikaya yönelik konularda sermaye ile hükümetin kamuoyu karşısında yaptığı çatışmaların en belirgini Ecevit Hükümeti'nin "Türkiye'yi Avrupa'dan koparan düşman" ilan edilmesi sürecidir. 1970'li yılların sonuna gelindiğinde Ortak Pazar ile ilgili olarak TÜSİAD hükümetleri suçlarken, özellikle sol görüşe sahip siyasiler TÜSİAD'ı "Mal Kurtarma Kulübü" olarak adlandırmaktaydı(Kocabıyık, 2007, s. 222). Devlet eliyle kurulmuş olan İstanbul Burjuvazisi, 1970 yılında "Milli Demokratik Devrim" adıyla sol yapılanmayı güçlendirerek, sosyalist bir devlet inşa etmeyi amaçlayan Cemal Madanoğlu'na karşı yapılan darbeden sadece 20 gün sonra, darbe

yönetiminin onayı ile kurulmuştur(Maraşlı, 2013). Hür teşebbüsün zenginleşmesi, kendisini küçümseyen siyasi yapılarla da restleşmesine yol açmıştır. 1970 yılında verilen gazete ilanları aslında tarihe patronlar kulübünün siyasete ilk müdahalesi olarak geçmiştir. Gazetelere tam sayfa olarak verilen dokuz maddelik ilanda, hür teşebbüsün ülkenin kalkınmasının lokomotifi olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca ilanın altıncı maddesinde "Batı dünyasının ekonomik ve toplumsal gelişmelerine yetişmek için gerekli sınai ve ticari çalışmaların yalnız istikrarlı bir ortamda var olabileceği açıktır. Bunun için halkın bütünlüğünü bölücü tutumları her şekliyle tehlikeli bulmaktayız" denilerek AET ile ilgili vizyonun sinyalleri verilmiştir(Türk, 2009, s. 21). Bir yandan devletçi politikalardan memnun olan dernek, diğer yandan her fırsatta dışa açılmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

İş çevrelerinin Avrupa beklentilerin bu şekilde kırılgan bir tablo çizdiği dönemde Ecevit hükümetinin AET üyeliği ile ilgili teklifi reddettiği ileri süren ve 2004 yılında Hürriyet gazetesinde Yalçın Doğan tarafından kaleme alan "Gece yarısı Muhteşem Teklif" haberine göre Ecevit, AET üyeliğini şu şekilde geri çevirmiştir:

> "Yıl 1978. AB, o zamanki adıyla, AET, yani Avrupa Ekonomik Topluluğu Brüksel'de bir toplantı yapıyor. Üç yıl sonra, 1981de Yunanistan AET'ye üye oluyor. Ya Türkiye?..
>
> Brüksel'de karar hemen veriliyor: "AET'den birinin derhal Ankara'ya giderek, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunması için, öneri götürmesi. Böylelikle, Yunanistan ile Türkiye arasında siyasal denge kurulması.'
>
> Dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Tindemans Ankara'ya bu öneriyi götürmesi için, biçilmiş kaftan. Çünkü dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'le dostlukları var.

Tindemans işte o uçaktaki yolcu. Gece yarısı özel bir uçağa atlıyor, ver elini Ankara. Bu ziyaret Ankara'da çok gizli tutuluyor. Belçikalı Bakan hava alanından doğru Başbakanlık Konutu'na gidiyor. Ecevit'e öneriyi götürecek ve aynı akşam ülkesine geri dönecek.

Hayati bir toplantı!.. O sırada İspanya ve Portekiz de AB için sıra bekliyor. Ama öncelik Türkiye'de. Üstelik ekonomik olarak, o sırada Türkiye İspanya ile hemen hemen aynı, ama Portekiz'den ilerde.

Tindemans, AET'nin tarihsel önerisini sunuyor Ecevit'e:

'Haydi, hemen başvurun!.. Yunanistan giriyor, daha sonra ne olur bilinmez. Ama şimdi Türkiye ile üyelik görüşmelerini hemen başlatacağız.'

Son yirmi yıldır, görüşme tarihi alabilmek için yırtındığımız bir gerçek. Yıl 1978 ve işte fırsat ayağımızda. Başbakan Ecevit'in yine tarihsel yanıtı:

'Biz AET'ye girmeyi düşünmüyoruz!..'

Tindemans şaşkın. Ecevit sürdürüyor:

'Çünkü biz AET'ye girersek, sizin pazarınız oluruz. Bizim ekonomimiz bu ortaklığı kaldıramaz.'

Tindemans, Brüksel'e eli boş dönüyor. Türkiye ise, yirmi yıldır AB yolunda çırpınıyor"(Uyar, 2004).

1979 yılında TÜSİAD, AET trenini kaçıran Başbakan sıfatıyla Ecevit'e cephe açmıştır. Ecevit'in Karabük İlçe Kongresi sırasında yaptığı konuşmasında

"Böylesine suni besleme bir özel teşebbüs en katı kapitalist ülkelerde bile yoktur. Akıllı bir özel teşebbüs, kendisine sunulan anormal teşvik tedbirlerini ret etmelidir.

Ancak o zaman göze batmaktan kurtulur ve gerçek huzura kavuşur"(Devir Dergisi, Sayı 93,1973,s.10'dan aktaran Altun,2009, s.156)

Diyerek özel sektöre besleme yakıştırmasında bulunmuş ve TUSİAD ile iplerini kopartmıştır.

TUSİAD bu nedenlerle Ecevit hükümetinin izlediği ekonomi politikalarını eleştiren bir ilan kampanyası başlatmış ve sekiz gün süren kampanya demokrasi tarihine "hükümet düşüren ilan kampanyası" olarak geçmiştir(Türk, 2009, s. 22)."Gerçekçi Çıkış Yolu" başlığını taşıyan ilanlar Feyyaz Berker'in başkanlığında Prof. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Emre Gönensay, Prof. Memduh Yaşa, Ali Koçman, Güngör Uras ekibi tarafından hazırlanmış veHulki Aktunç tarafından kaleme alınmıştır. İlanda, orta gelirli ülkelerin başında yer alan Türkiye'nin, yoksul ülkelerde görülen yoklar içinde olduğu vurgulanarak, Türk ekonomisinin resmi çizilmişti. Bu resimde, Türkiye'nin ihracatının düşük, ithalatının fazla olduğu, döviz kıtlığı yaşadığı, enerji sıkıntısı çektiği, yatırımların ve sanayi üretiminin hızla düştüğü, işsizliğin giderek arttığı, enflasyonun sosyal ve ekonomik bünyeyi kemirdiği vurgulanmıştır (Hürriyet,11.12.1998). İlanın sonunda ise TÜSİAD şu mesajı paylaşmıştır:

> "Enflasyonun hızı yavaşlatılmalı. Halkımızın eline geçen paranın bekçisi olması gereken devlet, karşılıksız para basmak yerine, başka yollar aramalı. Örneğin Maliye'mizin doğru yöntemler kullanarak vergi kaçakçılığını asgari düzeye indirmesi şarttır. Ve mümkündür. Parlamento'muzun ise henüz vergilendirilmemiş kesimleri artık vergi kapsamına alması tarihi bir görevdir.
>
> Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır. Pazar ekonomisinden

> gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri, ne de yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz.
>
> Demokratik toplumumuzun üreten-verimli üreten-temel gücünün hür teşebbüs olduğunu artık anlamalıyız. Ekonomimizin bir yasakçı mevzuat ağı içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyet bunalımının asıl sebebidir.
>
> Daha çok çalışmanın, daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: Kişiyi rekabet içinde teşviktir. Zorlayıcı, önleyici önlemlerle üretim artmaz. Olsa olsa ekonomik yapı çarpılır. Giderek rejim değişir. Hür teşebbüsün zayıflaması, hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır. Hür teşebbüsün yok olması ise, politik, ekonomik, sendikal, düşünsel, bütün hürriyetlerle birlikte, hürriyetçi demokrasinin de yok olmasıdır" (Hürriyet,11.12.1998).

TÜSİAD Başkanı Berker ilanların Nejat Eczacıbaşı tarafından Genel Kurmaydan bir albayın onayına sunulduğunu ve daha sonra Hikmet Çetin'in ilanları Ecevit'e gösterdiğini, ancak Genel Kurul'a gelmeyen Ecevit'in TÜSİAD ile köprüleri attığını ve ilanlara itiraz etmediğini aktarmıştır(Berker, Kenan Evren'i hiç ziyaret etmedim Genelkurmay'la Eczacıbaşı Görüşürdü, 2010).

TÜSİAD'ın kurucu kadrosunda yer alan Selçuk Yaşar'da kendi çıkarttığı "Devrim" dergisi aracılığı ile "genç ve hızlı solcu" olarak tanımladıkları Ecevit'e ilanlar aracılığı ile "yaylım ateşi açtıklarını" ifade etmiştir(Yaşar, 2004). Aslında bu itiraf darbenin sol yapıların güçlenmesini engellemek için burjuvazinin desteği ile yapıldığını ortaya koymaktadır. Ancak TÜSİAD kanadından gelen açıklamaların genelinde, Avrupa ile entegrasyonun tıkanması, ekonomik dengelerin kötüye gitmesi gerekçe olarak sunulmuştur.

Ecevit'in ilanlara tepkisi de sert olmuştur : "Bu devlet, işadamlarının muhtırası ile hükümet kurmaz, hükümet düşürmez, bu ülkede halkın dediği olur, halkı sömürenlerin değil"(Türk, 2009, s. 27). Ancak Ecevit'in bu açıklaması gerçeği yansıtmamış, askeri ve ekonomik kanadın bir araya gelerek yaptığı baskı sonucunda hükümet devrilmiştir. Kamuoyu gözü önünde yaşanan sermaye ile hükümetin savaşı, sermayenin istediği şekilde sonuçlanmıştır. Aslında bu sürecin gazete ilanlarına yansıyan görünen yüzünün altında, uzun bir olgunlaşma dönemi yatmaktadır. Ebru Deniz Ozan'ın "Gülme Sırası Bizde" adıyla yayınlanan eserinde 1970'li yılların sonuna doğru neo liberal politikaların etkisi "sermaye sınıfı çıkar örgütleri adı altında iktisadi, siyasal her tür soruna ilişkin fikirlerini açıklayarak pozisyon alıyorlar. Sınıfsal dengenin sermaye kesimi lehine iyice bozulduğu ve egemen olmayan sınıfların neredeyse dışarda bırakıldığı bu dönemde sermaye sınıfının etkinliğinin artması kaçınılmazdır" denilerek kaleme alınmıştır(Ozan, 2012, s. 21). 1970'li yıllarda kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik krize Türkiye'de bir de yükselen sınıflar arasında yaşanan sınıf mücadelesi eklenmiştir. İşte bu ekonomik ve siyasal mücadelelerin toplamı üzerine inşa edilen kriz, AET üyeliği konusunda su yüzüne çıkmıştır.

Hükümete karşı yıllarca biriken söylemler, 1970'li yıllarda dünyada ekonomik krizin sonrasında artan liberal politikalar sayesinde özgürce ortaya dökülürken, siyasal süreci darbeyle önleyecek kadar güçlenmiştir. Sermayenin bu süreçte öne sürdüğü gerekçe ise AET üyeliği için verilen mücadelenin, siyasi idare tarafından hiçe sayılmasıdır. Bu gerekçenin ne kadar doğru olduğunun anlaşılması için TÜSİAD'ın AET üyeliği için yaptığı lobi çalışmalarını ele almak gerekmektedir.

4.2.3. AET Üyeliği İçin Yapılan Dış Temaslar

Bir yandan Ortak Pazar'ı tehlike olarak gören, diğer yandan ise bütünleşmenin gerekliliği vurgusu üzerinden Ecevit hükümetini suçlayan TÜSİAD, Avrupa pazarındaki ilişkilerini arttırmak ve Türkiye'nin "üyeliğini desteklemek" için sürekli ikili temaslarda bulunmayı ihmal etmemiştir. Kuruluşun ilk yıllarında çalışmalarını daha ziyade yurt içinde AET ile ilgili Türkiye kamuoyuna yönelik bilgilendirme çalışmaları şeklinde yürüten TUSİAD'ın ilk yurt dışı ziyareti 1975 yılında Brüksel'den gelen davet ile başlamıştır. Bu tarihlerde AET'nin Türkiye ile ortaklık sürecini canlı tutmaya çalıştığı, Türkiye'nin ise çekimser bir tutum içinde olduğu görülmektedir. Gezi öncesi bir rapor ile üyelik sürecinin hızlanması gerektiğini vurgulayan dernek, gezi sonrası bir rapor yayınlayarak derneğin izlenimlerini şu şekilde kaleme almıştır

- Türkiye – AET ilişkileri bu güne kadar Türkiye aleyhine gelişmiştir. Türkiye'nin tutumu aynen devam ettikçe Türkiye'nin kaybı giderek büyüyecektir.
- Türkiye'nin AET sürecinden vazgeçmesi belirsizliklere yol açacaktır.
- Türkiye AET içinde kalmalı ve ilişkilerini hedeflerine uygun olarak yeniden düzenlemelidir.
- Türkiye-AET ilişkilerindeki negatif tablonun sorumlusu AET organları değil Türkiye'dir. Sorunların kaynağı Ankara Antlaşması ve karma protokoldür. Türkiye kendi rızası ile tek yanlı olarak önemli yükümlülükler altına girmiştir.
- Hükümetler kararlı, etkili ve güçlü bir politika takip etmemiştir.
- Bilgisizlik ve ilgisizlik ortamı ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.
- Antlaşmalarda sanayileşme hedefini uzun vadede gerçekleştirmeye yönelik revizyonlar yapılması AET ilişkilerini dengeleyecektir(Berker & Uras, 2009, s. 204).

Rapor, Avrupa hedefine yönelik olarak hükümete eleştiri getirirken, Ortak Pazar endişesini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dernek bir yandan Avrupa ile ilişkilerin ekonomik önemi vurgu yaparken, diğer yandan iç piyasanın ithal ikameci mekanizmalarının etkisini kaybetmesini daha uzun vadeye yayma çabası içine girmiştir.

1977 yılında dernek üyeleri tekrar Brüksel'de AET üyeleri görüşmüştür. Ancak bu tarihten sonra Türkiye'de artan ideolojik çatışmalar, derneğin lobi faaliyetlerine ara vermesine neden olmuştur. 1980 yılına gelindiğinde TÜSİAD heyeti, AET Genel Sekreteri Emil Noyel ile bir araya gelerek kendisine bir niyet mektubu sunmuştur. Bu mektupta TÜSİAD, AET ile ilişkilerle ilgili görüşlerini şu şekilde kaleme almıştır:

- Türkiye'nin Avrupa Entegrasyonu içinde olmasını istiyoruz,
- Ekonomik entegrasyonu ise, Avrupa camiasının entegrasyonunun tabii bir aşaması olarak kabul ediyoruz,
- Bu nedenle Ankara Anlaşmasını benimsiyoruz. Katma protokol ve daha sonraki uygulamalarına ilişkin münferit sorunların giderilebileceği inancındayız,
- İlişkilerin dondurulması talebinin geri çekilerek, hükümetin kararlı bir tavır takınmasını bekliyoruz,
- Tam üyeliğin alacağı süre zarfında, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal alanda entegrasyona hazırlanması teşvik edilecektir,
- Piyasa ekonomisini benimsemiş müteşebbisler olarak ve Türkiye'de piyasa ekonomisinin güçlenmesi konusunda ekonomik entegrasyonun Türk sanayiinin sıhhatli bir yapıya kavuşma imkânı sağlayacağına inanıyoruz,

- Ekonomik entegrasyonun mevcut sınai yapıda sıhhatsiz kuruluşların zamanla tasfiyesine ve başka alanlara kaymasına yol açacağını bilerek ve bu riski göze alarak taleplerimizi tekrarlıyoruz,
- Bu aşamada TÜSİAD olarak kendi imkânlarımız çerçevesinde entegrasyonu kolaylaştıracak araştırma ve girişimleri yapmaya hazırız(Berker & Uras, 2009, s. 208).

Bu mektupta da tıpkı önceki görüşmenin sonuç metninde olduğu gibi, Avrupa entegrasyonunun kaçınılmaz bir sonuç olduğuna vurgu yapılmakla beraber, ekonomik entegrasyonun iç pazara yönelik tehditlerinden duyulan endişe ortaya konulmuştur. Özellikle darbe sonrası dönemde iktidara gelen Özal hükümeti, dışa açılma konusunda bir hayli hevesliydi. Ancak Yaşar'a göre TÜSİAD görünüşte dış piyasalara açılmak için kurulmasına karşın, Özal'ın bu politikalarını desteklememiştir. Çünkü devlet firmalarından ucuz alım yapıp, iç pazarda satarak rant elde eden dernek üyeleri, dışa açılım sonucunda bu avantajlarını yitireceğine inanmaktadır. Ayrıca Özal'ın politikalarının boğaz burjuvazisinin yanına Anadolu burjuvazisini de eklemesi rahatsızlığa neden olmuştur(Maraşlı, 2013). Mehmet Altan'da TÜSİAD'ın parasını dış pazara mal satarak değil, siyasetle bağ kurarak kazandığını, bu nedenle rekabete hazır olmadığı için Özal'ın uygulamalarından rahatsız olduğunu ifade eder. Dönemin TÜSİAD Başkanı Cem Boyner, Özal hükümeti için "kleptokrasi"[34] tanımlamasını kullanmıştır(Boyner, 2005). Ayrıca Özal döneminde memur kararı ile yurtdışına çıkış yasağı konmasını sağlayan yasal düzenlemenin kaldırılmasına yine TÜSİAD karşı çıkmıştır(Maraşlı, 2013).

[34] Siyasal yozlaşmanın hakim olduğu devlet düzenini "kleptokrasi" olarak adlandırmak mümkündür (Aktan C. C., 2001, s. 53).

Yaşar da derneğin amacı Türkiye siyaseti ve ekonomisini yönlendirmek olduğu için, 1980 sonrasında Avrupa ülkelerinin vize uygulaması başlatmasına destek verdiğini, bu sayede Anadolu'da ortaya çıkması muhtemel sermayenin Avrupa ile bağ kurmasını güçleştirdiğini savunur. Yaşar'a göre Avrupa'da üretim yapan firmaların temsilciliğini alan TÜSİAD üyeleri için vize sıkıntısı yoktur ancak Özal'ın girişimi ile dil öğrenmeye başlayan Anadolu'nun yeni sermayesinin, yurt dışı bağlantıları kurması bu şekilde engellenmiştir(Maraşlı, 2013).

1980 yılında gelen darbe de, AET ile ilişkilerin kesintiye uğramasına yol açmıştır. Bu kesintinin ardından TÜSİAD'ın, Avrupa entegrasyonuna yönelik lobi faaliyetleri 1985 yılında Fransız sanayici heyetinin Türkiye ziyareti ile yeniden başlamış, dernek bu ziyaret sırasında Fransız heyetine tam üyelik konusunda Türkiye'nin kararlılığını aktarmıştır(Türk, 2009, s. 102).

1987 yılında Türkiye AET için tam üyelik başvurusunda bulunmuş, TÜSİAD da buna paralel olarak lobi faaliyetlerini hızlandırmıştır. Brüksel ile adeta bir mekik diplomasisi başlatan dernek, önce "Avrupa Topluluğu Çalışma Grubu" nu kurmuş, ardından da Avrupa Sanayicileri ve İşverenleri Konfederasyonu'na (UNİCE)üye olmuştur. 1989 yılında AET'nin, 1992 yılına kadar yeni üye alınmayacağını bildirmesi üzerine UNICE üzerinden çalışmalarını hızlandıran TÜSİAD, Konfederasyonun Roma'da yaptığı toplantının deklarasyon metnine " Komşu ülkeler ile yapılan anlaşmaların, ekonomik gelişmeler ve toplulukla daha sıkı kültürel ilişkiler tesis edecek şekilde, tam uygulanmasını talep etmekteyiz" maddesini eklemiştir.

Derneğin lobi çalışmaları gerek üst düzey karar alıcılara ulaşmak, gerek ise karar alıcıları etkileyen yerel sermayedarlara ulaşmak açısından önem taşımaktadır. TÜSİAD'ın uyguladığı lobi faaliyetleri hem süreci izleme, hem de Avrupa tarafından

talep edilen reformların kamuoylarına aktarılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Halis Komili bu görevi "kendi üyelerimizin ufkunu açmak için konferanslar düzenledik. AB'den davet ettiğimiz konukları mutlaka Ankara'ya götürdük. Siyasilerle görüşmelerini sağladık. Sonuçta iş dünyası dünyayı daha iyi takip ediyor" diyerek, derneğin lobi faaliyetleri sırasında aynı zamanda köprü görevi de üstlendiğini dile getirmiştir.(Türk, 2009, s:112)

Ancak süreçte nihai kararı verecek olan üye ülke vatandaşları olacağı için kamuoyuna yönelik çalışmalar yapılması gerektiği kanısına varılmış ve bilgilendirici çalışmalar hazırlanmıştır.

4.2.4. Avrupa Kamuoyuna Karikatür Postası

TÜSİAD lobi faaliyetleri ile yürüttüğü çalışmalarını, Avrupa kamuoyuna yansıtmak için DHL firmasıyla birlikte bir karikatür kampanyası başlatmıştır. Bu kapsamda kurulan "Yurt Dışı İletişim Komisyonu" ünlü karikatürist Piyale Madra tarafından hazırlanan beş adet etiketi Avrupa ülkelerine giden tüm postalara yapıştırmıştır(Türk, 2009, s. 126).

Beş adet karikatürün temel teması Türkiye'nin tarihi ve turistik yerlerini tanıtırken, Avrupa entegrasyonu ile ilgili bilgiler aktarmaktır. Boyner, karikatürlerin Türkiye'de yaşamın Avrupa ilke ve değerleri ile uyumunu ortaya koyduğunu ve tanıtım için önemli bir araç olduğunu söylemiştir.

Birinci karikatür Beyoğlu tanıtımının yanı sıra Türk insanının bir yandan Avrupa Entegrasyonunu düşünürken, bir yandan bir Avrupalı gibi yaşadığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

İkinci karikatürde ise Dikilitaş tanıtımının yanında Türkiye'nin köklü tarihine vurgu yapılmıştır. Osmanlı'dan günümüze tarihsel bağlara vurgu yapılarak, coğrafyanın Avrupa ile köklü birlikteliği aktarılmıştır.

Diğer üç karikatürde ise Avrupa ile ilişkilerdeki tek taraflı yakınlaşmaya vurgu yapılarak, Avrupa'nın Türkiye'ye gerekli karşılığı vermediğine gönderme yapılmıştır.[35]

Karikatürlerin sonuçları Avrupa'da olumlu sonuçlar vermiştir. TÜSİAD kampanyanın başarısını ölçmek için bir anket yaparak farklı ülkelerden 330 kişiye ulaşmıştır. Anket sonucunda katılımcıların %82'si karikatürlü çıkartmaları gördüğünü belirtti. Karikatürleri çok beğendiğini ifade eden katılımcılar %94 gibi yüksek bir oranla projenin tanıtıma katkı sağladığına inandıklarını dile getirdiler (Milliyet,23.07.2006).

4.2.5. TÜSİAD Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Türk dış politikası ile ilgili sıklıkla tekrar edilen "masa başında kaybeden ülke" deyiminin ardında yatan, dış politika konusunda tezlerini yeterince açıklayamama ve kendini yeterli düzeyde ifade edememe sorunudur. Çevre ülkelerin yaşanan sorunlarda güçlü lobi faliyetleri yürüttüğü, Türkiye'nin ise lobi çalışmalarında etkisiz kaldığı

[35] Karikatürlere eklerden ve www.tusiad.org adresinden ulaşabilirsiniz.

görülmektedir. Kıbrıs sorununda Yunan ve Rum lobisi ABD yürüttüğü lobi faliyeleri ile ambargo kararını kolaylıkla başkana onaylatmıştır. Bu nokta da TÜSİAD gibi çıkar örgütleri büyük önem taşımaktadır. Özellikle sermaye örgütleri ellerinde tuttukları medya gücü ve gücün dış bağlantıları sayesinde etkili olmaktadır.

TÜSİAD da Türkiye'nin bu anlamda en etkili lobi kanalı olmuştur. Derneğin eski başkanlarından Tuncay Özilhan

> "Uluslar arası yatırım ve ticaret ilişkileri olan her sanayici ve işadamı bir lobicidir. TÜSİAD'ın lobicliği önemsemesi gibi bir durum söz konusu değildir. Her üyemiz tabii bir lobiyisttir. TUSİAD üyelerinin ve yönetiminin bu işlere gerçekten kaynak ve zaman ayırdıklarını söyleyebiliriz.Kamuoyu aslında bunun da kıymetinin pek farkında değil. Hiçbir üyemizden bunu yapmasını bir zorunluluk olarak istemiyoruz. Herkez gönüllü ve kendi mali imkaanları ile bu çalışmaları yürütüyor"(Milliyet, 14.09.2003).

diyerek derneğin lobi faaliyetlerinin aslında bir yandan da sanayicilerin kendi çıkar ilişkileri ile şekillendiğini açıklamıştır. Ancak her ne kadar lobi faaliyetleri üyelerin bireysel çıkarlarını önceler nitelikte olsa da, Türkiye'nin dış politika sorunlarına, özelliklede Avrupa entegrasyonuna faydaları da yadsınamaz. Derneğin Brüksel temsilcisi Bahadır Kaleağası Eylem Türk ile yaptığı röportajında derneğin lobi faaliyetlerinin dış politikaya etkilerini şu şekilde açıklamıştır:

> " TÜSİAD Avrupa konusunda doğrudan lobi faaliyeti yürütmemiştir. Doğrudan lobi faaliyeti yürütmek için seçmen ya da

> vergi mükellefi olmanız gerekir. Biz bu araçlara sahip olmadığımız için dolaylı lobicilik yaptık. Saygın bir muhatap olduk. Karşımızdaki özel çevreler TÜSİAD'ı çalışmalarıyla, analizleriyle, aldığı tutumlarla saygın bir kurum olarak gördüler. Bu sayede dernek AB'de tüm muhataplarına ulaştı. BUSINESSEUROPE üyeliğimiz tüm sektör katmanlarına nüfus etmemizi sağladı. Gittiğimiz ülkelerde siyasilere yaptığımız ziyaretlere o ülkelerin kökenli şirket temsilcileri de katıldı. Mesela Yunanistan Sanayicileri Federasyonu, Yunan siyasilere yaptığımız ziyarette, Türkiye'nin Birlik üyeliğinin Yunan ekonomisi için önemli olduğunu söyledi. Biz Türkiye şöyledir, böyledir demiyor, bunu o ülkenin önemli vergi mükelleflerine söyletiyoruz. "(Türk,2009, s118).

Kaleağası'nın da vurguladığı gibi TÜSİAD'ın bireysel inisiyatife dayalı olarak yürüttüğü lobicilik faaliyetleri, ulaştığı hedef kitle ve kitleye ulaşırken kullandığı araçlar bakımından dış politikanın geleneksel aktörleri tarafından yürütülen faaliyetlerden daha etkili olmuştur.

Derneğin özellikle kriz dönemlerinde yürüttüğü lobi faaliyetleri dış politika açısından dikkate değer sonuçlar vermektedir. Avrupa Birliği konusundan bağımsız gibi görünmesine karşın Kıbrıs sorunu ve sonrasında yaşanan ekonomik ambargo, dış dünya ile ticari ve siyasal dengeleri bozduğundan, Avrupa süreci ile de doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle 1970'li yılların önemli bir dış politika sorunsalı olan Kıbrıs'ın detaylı olarak ele alınması, derneğin dış politika etkinliğinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

5. Kıbrıs Sorunu ve TÜSİAD

AB üyeliğinin ekonomik olarak taşıdığı anlam ve bu süreç için derneğin dış politikaya yön verme isteğinin doğal bir sonucu olarak, AB ile ilintilenebilecek her konu dernek için önemli bir gündem olmuştur. Kıbrıs sorunu her ne kadar Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ile Rumlar arasında bir sorun gibi görünse de, uluslararası anlaşmalar, adanın konumu ve iki kutuplu sistemin hassasiyetleri nedeniyle çok taraflı bir çıkmaz halini almıştır. Yunanistan'ın AB üyesi olması, sorunun taraflarının arasına Birliği de eklemiştir. Birliğin üyelik kararının oy birliği ile alındığı dikkate alındığında, Kıbrıs sorunu Türkiye'nin AB üyelik sürecinin ayrılmaz bir parçası halini almıştır. TÜSİAD gerek Avrupa ticari bağları, gerek ise siyasi olarak Avrupa ülkelerini örnek alması bakımından, yer yer çıkarlarına ters düşen bu entegrasyon sürecine ilgiyle yaklaştığından bu süreç içinde dış politikada ortaya çıkan gelişmeler ikincil önemle ele alınmıştır. Ancak Kıbrıs sorununa ayrı bir yer açmakta fayda vardır. Zira derneğin kurulduğu yıllarda gerilmeye başlayan ilişkiler 1974 yılında bir askeri harekâta yol açmış ve ardından gelen Amerikan ambargosu ekonominin sarsılmasına yol açmıştır. Siyasi karar alıcılar için ambargo katlanılabilecek bir sonuç iken, iş çevreleri açısından aynı sonuca ulaşmak mümkün değildir. Ambargo, petrol krizi[36] nedeni ile zor bir dönem geçiren Türkiye ekonomisinin seçkinlerini iyice çıkmaza sokmuştur.

Bu nedenle ekonomik seçkinler için gerek dünya ekonomisi ile bütünleşme, gerekse iç pazarda güç kaybına yol açan Kıbrıs sorunu TÜSİAD'ın ilgi alanına

[36] 1973 yılında Arap-İsrail savaşı sırasında Amerika'nın İsrail'e destek verdiğini ileri süren Arap ülkelerinin uyguladığı ambargo neticesinde ortaya çıkan küresel kriz. Krizin ABD anlatımı için bknzhttp://history.state.gov/milestones/1969-1976/oil-embargo ,OPEC anlatımı için bknz : http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm BU DİPNOTUN GÖRÜNÜŞÜNÜ DÜZELT

girmektedir. Bu bölümde Kıbrıs sorununun ana hatları, Kıbrıs'ın ekonomik ve coğrafi önemiyle birlikte ele alınarak, TÜSİAD'ın müdahale sonrası ortaya çıkan Amerikan ambargosu karşısında, bir dış politika aktörü olarak yürüttüğü çalışmalar ele alınacaktır. Bu sayede ekonomik olarak sıkıntılı günler geçiren sermaye sınıfının, bu sıkıntıları aşmak için dış politikaya yaptığı müdahale ve nedenleri izah edilecektir.

5.1. Kıbrıs Sorununun Arka Planı

Kıbrıs sorunu Türkiye için birbirinden farklı anlamlar barındırmaktadır. Coğrafi olarak Anadolu'nun doğal bir uzantısı kabul edilen ada, Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır ve Akdeniz'de doğal bir "uçak gemisi" görüntüsü vermektedir. Türkiye açısından sıklıkla milliyetçi söylemlerle adada yaşayan "Türk" nüfusuna vurgu yapılarak ilgi alanına alınsa da, çalışmamıza konu olan temel özelliği tüm deniz ticareti yolları açısından taşıdığı ekonomik değeridir.

Tablo 11. Kıbrıs Ekonomik Verileri

Key Economic Facts	
Income Level (by per capita GNI):	High Income
Level of Development:	Developed
GDP, PPP (current international $):	$26.37 billion (2014)
GDP growth (annual %):	-2.26% (2014)
GDP per capita, PPP (current international $):	$30,873.18 (2014)
Manufacturing, value added (% of GDP):	5.01% (2014)
Current account balance (BoP, current US$):	-$1.19 billion (2014)
Inflation, consumer prices (annual %):	-1.35% (2014)
Labor force, total:	603,797 (2013)
Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate):	15.80% (2013)
Imports of goods and services (current US$):	$12.23 billion (2014)
Exports of goods and services (current US$):	$12.87 billion (2014)

Kaynak: Michigan State Üniversitesi, Global Edge Web Sayfası, http://globaledge.msu.edu/countries/cyprus/economy erişim tarihi 30.11.2015

Şekil 7. Kıbrıs Ekonomisinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası.

Dünya Bankası verilerine göre ada "yüksek gelir" grubuna dâhil ve "gelişmiş" bir ülkedir. [37]Adanın taşıdığı bu ekonomik önem onu tüm dünyanın kapitalist güçleri için gündem maddesi haline getirmiştir. Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı (NATO) ve Avrupa Birliği açsından adanın askeri ve ekonomik istikrar açısından büyük önemi vardır. Ada her ne kadar uluslararası anlaşmalara göre Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadığı hiçbir organizasyona dâhil olamayacak olsa da, AB üyeliği bu duruma bir istisna oluşturmuştur. Türkiye'nin üyelik isteği ise bu istisnaya itiraz sürecinin önlemiştir. Hâkimiyeti defalarca el değiştiren ada, Türkiye'nin müdahalesine kadar ana gündem maddesi olmamasına karşın, müdahale bu durumu değiştirmiştir.

1974 yılında Türkiye'nin müdahalesi sonrasında adanın ikiye bölünmesi ile sorun uluslararası bir gündem maddesi haline gelmiştir. Amerika açısından iki NATO ülkesinin arasında yaşanan bu gerilim, NATO'nun doğu sınırında huzursuzluğa yol açarken, AB açısından bir tarafta aday ülkesi diğer tarafta üyesinin arasında yaşanan çatışma hali sorun teşkil etmektedir(Bac, 2005, s. 281). AB açısından Kıbrıs'ın önemine yönelik akademik literatürde birçok yayın bulmak mümkündür.[38] Zira ada milattan önceki dönemlere kadar bugün Avrupa olarak adlandırdığımız coğrafyada kurulan topluluklar tarafından idare edilmeye çalışılmıştır. 361 yılında Bizans egemenliğine

[37]Dünya Bankası ülkeleri gelir gruplarına göre düşük, alt orta, üst orta ve yüksek olarak sınıflandırmaktadır. Gelişmişlik seviyeleri ise gelişmekte olan, geçiş döneminde ve gelişmiş olarak sınıflandırılmaktadır.

[38]Daha detaylı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Tocci, 'Cyprus and the European Union accession process: inspiration for peace or incentive for crisis?', Turkish Studies, Vol.3, No.2 (2002), pp.104–38; M. Mu¨ ftu¨ ler-Bac, 'The Cyprus debacle: what the future holds', Futures, Vol.31 (1999), pp.559–75; N. Nugent, 'EU enlargement and the Cyprus problem', Journal of Common Market Studies, Vol.38, No.1 (2000), pp.131–50; T. Diez, The Cyprus problem and the European Union (Manchester: Manchester University Press, 2002); C. Brewin, The European Union and Cyprus (Huntington: Eothen, 2000).

giren ada 1571 yılında Osmanlı himayesine geçmiştir. Osmanlı döneminde uygulanan zorunlu göç politikası ile Müslüman nüfus toplam nüfusun 1/3 üne ulaşmıştır.

Osmanlı'nın gerileme yaşadığı dönemlerde adada çeşitli ayaklanmalar baş göstermiştir. Hatta ada 1832-1840 yılları arasında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyetinde kalmıştır.1869 yılında Süveyş Kanalının açılması sonucunda adanın ticaret yolları üzerindeki konumu değer kazanmış ve 1878'de fiilen Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Ada Osmanlı - Rus savaşı sonucunda, Osmanlının müdafaa edilmesi kaydıyla İngiliz himayesine bırakılmıştır. 1878 yılında fiili olarak idaresi devredilen Kıbrıs'ın 1914 yılında ilhak edilmesi sonrasında Lozan ile resmen İngiliz sömürgesi olmuştur.

İngiltere hâkimiyetinde adada 1882 Anayasası ile İngiltere Yüksek Komiseri yönetiminde 6'sı hükümet, 9'u Rum ve 3'ü Türk cemaatlerince seçilen 18 üyeli bir Yasama meclisi göreve başlamıştır(SİSAV, 1990, s. 15). Bu yapılanma altında İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar, ada dönemin dominant gücü olan İngiltere hâkimiyetinde daha sakin bir dönem yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi, bir yandan küresel barış girişimlerine hız kazandırmış, diğer yandan yeni güçler dengesini oluşturarak uluslararası ilişkilerde "kartları yeniden dağıtmıştır." İngiltere'nin sömürgelerinden vazgeçmeye başlamasının sonucu olarak, Kıbrıs sorunu 20. Yüzyılın ikinci yarısında yeni bir çatışma alanı halini almıştır.

5.1.3. 1950-1960 Döneminde Kıbrıs'taki Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı bitiminde İngiltere'de Clement Attle'nin başbakanlığında bulunduğu İşçi Partisi ülkenin yıkılan ekonomisini canlandırmak ve ülkeyi yeniden inşa

etmek gibi zor bir görevle karşı karşıya kalmıştır. Nükleer tehdidin hayata geçmesi ülkeleri silahlı kuvvetleri muhafaza etmeye zorlarken, barış çabalarını da kaçınılmaz hale getirmiştir(Ovandale, 1994, s. 18). 1950 sonrası dönemde hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan dış politikada yumuşama süreci neticesinde temkinli bir "orta yol" politikası izledikleri ve gerginliği tırmandırmamaya çalıştıkları gözlenmiştir(Francouis, 1973, s. 313). Bu denge politikasını Yunanistan'dan ziyade Türkiye'nin yararına olmuştur. 1950 seçimlerine giden süreçte Türkiye'de seçimde yarışan iki parti (CHP ve DP) seçim propagandalarında Kıbrıs sorununa yer vermemiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak da Kıbrıs diye bir sorun olmadığı ve İngiltere'nin adayı kimseye terk etmeyeceğini vurgulamıştır(Armaoğlu, 1963, s. 20). Yunanistan tarafında ise Enosis[39]bağlamında yoğun bir istek taşıyan Rumların istekleri Yunanistan hükümetinde ses getirememiştir. Yunanistan tarafından ses gelmemesi AKEL'i geri planda bırakan kilisenin en yüksek sesi olan ve 18 Ekim 1950 de yapılan seçim sonucunda III. Makarios adıyla başpiskopos olan M.Muskos başpiskoposluğunda verdiği güçle konu üzerindeki siyasi faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır. 19 Kasım 1952'ye gelindiğinde ise Yunanistan'da hükümetin başına halkın Enosis umudunu ateşleyen Papagos gelmiştir.

Yunanistan tarafı konuyu uluslararası platforma taşıyarak BM gündemine sokmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek için taleplerine zemin oluşturması maksadıyla Kıbrıs'ta bir plebisit yapılması fikri ortaya çıkmıştır. Türk tarafının itirazına karşın Kilise himayesinde bir oylama yapılmış ve Rumların %96'sı enosis talep etmiştir. Ancak Londra, bu sözde oylamayı kabul etmediğini ve Kıbrıs'ın statüsünün değişmeyeceğini duyurmuştur(İngiliz Arşiv Belgeleri TNA,FO 371/78425' den aktaran Irkıçatal,2012. S.42). Çabalarından sonuç alamayan Yunanistan ve Rum kesimi çareyi silahlı mücadele

[39]Bir ülkenin sınırlarına dahil olma, birleşme anlamına gelen Enosis, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması görüşünü açıklamak için kullanılmıştır (Keser, 2006).

ile yıldırma politikası uygulamada bulacağına inanmaya başlamıştır. Makarios X (Hi) örgütü lideri Grivasla temas kurarak adada kanlı şiddet eylemlerinin hız kazanmasına yol açacak bir dönemi başlatılmıştır. Grivas tarafından kurulan Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü (EOKA: Etniki Organosi Kipriaku Agonos) 1 Nisan 1955'te ilk kanlı şiddet eylemini başlatmıştır. İngiliz subay ve polisleri hedef alan saldırıların en ilginç yanı hain olarak nitelendirilen AKEL üyelerinin de sabotaj eylemlerinden etkilenmesidir. Adada şiddet eylemleri iyice hız kazanmış ve bu İngiltere üzerinde baskı yaratmıştır. İngiltere 'de muhalefetin de eleştirilerini şiddetlendirmesi üzerine İngiltere hükümeti Türkiye'yi de konuya taraf yaparak sorumluluklarını paylaştıracak yeni bir çözüm politikası üretmiştir. İngiltere aldığı karara göre;

1. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı üçlü bir konferans toplanacaktır

2. Kıbrıs için yeni bir anayasa tasarısı gündeme gelecektir,

3. Kıbrıs'ta ekonomik kalkınma programı hazırlanacaktır.

İngiltere yeni politikasını Türkiye'nin de taraf olması üzerine inşa etmiştir ve İngiltere'nin bu kararı üzerine Türkiye ilk kez konuya resmen taraf olma konumuna gelmiştir(Alasya & İnalcık, 1964, s. 111). Türkiye'nin taraf olmayı kabul etmesinde şüphesiz ki anayasal düzen ve ekonomik kalkınma konularında karar alınacak bir konferansta yer almama riskini göze alamayacak olması ve Batılı müttefik olmasının dışında Yunanistan karşısında Kıbrıs konusunda en büyük dayanak noktası olan İngiltere ile olan iyi ilişkilerini sarsmama isteği de yatmaktadır.

5.1.4. Türkiye'nin Kıbrıs'la İlgili Politika İzlemeye Başlaması

Kıbrıs sorununun Türk dış politikasının resmi gündemine girmesi 1954 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı İngiltere hakimiyeti sağlam bir liman olarak görülmüştür. Ancak İngiltere'nin sorunu BM çatısı altında çözmek istemesi, Rum lobisinin etkinliğinden çekinen Türkiye'nin soruna taraf olmasını gerektirmiştir.

1950 yılında CHP hükümetinin son Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak "Kıbrıs meselesi diye bir mesele olmadığını…" savunarak," İngiltere'nin adayı bir bir başka devlete vermek niyetinde bulunmadığını", bu nedenle gençlerin "beyhude yere heyecana kapıldıklarını…" öne sürmüştür(Zafer 5Nisan 1951'den aktaran Albayrak, 2015, s.2). DP'nin seçimi kazanarak göreve gelmesinin ardından görevi devralan Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de "Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü. Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden resmen haberdar değildir." diyerek resmi bir Kıbrıs politikası olmadığını dile getirmiştir(Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem: IX, Cilt:3, (20 Haziran 1950), s.342den aktaran Albayrak, s.2)

Türkiye tarafında sorunun bu şekilde yok sayılmasına ve Yunanistan tarafından da yok sayıldığı düşünülmesine karşın, Yunanistan Başbakanı aynı Girit gibi Kıbrıs'ın da Yunanistan'a dahil olması isteğini 1951 yılında parlamento konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir :

> "Biz, Kıbrıs Adası'nın ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik. O zamandan bugüne kadar, iş başına gelen bütün Yunan Hükümetleri de bu talebi tekrarladılar.

> Biz yeni bir müracaatta bulunmadıysak bundan, bu işten vazgeçtiğimiz mânası çıkarılmamalıdır.
>
> Sükûtumuz, siyasî iz ’anımızın zaruri bir tecellisinden ibarettir. Hakikatte. Kıbrıs’ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz.”(Simavi, 1951)

Başbakan ayrıca Kıbrıs'ın idaresinin kendilerine verilmesi durumunda Amerika ve İngiltere'nin adada üs kurabileceğini deklere ederek, uluslararası destek sağlamaya çalışmıştır(Torun, 1956'dan aktaran Albayrak, s.3). Bu gelişme Türkiye'de muhalefetin iktidara eleştirilerini arttırmasına yol açmıştır. Ancak Başbakan Menderes, Yunanistan ile ilişkilerin yıpranmasının Balkan Paktı'na zarar vereceğini ileri sürerek muhalefetin taleplerini geri çevirmiştir.

24 Eylül 1954 tarihine gelindiğinde Yunanistan konuyu BM gündemine almak için başvurmuş, yapılan oylama sonucunda 19 olumsuz, 11 çekimser ve 30 olumlu oy ile konu BM gündemine alınmıştır. BM görüşmelerin devam etmesi kararı alması üzerine 29 Ağustos - 7 Eylül 1955 tarihleri arasında Londra Konferansı toplanmış ve taraflar görüşlerini bildirmiştir. Türk tarafı öz yönetim talebinin eşitlik ilkesine aykırılık yaratacağını savunurken, Yunan tarafı öz yönetim taleplerinden vazgeçmeyeceklerini dile getirmiştir(Gönlübol, 1996, s. 340-346).

Bu dönemden sonra Türkiye'nin temel tezi adanın İngiltere tarafından Türkiye'den ilhak edildiği ve bu nedenle Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği olmuştur. Ancak bu talebin gerçekleşme olasılığının anlaşılması üzerine 1957 yılından itibaren "taksim" tezi olarak bilinen adanın paylaşılması tezi esas alınmıştır. Ancak bu politikanın önüne de İngiltere engeli çıkmıştır. Adada İngiltere'nin desteklemediği bir çözümün gerçekleşme olasılığının düşük olduğunun anlaşılmasından sonra gerek Türkiye, gerekse Yunanistan federal bir cumhuriyet kurulmasına razı olmuştur.

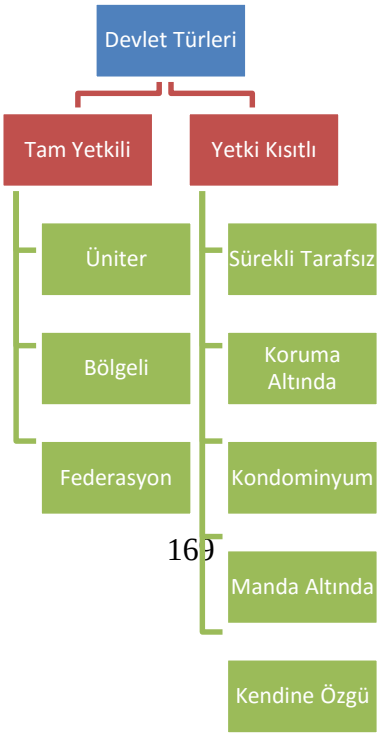
Toplumlar arsındaki örgütlü mücadele ve şiddet eylemlerinin hız kazanması NATO içinde boşluk oluşturarak VP' na açık vermek istemeyen ABD'yi de çözüm için çalışmaya itmiştir. ABD'nin baskısını arttırması sonucunda iç dinamiklerinin etkisini batıya bağımlılıkları nedeni ile ikinci plana atan Türkiye ve Yunanistan bağımsızlık formülü üzerinde uzlaşmaya varmıştır.

Bağımsız Kıbrıs için görüşmeler yapmak üzere Menderes, Karamanlis, Zorlu ve Averof6 Şubat 1959 'da Zürich'te bir araya gelmiştir. Konferansta taraflar arasında birkaç noktada anlaşmazlık çıksa da orta yol bulunmuş ve uzlaşmaya varılmıştır.

19 Şubat'ta ise İngiltere, Türkiye, Yunanistan başbakanları ve Kıbrıs Türk kesimi adına Fazıl Küçük , Kıbrıs Rum kesimi adına Makarios'un katılımı ile Londra Anlaşması imzalanmıştır(Oran, 2002, s. 610-613).

Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti Taksim tezini destekleyenlerin açtığı uzun tartışmalara rağmen 4 Mart 1958'de TBMM tarafından onaylanmış, böylece bağımsız, egemen ve üniter yapıdaki Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur(Oran, 2002, s. 613).

Şekil 8. Devlet Türleri

5.1.6. Bunalımlar ve Müdahale

Kıbrıs adasının üniter yapıdaki düzeni Aralık 1963'te başlayan olaylar sonucunda bozulma sinyalleri vermeye başlamıştır. Artan şiddet olayları neticesinde 4 Mart 1964 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi(BMGK) 186 nolu karar ile adaya Barış Gücü gönderme kararı almıştır(Yearbook,1964:165; Dışişleri Belleteni, 1964:8).

George Ball'a göre (1982:348) Amerika'nın Güvenlik Konseyi toplantısındaki temel amacı, "mümkün olduğunca çabuk bir şekilde Kıbrıs"a BM gücü yerleştirilmesini sağlamak ve aynı zamanda garantör devletlerin müdahale haklarının ortadan kaldırılmasını önlemekti. Çünkü bu hakların kaldırılması durumunda Türklerin hareketsiz kalmaları mümkün değildi. Kaldı ki Amerikalılar, Sovyetler Birliği"ni mümkün olduğunca olayın dışında tutmaya da çalışmaktaydılar"

Karar ayrıca ilgili hükümetler BM'ye destek olacaktır derken, Kıbrıs hükümetinden de söz ederek Makarios tarafından yönetilen Kıbrıs Rum yönetimini resmi olarak tanımıştır. Aslında bu tutum, Avrupa Birliği'nin günümüzdeki tutumu ile paralellik seyretmektedir. Kıbrıs sorununun uluslararası alanda görünümü bu kararla değişmiştir. Kamuoyu tarafından tepki çeken BM kararları, AP' nin dış politika alanında önüne gelen ilk büyük sorun olmuştur (Fırat, 1997, s. 207-208). Mecliste yapılan görüşmeler sırasında Yunanistan ile tüm ilişkileri kesmekten, adada tam silahsızlanmaya gidilmesine kadar çeşitli görüşler tartışılmıştır (TBMM , 1965, s. 22). Alparslan Türkeş, partisi adına yaptığı konuşmada konunun sadece Kıbrıs ile ilgili olmadığını, Yunanistan'ın Ankara'yı vurabilmek için adayı ele geçirmesi gerektiğini dile getirmiştir. Tüm partiler olaya farklı açılardan yaklaşmakla beraber, adaya müdahalenin gerekliliği konusunda hem fikir olmuştur (Fırat, 1997, s. 211).

Partiler arasında birbirini suçlama ve müdahalenin usulüne ilişkin süre gelen tartışmalara Amerika'dan gelen bir mektup son noktayı koymuştur. Ocak 1966 'da Hürriyet gazetesinden Cüneyt Arcayürek'in kamuoyuna duyurduğu "Johnson Mektubu" [40] ile özetle Türkiye'nin Amerika'nın onayı olmadan adada herhangi bir girişimde bulunmasının kabul edilemeyeceği ve bu harekât için NATO teçhizatını kullanamayacağı bildirilmiştir.[41]

Böylelikle Türkiye'nin adaya ilk müdahale teşebbüsü başlamadan sona ermiştir. 1967 yılına gelindiğinde ise gerek Yunan gerekse Türk tarafı Amerika'nın telkinleri neticesinde "bekle ve gör" politikası takip ederek durumu sakinleştirmeye çalışmıştır. Kıbrıs Türk tarafının temsilcisi Fazıl Küçük bu politikaya genel olarak uymaktayken, TMT lideri Rauf Denktaş, bu politikanın Yunan tezlerine yaradığını ileri sürmeye başlamıştır. Aynı dönemde TMT genç mücahitleri eğitim bahanesi ile Türkiye'ye getirmeye başlayınca, Türk askeri ataşesi Kemal Coşkun, Kıbrıs'ta *persona non grata* (istenmeyen adam) ilan edilmiştir (Fırat, 1997, s. 216).

1967 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Rum askerlerinin Kıbrıs'ta köyleri ablukaya alarak pek çok sivilin ölümüne neden olmuştur (Uçarol, 2000, s. 764). Bu gelişmeye karşılık Türkiye'de meclisten hemen müdahale kararı alınmasına karşın, deniz gücü olmayan Türkiye, bu yetkiyi kullanamamıştır. Adada gerginliğin artması

---

[40]Johnson Mektubu ile ilgili detaylı bilgi için Bknz. Haluk Şahin, **Johnson Mektubu : Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası,** Gendaş Aş, İstanbul,2002 ve Mehmet Arif Demirer, **Nihat Erim'in Gözlük Ve Kaleminden "Demokrat Parti" Ve Bir Soru : Johnson Mektubu "Sipariş" Miydi?**Kemalist-Demokrat Türkiye Yayınları, Ankara,2006.

[41]Haberi hazırlayan Arcayürek bu haber ile bir yandan gazetecilik ödülü kazanırken, diğer yandan devlet sırlarını ifşa ettiği için yargılanmıştır.

sonucunda NATO üzerindeki baskı artmış ve Amerika devreye girerek, Yunanistan'ın tazminat ödemesini sağlamış ve bu şekilde ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır.

1973 yılına gelindiğinde Türkiye'de Ecevit'in CHP-MSP koalisyonu hükümettedir. Hükümetin Kıbrıs politikası ise "Fonksiyonel Federatif Devlet Tezi"dir. Bu teze göre statüko-ante sağlanarak 1960 anayasası koşullarına dönmek esas alınmıştır. Yunanistan tarafında ise Makarios ile Albaylar Cuntası'nın arası açılmaya başlamıştır. Cunta, Makarios'u adayı ihlal etmenin önündeki bir engel olarak görürken, Makarios kendisinin seçilmiş bir önder olduğunu ve Cuntanın Rumları kışkırttığını iddia etmiştir (Oran, 2002, s. 740). Makarios'un bu açıklamalarının ardından EOKA harekete geçmiş ve Nikos Sampson, 15 Temmuz 1974'te bir darbe ile yönetime el koyarak "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir (Armaoğlu, 1963, s. 801).

Türkiye bu durumu 1960 yılında kurulan statükonun açık ihlali olarak yorumlamış ve Garanti Antlaşması'nın 3. Maddesinde yer alan "Bu Antlaşma hükümlerinin herhangi birinin ihlali (çiğnenmesi) halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu hükümlere saygıyı sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve önlemlerin alınması maksadıyla aralarında danışmalarda bulunmayı üstlenirler. Üç garantör devletten biri, birlikte veya birbirlerine danışarak (işbirliği halinde) hareket etmek olanağı bulunmadığı taktirde, bu antlaşmanın oluşturduğu durumu (state of affairs) münhasıran yeniden oluşturmak gayesi ile hareket etmek hakkını korumaktadırlar" (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2011) maddesine dayanarak İngiltere ile birlikte hareket etmek istemiştir.

Ecevit ile görüşen Wilson'un konunun BM ile NATO nezdinde çözülmesini önererek harekete geçmeyi red etmesi üzerine meclisten oy birliği ile harekat kararı

alınmış ve adanın kuzeyine Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Temmuz 1974'te çıkartma yapmaya başlamıştır. (Eroğlu, 2003, s. 27)

BM, Türkiye'nin müdahalesi karşısında acilen toplanarak 21 Temmuz'da taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. Yunanistan, Türkiye'nin adadan çekilmesini şart koymasına karşın, Amerika'nın girişimleri sonuç vermiş ve 22 Temmuz 1974'te ateşkes ilan edilmiştir (Uçarol, 2000, s. 768). BM nezdinde yürütülen barış çalışmaları sürerken Türkler üzerinde şiddet eylemlerinin devam etmesini gerekçe gösteren Türkiye, "Ayşe tatile çıksın" parolası ile başlayan ikinci harekatı başlatmış ve ilk operasyonda sağladığı dış desteği tamamen kaybederek Amerikan ambargosu ile sonuçlanacak süreci başlatmıştır.

Amerikan ambargosunun en önemli nedeni ise etkin Yunan lobisi olmuştur. Sovyet tehdidi altındaki bir coğrafyada ABD'nin NATO müttefiki bir ülkeye silah ambargosu uygulaması Başkan tarafından desteklenmemesine karşın, gerek dini gerekse ekonomik lobi çalışmaları kararı değiştirmiştir. Burada altı çizilmesi gereken husus, Türkiye'nin din temelli bir lobi yapamayacağı için, bu konuda tek etkili yapının TÜSİAD olmasıdır. Ancak Yunan lobisi çok hızlı harekete geçmesine karşın, Türkiye tarafından ilk tepki ancak ambargo kararının peşinden gelmiştir.

6. Ambargo Kararında Yunan Lobisi ve Kongre

Amerika'da etkin lobi gruplarından olan Yunanlılar, gerek dini bağları, gerekse ortak kültür paydaşlığını sıklıkla kullanmıştır. Amerika kıtasına yaşanan göç dalgasında "geç gelenler" kategorisinde sayılabilecek olan Yunanlılar, kent merkezlerine yerleşerek, kimliklerini korumak adına örgütlenmeye çalışmışlardır ve bu örgütlerin en eskisi

1922'de Anadolu'dan göç edenlerce kurulan American Hellenic Progressive Association (AHEPA)'dır (Hicks & Couloumbus, 1981, s. 73-80'den aktaranSönmezoğlu,1995, s.84).

1974 yılında ortaya kurulan American Hellenic Institute- Amerikan Elen Enstiüsü (AHI) ise, ekonomik bir organizasyon görüntüsü çizmesine karşın Türkiye'ye karşı alınan ambargo kararında önemli rol üstleniştir. AHI 'nin kurucularından olan Eugene Rossides'e göre Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahalenin, Hitler'in Çekoslavakya'yı işgalinden bir farkı yoktur(Time, 1975, s. 12).

Kıbrıs konusunda etkili olan bir diğer lob dağı ise Yunan Ortodoks Kilisesi olmuştur. Kilise'nin önderliğinde Kıbrıs'ta mülteci durumuna düşenlere yardım amacıyla 1,3 milyon dolar yardım toplanmıştır(Sönmezoğlu, 1995, s. 86).

Kıbrıs'ta yaşanan darbenin ardından Ecevit derhal uluslararası girişimlere başlamıştır. "Garantörlük (Zürich,1959) Anlaşması'na göre

- Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini devam ettirmeyi ve anayasaya saygıyı güven altına almayı üstlenir.
- Kıbrıs Cumhuriyeti, ayrıca tümüyle veya bir bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde siyasi veya ekonomik bütünleşmeye girmeyeceğini taahhüt eder.
- Kıbrıs Cumhuriyeti, bu maksatla adanın gerek birleşmesini, gerekse taksimini doğuracak doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardımcı ve teşvik edici tüm hareketleri yasaklar.
- Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1'nci maddede belirtilen taahhütlerini kaydederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve

anayasanın temel maddeleri ile oluşan durumu (state of affairs) tanırlar ve garanti ederler.

- Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini, gerekse Ada'nın taksimini doğrudan doğruya, veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardım ve teşvik edici bir amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi üstlenirler(mfa.gov.tr, 2011).

Bu maddelerden hareketle İngiltere ve NATO nezdinde görüşmeler yürütülmüş, kısmi bir destek görmesine karşın çözüme yönelik net bir sonuca ulaşamamıştır. Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA)'nın sonradan yayımladığı belgede NATO'nun, Türkiye'ye doğrudan bir destek vermeyeceği, ancak adaya yapılan çıkartmaya müdahale etmeyerek, Makarios'un sınır dışı edilmesinin temin edilmesinin sağlanacağı görülmektedir.[42]

Harekatın başlamasının ardından, Demokratların Missouri Senatörü Thomas Eagleton, senatoda Türkiye'ye yönelik askeri yardımın sonlandırılmasına yönelik harekete geçmiştir. Senatör, senato konuşmasında Dış Yardım Kanunu 505. kısmı (Foreign Assitance Act) ile Dış Askeri Satışlar Kanununun I. Bölüm dördüncü kısmına atıfta bulunarak;[43] Amerika Birleşik Devletleri'nin dost ülkelere yaptığı askeri yardımların amacının meşru müdafaa, iç güvenlik ve BM amaç ve eylemleri ile sınırlı olduğunu ve Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik müdahalesinin bu amaçla çeliştiğini dile getirmiş ve ambargo talebinde bulunmuştur(Sönmezoğlu,

[42]Belge için bknz. ek X

[43]İlgili yasa için bknz: International Legal Materials Dergisi, Vol11, No 4, 1972, ss.870-881, http://www.jstor.org/stable/20690959

1995, s. 86). Senato'nun ve kongrenin ambargo yönünde aldığı kararı iki kez veto eden başkan Ford(30 Eylül ve 17 Ekim 1974), Temsilciler meclisinin vetoyu aşma ihtimalini göz önüne alarak, prestij kaybı yaşamamak adına tasarıyı istemeye istemeye kabul etti[44] ve 5 Şubat 1975'ten itibaren ambargo uygulanmaya başlamıştır(Sönmezoğlu, 1995, s. 88-89).

Sonuç olarak Amerika'da gerek senato içinde yer alan Yunan asıllı siyasiler, gerekse Yunan kökenli Amerikan vatandaşlarının etkili olduğu lobi faaliyetleri sonucunda Kissinger ve Başkan Ford'un isteksiz olduğu ambargo uygulamaya geçmiştir. Bu kararın dış politikada etkili iki isme rağmen alınması, o tarihte Yunan lobisinin etkinliğine karşın Türk lobisinin etkisiz kaldığı sonucunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Türk hükümeti tarafından da algılanmış ve lobi faaliyetlerinin başlaması için iş çevreleri ile hükümet arasında diyalog süreci başlamıştır. Avrupa entegrasyonu sürecinde iş çevrelerinin çıkarları ile hükümetin popülüst politikaları bu iki gurubu sıklıkla karşı karşıya getirmesine karşın, Kıbrıs konusunda ambargonun neden olduğu ekonomik zorunluluklar iki gurubun bir birine yaklaşmasını zorunlu kılmıştır.

7. Kıbrıs Sorununda TÜSİAD Tutumu

1974 yılını girildiğinde kurulan CHP-MSP koalisyonu 100 günü geçkin süren hükümet belirsizliğinin ortadan kalkmasına neden olarak, iş çevrelerinin rahatlamasına neden olmuştur. Ancak hükümetin yaşadığı bürokratik anlaşmazlıklar ve genel af ile

ilgili tartışmalar,[45] sermayenin tedirginliğini kısa sürede geri getirmiştir(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980 , 2009, s. 182).Koalisyonun devam etmesini sağlayan olay ise 15 Temmuz'da, Sampson'un Kıbrıs'ta darbe ile hükümeti ele geçirmesi olmuştur. Kıbrıs'ta düzenin bozulmasına Türkiye'nin verdiği tepki ve gerçekleştirilen harekât, halk tarafından başarılı bulunmuş ve hükümet kamuoyu desteğini arkasına almıştır. 1973 yılında Arap ülkelerinin petrol fiyatlarını bir anda arttırması ve ihracat kısıtlamaları uygulamaları dünya ekonomisinde bir daralmaya yol açmıştır. Ancak dünyadaki olumsuz tabloya karşın Türkiye ekonomisi hedeflerini uygun bir tablo ortaya koymakta ve döviz rezervi yıl boyunca sorun teşkil etmeyecek düzeyde görülmekteydi. Ancak Kıbrıs Harekatı ve ardından gelen ambargo, dış ticaret dengelerini sarsmıştır.

Tablo 12. Kıbrıs Barış Harekatı Öncesi ve Sonrasında Türkiye Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracatınİthalatı Karşılama Oranı
1973	1 317 083	2 086 216	63,1
1974	1 532 182	3 777 501	40,6
1975	1 401 075	4 738 558	29,6
1976	1 960 214	5 128 647	38,2

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu.

[45]CHP-MSP ortaklığındaki hükümetin af tasarısına, hükümet içinde farklı tepkiler olmuştur. Adalet Bakanı tasarının huzursuzluk yaratacağını ileri sürerken; Başbakan, aftan bazı hükümlülerin yararlanmamasının kendisini huzursuz ettiğini dile getirmiştir. MSP affın kapsamını daraltmak, CHP ise genişletmek istemektedir(İpekçi, 1974, s. 1).

Dış ticarette verilen açık hızla artmış, ekonomi dünya ekonomileri ile paralel bir şekilde gerilemeye başlamıştır. Gerek kamuoyunda hükümete duyulan sempati, gerekse ekonomik menfaatlerin gerekliliği, iş çevrelerinin Kıbrıs sorununda hükümetle birlikte hareket etmesini gerektirmiştir. Bu noktada ise devreye o dönem tek örgütlü sanayici kuruluşu olan TÜSİAD girmiştir.

1975 yılında Yunan Lobisinin etkisi ile Amerika'da alınan ambargo kararına Türkiye hükümeti, 1969 yılında imzalanan Türk Amerikan anlaşmasını tek taraflı olarak yürürlükten kaldırmış ve İncirlik dışındaki tüm üslerin kapatılacağını açıklamıştır(TÜSAİD, 2002, s. 7). Başbakan yardımcısı Erbakan "işlemeyen, fonksiyonunu yerine getirmeyen bir üsteki Amerikan askerlerinin, turistik bir otelde kalan Amerikalılardan farkı yoktur. Amerika Yunanistan'a yardımda bulunup Türkiye'ye ambargo uygulamasının, dünyada dengeleri değiştireceğini, savunma için gerekli önlemlerin alınacağını ve ihtiyaç halinde Rusya'dan silah tedarik edileceğini açıklamıştır"(Milliyet Gazetesi, 1975, s. 1).

İlişkilerin gerilmesine karşın TÜSİAD bir heyet ile Amerika'da ambargonun kaldırılmasına yönelik ziyarette bulunmaya karar verdi. Berker, "Türkiye ile olan askeri ilişkilerin tek yönlü ve hatalı bir kararla Türk kamuoyunu kırıcı biçimde kesilmesinin, Türkiye'nin ABD ile ticari ve kültürel ilişkilerini de etkileyeceğinin şüphesiz olduğunu" belirtmiştir. Berker "Türkiye'nin ABD ve Batı ülkeleri ile uzun yıllar bir ittifak içinde olduğunu" söyleyerek, "Türkiye bu ittifaka büyük önem vermiş, ittifakın kendisine yüklediği sorumlulukları, özellikle NATO camiasına karşı taahhütlerini, ekonomik kalkınması üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen ciddiyetle üstlenmiştir. Batı Almanya ve Japonya'nın savunma harcamalarına pay ayırmayıp tüm kaynaklarını ekonomik kalkınmayı hızlandırmaya yöneltirken, Türkiye'nin batı camiası içinde savunma

harcamalarına en fazla pay ayıran ilk beş ülke içerisindedir. ABD Hükümetinin iyi niyetli çabalarına karşın, Kongrenin aldığı ambargo kararı sadece silah yardımının durdurulması şeklinde kabul etmeye imkan yoktur" diyerek, iş çevrelerince sorunun sadece savunma tabanlı algılanmadığına ve ekonomik ilişkilerin zedeleneceği kaygısının ortaya çıktığına vurgu yapmıştır ve Amerika'ya bu sorunu çözmek için lobi faaliyeti yapmaya gitmenin gerekliliğini izah etmiştir(Milliyet Gazetesi, 1975, s. 10).

TUSİAD tarafından iş dünyasının ve kamuoyunun ortak sıkıntısı olarak algılanan soruna çözüm amacıyla Türk-İş ve DİSK başkanlarına da çağrı yapılmış, her iki kuruluş ta programı desteklediğini bildirmesine karşın programa katılmamıştır(Milliyet Gazetesi, 1975, s. 10). Bu konuda Ecevit ile görüşen Berker, geziye kimlerin katılacağını ve gezi sırasında Amerikan gazetelerine nasıl bir ilan verileceğini Ecevit'e anlatarak, hükümetin onayını almıştır(Uras, 2012). Feyyaz Berker başkanlığında Necati Akçağlılar (Tekfen), Fuat Bezmen(Mensucat Santral), FredBurla (Burla Makine), Muzaffer Gazioğlu (Elyaflı Çimento), Fahir İlkel (Koç), JakKamhi[46] (Profilo), Şahap Kocatopçu (Şişe Cam), Asım Kocabıyık (Borusan), Rahmi Koç (Koç), Prof. Dr. Arman Manukyan (Boğaziçi Üniversitesi), Halit Narin (Türkiye İşveren Sendikaları), Melih Özakat (Özakat Holding), Prof. Dr. Vural Savaş (Tercuman Gazetesi), Güngör Uras (TÜSİAD Genel Sekreteri) ve Altemur Kılıç'tan oluşan onbeş kişilik bir heyet 7 Eylül 1975'te Washington'a uçmuştur(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980 , 2009, s. 216-217).

[46]JakKamhi'nin TÜSAİD aracılığı ile Yahudi lobisini kullanması hakkında bknz. Rifat Bali,Model Citizens of the State: The Jews of Turkey during the Multi-Party Period, Rowman& Littlefield, Langham, 2012.

Bu gezide yayınlanacak ilanların metninin hazırlanması için Washington merkezli Interpublic isimli halkla ilişkiler firması ile temasa geçilmiştir. Firmanın yöneticisi daha önce Haldun Simavi'nin gazetesi Günaydın'da çalışan Leo Hochsletter Türkiye'yi iyi tanıdığından, Amerika'da etkili olabilecek bir metin çalışması yapmıştır. Interpublic sayesinde dernek üyeleri Washington National Press Building binasında toplantılarını organize edip, Amerikan politikasının önde gelen isimlerinden randevu almayı başarmıştır(Berker & Uras, 2009, s. 180).

Gezi sırasında ABD'nin tirajı en yüksek olan iki gazetesinde 13 iş insanının imzasıyla Amerikan halkına şu mesaj iletilmiştir:

> "Amerika'ya kendi imkanlarıyla gelen on üç Türk vatandaşı olarak bizler, iki halk arasında çok uzun zamandır mevcut olan dostluğu yeniden tesis etmeye çalışıyoruz. Biz Türklerin büyük bir sadakatle bağlı kaldığı bu dostluk, Türkiye'nin Kıbrıs'taki rolünün yanlış anlaşılması nedeniyle tehlikeye düşmüş ve Washington tarafından Türkiye'ye yapılan savunma yardımının kesilmesine yol açmıştır.

Aramızdaki ilişkinin daha da kötüye gitmesine engel olma çabası içinde, Kıbrıs'taki olaylarla ve askeri ambargonun riskleriyle ilgili esas gerçekleri ortaya koyma görevini üstleniyoruz,

- Kıbrıs'ta 1974 yılında Yunanistan ordusu tarafından inşa edilmiş bir darbe ile diktatör rejimi inşa edilmiştir. Yunan askeri yetkililer Kıbrıs Cumhuriyetini kuran uluslararası anlaşmaları ihlal ederek, adayı Yunanistan'a bağlama amacındadır,

- Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün garantörlerinden biri olarak, Türkiye'nin müdahaleden başka şansı kalmamıştır. Yıllarca ikinci sınıf muamelesi gören Türk topluluğuna yardım etmek saldırı değildir!

- Türkiye'nin amacı, Kıbrıs'ta barış ve istikrar ortamını sağlayarak, Kıbrıs Türk toplumunun huzur ve onurlu bir yaşam sürmesini sağlamaktır. Bizler son on yılda yaşanan acı olaylardan sonra Türkler ve Rumların federasyon çatısı altında yan yana yaşayabileceğine inanıyoruz,

- Türkiye'nin niyetinin ve sorumluluğunun yanlış anlaşılması ambargo kararına neden olmuştur. Bu haksız karar, bize anlaşılmaz gelmektedir. Bu karar sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda NATO'nun güvenliğini de tehdit eder ve Türk Yunan ilişkilerini kışkırtır. Ambargonun kalkmaması Türk kamuoyunun da kışkırtılması anlamına gelecektir.

Bu nedenlerle Amerikalı dostlarımıza şu mesajı iletmek istiyoruz: Askeri ambargo ters etki yaratmakta ve kendini baltalamaktadır. Türk - Amerikan dostluğu tehlikeye atılmaktadır. NATO'yu zayıflatmaktadır. Özgür dünyanın güvenliğini tehdit etmektedir. Dahası, Amerika'nın müttefiklerine gösterdiği dostluğun değeri ile ilgili şüphe uyandırmaktadır. Zaman boşa geçmektedir”(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980 , 2009, s. 218).

İlanlar Amerikan kamuoyu tarafından çok fazla dikkate alınmamıştır. ABD kamuoyunun Türkiye'yi ne kadar tanıdığını ölçmek için gazeteci Bill Connors, New York'ta bir örnekleme olmaksızın seçtiği yirmi dört kişiye Türkiye ile ilgili sorular yönelterek şu ilginç sonuçlara ulaşmıştır.

Tablo 13. ABD'de 1975 Yılında Yapılan Türkiye Algısı Anketi

Kıbrıs'a ilişkin Türkiye ve Yunanistan'ın durumunu etkileyen meselelerin herhangi birinin anlıyor musunuz?	
Hiçbirini	22
Bazılarını	2
ABD'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu Uyguladığını Biliyor musunuz?	
Evet	6
Hayır	18
Silah Ambargosunun Ne Demek Olduğunu Biliyor musunuz ?	
Evet	17
Hayır	7
ABD'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu Uygulaması ile İlgileniyor musunuz?	
Evet	4
Hayır	20
Eğer Yunanistan ile Türkiye Arasında Bir Harekat Gerçekleşirse Kimin Tarafını Tutarsınız?	
Türkiye	1
Yunanistan	14
Hiçbirini	9
Türkiye Rejimi Nedir?	

Diktatörlük	0
Demokrasi	0
Komünist	4
Bilmiyorum	20
Türkiye Hangi Kıtaya Aittir?	
Avrupa	1
Arap	8
Orta Doğu	9
Bilmiyorum	6
Önemli bir Türk Devlet Adamı yada İş Adamı Adı Verebilir misiniz?	
Evet	0
Hayır	24
Türkiye ile İlgili Bir Madde Söyleyebilir misiniz?	
Tütün	10
Afyon	6
Türk Havlusu	2
Türk Hamamı	6
Türkiye Hangi Ülkelere Yakın?	
Rusya	9
Çin	3

Suudi Arabistan	1
Yunanistan	15
Bilmiyorum	2

Kaynak : (Berker & Uras, 2009, s. 183).

Görüldüğü gibi heyetin ilk Amerika ziyaretinin ardından beklenen kamuoyu etkisi elde edilmemiştir. Amerikan halkı Kıbrıs sorunu bir yana, Türkiye ile ilgili siyasi bir bilinç düzeyinden çok uzaktır. Burada anketin dar bir katılımcı çevresi ile yapılmasından dolayı sağlıklı sonuçlar vermediğine değinmekte de fayda vardır.

Yapılan temasların en önemlisi şüphesiz Başkan Ford ile olanıdır. Bu görüşme sırasında Başkan, ambargo kararına karşı olduğu ve NATO için Türkiye'nin önemli olduğunu şu sözlerle heyete aktarmıştır:

> "Sizlerin buraya gelerek, sorumluluk üstlenmenizden çok memnun oldum. Bu ziyaret hikayenin öbür yüzünün anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Kongrenin nasıl yanlış bir yolda olduğunu ve Kissinger ile birlikte ikna için nasıl bir gayret içinde bulunduğumuzu biliyorsunuz. Bu iş için Başkan olarak prestijimi ortaya koydum. Kongrenin kararı beni olduğu kadar Amerikan halkını da üzmüştür. Biz burada elimizden gelen çabayı sarf ederek Türk - Amerikan ilişkilerini restore etmeye çalışıyoruz. Fakat Yunan kamuoyunun hükümete çok ciddi baskısı var. Türk hükümeti de kamuoyunun desteklemediği bir çözüme yaklaşmayacağını biliyoruz. Bu nedenle ambargoyu hemen kaldırmak çok güç olacaktır. . Ancak NATO ve

> Türk - Yunan ilişkileri açısından bu konuda zaman çok önemli. Bu geziniz bu açıdan çok iyi ve etkili oldu" (Berker & Uras, 2009, s. 192).

Gezi sırasında Amerikan Başkanı Ford'un yanı sıra, Başkan Yardımcısı Mondale, Güvenlik Kurulu Başkanı Brezinski, Kıbrıs sorunu özel görevlileri Clark Clifford ve M. Nimetz başta olmak üzere 65 Kongre üyesi, 52 Temsilciler Meclisi üyesi ve 13 Senatör ile görüşen heyet, New York'a geçerek önde gelen haber ajansı ve bankaların üst düzey yetkilileri ile bir dizi görüşme yaparak Türkiye'ye dönmüştür(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980 , 2009, s. 219).

23 Eylül 1975'te Türkiye'ye gelen TÜSİAD heyeti önce Ecevit ve Demirel'i ziyaret ederek, gezi kapsamında yapılan görüşmelerin sonuçları hakkında bir bilgilendirme yapmış, 26 Eylül'de ise dernek adına Feyyaz Berker bir basın toplantısı düzenlemiştir. Basın toplantısında TÜSİAD'ın görüşleri şu şekilde özetlenmiştir:

> "Türk temsilcilerinin yönetim ile yakın temasları yoktur ve masa görevi dışında özel şartların gerektirdiği sorumluluklarını yerine getirmemektedirler. Türkiye'nin Kıbrıs'tan komando birliğini çektiğini Amerikalı senatörler bizden öğrendiler. Hiçbir Amerikan gazetesinin haberi yoktu, hiçbir uluslararası ajans bu haberi geçmemiştir. Böylesine bir jesti bekleyen Amerikan Kongresi haberdar edilmemiştir(Tercüman Gazetesi, 27.09.1975). Haklı olduğumuz, bizim için, bölgemiz için, dünya barışı için haklı olduğumuz davayı cihana anlatmak için, iktidar, muhalefet, aydın çevreleri ve basın birleşmelidir. İyi niyet heyeti Amerika'ya herhangi bir istekte bulunmak için gitmemiştir. Heyete katılanlar birer Türk vatandaşı olarak, görüşme yaptıkları Kongre üyelerine ve kişilere haklı Kıbrıs

> davamızı dile getirmişler ve Türk hükümetlerinin belli konularda karar vermelerini sağlamak için yapılan her türlü baskıyı Türk kamuoyunun tepki ile karşıladığını ve bunun süregelen Türk Amerikan dostluğunu zedelediğini, bu durumun ileride bazı problemlere yol açabileceğini belirtmişlerdir.
>
> Heyet iş ve işveren temsilcilerinden kurulmak istenmiş ancak, Türk İş ve DİSK kendi örgüt çerçevelerinde girişimde bulunduklarını beyan ederek katılmamıştır. İyi niyet heyeti geziyi kendi imkânları ile gerçekleştirmiştir. Türk ve ABD hükümetlerinin gezi ile bir resmi ilişkisi olmamıştır. Gezi sırasında Başkan, Temsilciler Meclisi Çoğunluk Lideri ve Kongre üyeleri ile temas sağlanmış, iki gazetede tam sayfa ilanlar yayınlanmış ve bazı yayın organları ile toplantılar yapılmıştır. ABD'de kamuoyu Türkiye'yi tanımamaktadır. Ne yönetim, ne de Kongre Türkiye ile ilişkilerinin kötüye gitmesini istemektedir. Türkiye'nin Amerika tarafından Batı dünyasının dışına itilmek istendiği yolundaki düşünceler yersizdir. Türkiye'nin bu ve benzer gelişmelerin tekrarlanmaması için Amerika'da yeteri kadar tanıtılması zorunludur. Bu konuda kamu ve özel sektör fonlarından beslenecek bir "Türkiye'yi Tanıtma Vakfının" yararlı olacağına inanıyoruz(Milliyet, 27.09.1975, s. 6).

Yapılan gezi sonrası TÜSİAD'ın bir tanıtım projesi kapsamında Amerika'da ajanslarla anlaşarak profesyonel bir çalışma yapma isteği, Dışişleri ve Turizm Bakanlıklarının karşı çıkması sonucunda rafa kaldırılmıştır(Berker & Uras, 2009, s. 181).

1977 yılına gelindiğinde resmi temasların sonuçsuz kalması üzerine Ecevit, TBMM'deki odasında okul arkadaşı, TÜSİAD'ın o zamanki başkanı Feyyaz Berker'e TÜSİAD'ın Washington'a bir gezi daha yapmasının yararlı olacağını söylemiştir. Berker, Ecevit'e gezi programını ve ilan metinlerini sunmuş, onay almıştır. Ecevit ise o

dönem yaşanan döviz sıkıntısını aşmak için Maliye Bakanlığı'na talimat vererek geziye katılacak iş adamlarına beşer bin dolar tahsis edilmesini emretmiştir(Uras, 2012).

Feyyaz Berker başkanlığında oluşturulan heyet Necati Akçağlılar (Tekfen), Fuat Bezmen(Mensucat Santral), FredBurla (Burla Makine), Muzaffer Gazioğlu (Elyaflı Çimento), , JakKamhi (Profilo), Şahap Kocatopçu (Şişe Cam), Asım Kocabıyık (Borusan), Rahmi Koç (Koç), Melih Özakat (Özakat Holding), , Güngör Uras (TÜSİAD Genel Sekreteri) ve Selahattin Beyazıt'dan (Taşıt Sanayii) oluşan on iki kişilik bir heyet 29 Nisan 1977'de Washington'a uçmuştur. İlk heyete göre bu kez heyetin tamamı TÜSİAD üyelerinden oluşmuştur.

Heyet 31'i demokrat, 21'i cumhuriyetçi olmak üzere 52 Temsilci; 8'i demokrat, 5'i cumhuriyetçi olmak üzere 13 senatör ile temas imkânı bulmuştur. Başkan Yardımcısı Mondale ve Başkanın Güvenlik danışmanı Brezinski ile de görüşen heyet Rum lobisinin idaresinde önemli isimler olan Temsilciler Meclisi çoğunluk lideri John Brademas, New York bölgesi Demokrat Temsilcisi Benjamin Rosenthal, Kongrenin önde gelen isimlerinden olan John J Rhodes ve Thomas F. Eagleton'a da ulaşmayı başarmıştır(Milliyet Gazetesi, 1977, s. 3).

New York Times ve Wall Street Journal'da tam sayfa ilanlar ile Türkiye ekonomisinin önemi kamuoyuna aktarılmaya çalışılmış ve Türkiye'nin OECD ülkeleri içinde en hızlı kalkınan ülke olduğunu gösterir rakamlar verilmiştir. Aynı zamanda TÜSİAD tarafından hazırlanan ve Türkiye ekonomisi ile ilgili detaylı bilgiler içeren 300 sayfalık rapor TÜSİAD'a başvuran bine yakın Amerikalıya ücretsiz olarak gönderilmiştir(Berker & Uras, 2009, s. 198).

İkinci gezinin ardından yapılan temaslar olumlu sonuç vermiş ve dış politikada yeni bir form arayan Carter'ın da etkisiyle 3,5 yıl süren ambargo 11 Aralık 1977'de kaldırılmıştır(Altun, Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980, 2009, s. 220).

Dış Politikada Hükümet - Sermaye Yakınlaşması Olarak Kıbrıs

TÜSİAD'ın Kıbrıs konusuna gösterdiği ilginin temelinde AB üyelik sürecine verilen önem yatmaktadır. Kıbrıs sorununun üyelik sürecine direk etkisinin olduğunun anlaşılması TÜSİAD'ı aktör yapan etkenlerden birisidir. Bir diğer etken ise Amerikan ambargosu ile petrol krizinin aynı anda dünya çapında yarattığı sarsıntı olmuştur. Sorunun çözümü aşamasında ise hükümet politikaları desteklenerek lobi faaliyetleri (yürütülmüştür.

Ancak tıpkı AB üyelik sürecinde belirttiğimiz gibi derneğin Kıbrıs konusunda da dış politika aktörü olarak takındığı tutum çıkar ilişkisi temeline dayanmaktadır. TÜSİAD'ın Kıbrıs politikalarını, Kıbrıs'ta ekonomik yatırımlara ihtiyaç duymaktan ziyade, uluslararası ekonomilere entegre olma şeklinde yorumlamak gerekmektedir. Günümüzde sıklıkla tartışılan "yavru vatan - ana vatan" kavramları birdenbire ortaya çıkmamıştır. 1980'li yıllarda Kıbrıs'ın tarıma dayalı ekonomisi sürekli açık vermektedir.

Tablo 14. 1985 KKTC Ekonomisinin Genel Görünümü

1985 KKTC Nüfusu : 150 BİN	
ÇALIŞAN NÜFUS : 58 BİN	
Tarımda	21 Bin
Sanayide	5 Bin
Ticarette	4 Bin
Ulaştırmada	4 Bin
Devlet Hizmetinde (Kamu)	13 Bin
KKTC EKONOMİSİNDE TARIMIN AĞIRLIĞI	
Milli Gelirde	% 20
Nüfusta	% 60
İstihdamda	% 36
İhracatta	% 85
ÜRETİM	
Hububat	90 Bin Ton
Yem Bitkisi	35 Bin Ton
Narinciye	185 Bin Ton
SANAYİ KURULUŞU: 298 ADET	

Gıda	57
Tekstil-Ayakkabı	49
Tarım Aleti	35
Madeni Eşya	32
Plastik Eşya	17
ÜRETİM DEĞERİ	
Tarım	10.7 Milyar Lira
Sanayi	10 Milyar Lira
Yatırım	8.8 Milyar Lira
Milli Gelir	41.2 Milyar Lira
KKTC Milli Geliri	200 Milyon Dolar

Kaynak :Girne Milli Arşivi, Günaydın Kıbrıs Gazetesi, Barış Harekâtı Sonrasında Kuzey Kıbrıs'ın Ekonomik Durumu, -Yorgun Topraklar-, 20 Temmuz 1986, Özel Sayı, S:6

1974 yılından itibaren her yıl Kıbrıs'a yapılan yardımlar, dış ticarette verilen açığın azalmasına neden olmadığı gibi, daha da artmasına yol açmıştır.

Tablo 15. 1974-1985 Kuzey Kıbrıs Bütçe-Personel Gideri Ve T.C. Yardımları

YIL	BÜTÇE	PERSONEL GİDERİ	T.C. YARDIMLARI
1974	508 Milyon TL	459 Milyon TL	480 Milyon TL
1975	1 Milyar 51 Milyon TL	692 Milyon TL	435 Milyon TL
1976	**1 Milyar 126 Milyon TL**	**864 Milyon TL**	**450 Milyon TL**
1977	1 Milyar 467 Milyon TL	650 Milyon TL	426 Milyon TL
1978	1 Milyar 592 Milyon TL	907 Milyon TL	551 Milyon TL
1979	2 Milyar 240 Milyon TL	1 Milyar 240 Milyon TL	695 Milyon TL
1980	4 Milyar 469 Milyon TL	2 Milyar 052 Milyon TL	1 Milyar 945 Milyon TL
1981	**6 Milyar 165 Milyon TL**	**2 Milyar 240 Milyon TL**	**3 Milyar 635 Milyon TL**
1982	18 Milyar Türk Lirası	6 Milyar Türk Lirası	5 Milyar 565 Milyon TL
1983	29 Milyar Türk Lirası	9 Milyar 380 Milyon TL	11 Milyar 235 Milyon TL
1984	33 Milyar Türk Lirası	16 Milyar 600 Milyon TL	----------
1985	**40 Milyar 800 Milyon TL**	**23 Milyar 900 Milyon TL**	----------

Kaynak: Girne Milli Arşivi, Günaydın Kıbrıs Gazetesi, Barış Harekâtı Sonrasında Kuzey Kıbrıs'ın Ekonomik Durumu, 20 Temmuz 1986, Özel Sayı, S:6

Tablo 16. 1975-1985 Kuzey Kıbrıs Ticaret Durumu

YIL	İTHALAT	İHRACAT	TİCARET AÇIĞI
1975	449 Milyon TL	151 Milyon TL	298 Milyon TL
1976	**1 Milyar 057 Milyon TL**	**252 Milyon TL**	**805 Milyon TL**
1977	1 Milyar 502 Milyon TL	453 Milyon TL	1 Milyar 049 Milyon TL
1978	1 Milyar 847 Milyon TL	607 Milyon TL	1 Milyar 240 Milyon TL
1979	3 Milyar 345 Milyon TL	1 Milyar 319 Milyon TL	2 Milyar 026 Milyon TL
1980	7 Milyar 085 Milyon TL	3 Milyar 345 Milyon TL	3 Milyar 740 Milyon TL
1981	**11 Milyar 761 Milyon TL**	**4 Milyar 039 Milyon TL**	**7 Milyar 722 Milyon TL**
1982	19 Milyar 490 Milyon TL	6 Milyar 209 Milyon TL	13 Milyar 281 Milyon TL
1983	31 Milyar 776 Milyon TL	9 Milyar 884 Milyon TL	21 Milyar 892 Milyon TL
1984	49 Milyar 537 Milyon TL	14 Milyar 195 Milyon TL	35 Milyar 342 Milyon TL
1985	**74 Milyar 833 Milyon TL**	**24 Milyar 197 Milyon TL**	**50 Milyar 636 Milyon TL**

Kaynak: Girne Milli Arşivi, Günaydın Kıbrıs Gazetesi, Barış Harekâtı Sonrasında Kuzey Kıbrıs'ın Ekonomik Durumu, 20 Temmuz 1986, Özel Sayı, S:6

Tablolarda görüldüğü gibi Kıbrıs ekonomisinin sürekli kötüye gidişi, Türkiye ile Kıbrıs arasındaki "ana-yavru" tanımlamasının doğmasına yol açmıştır. Tanımın temelinde 1986 yılında Özal tarafından hazırlanan "Özal Paketi" yatmaktadır. Özal KKTC ekonomisinin kötü gidişini önlemek için Adnan Kahveci ve Bülent Şemiler'in

olduğu bir komisyona vergileri sıfırlamayı öngören serbest ticaret bölgesi planı hazırlatmıştır.

Kaynak: Günaydın Kıbrıs, "**Evet mi Hayır mı**", 8 Temmuz 1986, Girne Milli Arşivi, Kıbrıs

KKTC gazetelerinde de Özal'ın teklifi manşet haline gelmiştir. Özal hazırladığı pakete yanıt beklediği sürede dönemin TÜSİAD başkanı Sakıp Sabancı ile birlikte Kıbrıs'ta temaslarda bulunmuş ve mitingler düzenlemiştir. Ancak Kıbrıs tarafından bu talep olumlu bir yanıt almamıştır(Tümerkan, 2012). TÜSİAD Başkanı Sabancı da özel sektör için Kıbrıs'ın sanayi yatırımına uygun bir alan olmadığını vurgulayarak, ancak turizm alanı olabileceğini dile getirmiştir.

Kaynak: Günaydın Kıbrıs, "**Kıbrıs'a Ancak Hilton Oteli Yapabilirim**", 8 Temmuz 1986, Girne Milli Arşivi, Kıbrıs

TÜSİAD Başkanı ayrıca "… Kıbrıs'ı Türkiye'ye ve dünyaya bağlamak için, ulaşım ağının güçlendirilmesine önem vermek zorundayız. Kıbrıslıların kendi uçak şirketlerini kurmalarına yardımcı olmalıyız. THY ve DDY'nın Kıbrıs bağlantılarını devlet desteğini göze alarak güçlendirmeliyiz. Unutmayalım ki ulaşamadığımız toprak bize ait değildir…" diyerek, devlet yatırımlarının teşvik edilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Görüldüğü gibi ambargo kararı sonrasında yoğun lobi faaliyetleri sergileyen TÜSİAD'ın, ambargonun kalkmasının ardından adanın kalkınmasına yönelik yatırım girişimi olmamıştır. Sonuç olarak derneğin Kıbrıs politikası da, aynı AB politikasında olduğu gibi çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Ada da daha sonra tüm barış görüşmelerinde de derneğin tutumu AB sürecine zarar verilmemesi üzerine kurulmuştur.

SONUÇ

Tüm dünyada sınıfların oluşumu siyasal ve ekonomik dönüşümlerle doğrudan ilgidir. Türkiye'de de sınıfların oluşmasına ve bu sınıfların dış politikada etkin olmasına neden olan ülkede yaşanan dönüşümlerdir. Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran ise bu dönüşümün zamanlamasıdır. Türkiye'de liberal politikalar ve bu politikaların doğal bir sonucu olan her alanda etkili sermaye sınıfının oluşumu 1970'li yıllara kadar tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bunun temel nedeni dünya ekonomilerinde savaşların yarattığı tahribat ve yaşanan dar boğazlar karşısında İkinci Dünya Savaşının ardından uygulanan Keynesyen ekonomi politikalarının Türkiye'de uygulamaya geçememesidir. Her ne kadar birçok yayında Türkiye'nin siyasi ve ekonomik tarihi 600 yıllık Osmanlı mirası ile birlikte anılıyor olsa da, Kurtuluş Savaşı sonrasında ülke gerek ekonomik gerek ise sosyal olarak yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu nedenle sosyal politikaların ağırlıkta olduğu liberal ekonominin birinci perdesine Türkiye dahil olamamıştır.

1920'li yılların başında Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı incelendiğinde 13 milyon nüfusa sahip, geri kalmış bir tarım ülkesi tablosu ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomisi feodal bir yapıdadır ve topraksız köylü oranı kırsal kesimde %50'yi aşmaktayken, nüfusun çoğunluğunu oluşturan çiftçi kesimi kendi geçimini dahi sağlayamamaktadır. İzmir ve İstanbul'da toplanan yerli sanayi gücü ise İngiltere'nin 1800'lü yıllarda eriştiği rakamın onda biri kadardır.[47] Yani örgütlü bir işçi ve işveren

[47] 1815 yılında İngiltere'de sanayi alanında kullanılan motor gücü 210.000 beygir iken, 1920 yılında Türkiye'de bu rakam 20.977 beygir olarak kayda geçmiştir. Bknz. M. Altan, **Süperler ve Türkiye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1986, s27

sınıfından bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca 1909 yılında çıkartılan "Tatili Eşkâl Kanunu" işçi sınıfının sendikalaşmasını ve grev yapmasını -yani örgütlenmesini- yasaklamıştır. Bu nedenle Osmanlı'nın son dönemlerinde ve cumhuriyete geçiş yıllarında endüstriyel ilişkiler ile ilgili bir yapılanmadan söz etmek olanaksızdır.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından bu tablonun hızlı bir dönüşüme uğramadığı ortadadır. Savaş sırasında çalışabilir nüfus oldukça azalmış, zaten yetersiz olan sanayi tahrip olmuştur. Tüm bunların yanı sıra Osmanlı'dan miras kalan ekonomik ve siyasal sorunlar, cumhuriyet hükümetinin önceliğini sosyal ve gelişmeye yönelik politikalardan ziyade, kısa vadeli politikalara yöneltmiştir. Her ne kadar cumhuriyetin kuruluş yıllarında liberal ülke ekonomileri örnek alınarak planlamalar yapılmaya çalışılmış olsa da[48], dünyada uygulanan piyasa ekonomisi ve özel sektöre dayalı büyümü eğilimine karşın Türkiye'de devlet temelli kalkınma politikaları uygulanmak zorunda kalmıştır.

İzmir İktisat Kongresi; ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda sermayenin ve devletin rollerinin belirlenmesine yönelik önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kongre sonunda alınan kararlar, yeni kurulan devletin uygulayacağı iktisadi sistemi "liberal kapitalizm" olarak tanımlamıştır. Ancak kongre metinleri incelendiğinde bu tanımın içinde "sosyal devlet" nosyonları içerdiği görülmektedir. Bazı yazarlar bu nedenle bu sisteme liberal yanı ağırlıkta olan "karma ekonomi" modeli adını takmıştır. Bu karma ekonomi bir yandan yerli sermayeyi koruyucu tedbirler alırken diğer yandan ülkenin

[48] İzmir İktisat Kongresi'nde "müspet ilmi, pragmatizmi, dinamikliği ve birey ile kamu yararını özdeşleştiren ekonomi politikalarını benimseme" görüşü hakim olmuştur.(DPT, İzmir İktisat Kongresi, 1981, s.155)

hızla kalkınması için yabancı sermayenin ülkeye girişine izin vermiştir. Kongre bir nevi "ulus devleti koruyan, liberal, kapitalist" bir tablo çizmeye çalışmıştır. Ancak savaş sonrası dönemde tüm dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalar ve istikrarsızlıklar, hayali kurulan sosyal politikalara olanak vermemiştir. Sıkı para politikaları, denk bütçe uygulamaları ve temel faaliyet alanlarındaki devlet tekeli, bu yıllarda Türkiye'de devlet denetiminden bağımsız, ya da devletin kararlarına etki gücü olabilecek bir ekonomik güç oluşmasına engel olmuştur.. Sınırlı kaynakların devlet eliyle dağıtılması, işçi ve işveren kesiminin kontrolünün de devlet olmasına yol açmıştır. Bu nedenle 1929 yılında dünyayı sarsan ekonomik krize kadar geçen sürede liberalleşmek isteyen ama başaramayan bir ekonomi politik hâkim olmuştur.

1929 krizinin etkileri ise bu tabloyu daha da sertleştirmiştir. Piyasa ekonomisini desteklemek amacıyla yürütülen devletçiliğin yerini ekonomik ve sosyal hayatı devlet eliyle düzenleme ilkesi almıştır. Birçok yeni KİT kurulmuş, Merkez Bankası açılarak ekonomiye müdahale edilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte devlet, ekonominin ana yönlendiricisi olmanın ötesinde tek aktörü halini almıştır.

1950 yılında yapılan seçimlerle siyasi liberalizasyon önemli bir aşama kaydetmiştir. Tek parti döneminin denk bütçe ve ödemeler dengesinden taviz vermeyen politikalarının yerini, harcamalara daha esnek bakan politikalar almıştır. Tarımda makineleşme, ulaşım yatırımları, büyük ölçekli bayındırlık politikaları uygulanmaya başlamıştır. Yabancı sermayenin teşvik edildiği bu dönemde, gelir kalemleri artmamasına karşın yüksek giderler dış borçlar ile sübvanse edilmeye çalışılmıştır. Sanayi kesiminde devletin başat rolünün yerini yabancı sermaye almaya başlamıştır. Dış borcun hızla tırmanması ve dış ticaret açığını dengeleyecek dış borcun bulunamamasının

sonucu ise "ithal ikameci politikalar" olmuştur. İşte 1955 yılında gerçekleşen devalüasyonun ve ithal ikame politikası Türkiye'de sermaye sınıfı için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Ayrıca bu dönem sosyal politika alanında da gelişmelere sahne olmuştur. 1946 yılında Çalışma Bakanlığı kurulmuş, 1947 yılında ise Sendikalar Kanunu çıkartılmıştır. Ayrıca çeşitli iş kollarında çıkartılan mevzuatlar ile sosyal haklar tanınmaya başlamıştır. 1961 anayasası "sosyal devlet" tanımını resmi olarak tanımlamıştır. Sosyal haklara önem veren anayasa, sosyal yaşamda dönüşüm sağlarken, ithal ikameci politikalar ile sürekli desteklenen özel sektör güçlenmeye başlamıştır. Bu karma ekonomik model içerisinde, işçi ve işveren sınıfının aynı anda güçlenme başladığı görülmektedir. Ancak burada altı çizilmesi gereken husus güçlenen bu sınıfların örgütlenme şeklidir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında işçi sınıfı Avrupa'da yaşanan gelişmelerle birlikte hızla örgütlenirken, devlet ile bağlarının zarar görmesini göze almayan sermaye bu tür bir yapılanma arayışına girmemiştir.

Bu gelişmelere belirli kesimlerin devlet desteğine daha rahat erişmesinin sonucunda iktidar bloğunun içinde yer alan sanayi sermayesi ile bu bloğun dışında kalan ticaret sermayesi arasında dış ticaret politikasının belirlenmesi, döviz tahsisleri ve kredilerin paylaşımı gibi konularda ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Üyeliği kanunların emredici hükümlerin bağlı olan TOBB ise, büyük sermaye gruplarının çıkarlarını korumak adına çok cılız bir yapılanma olmuştur.

1968 yılında yaşanan işçi hareketlerinin Fransa'da iktidarı ve sermaye sınıfını zor duruma düşürmesi ve tüm dünyada işçi hareketlerinin hızla artmaya başlaması Türkiye'de burjuvazinin harekete geçmesine yol açmıştır. Daha önce devlet ile olan çıkar ilişkileri nedeniyle örgütlenme arayışına girmeyen İstanbul burjuvazisi "ayakta kalmak" adına yeni bir yapılanma arayışlarına girmiş ve TÜSİAD çatısı altında bir araya gelmiştir.

İstanbul merkezli derneğin gerek istihdam gerekse katma değer üretimi açısından ülke ekonomisi üzerinde önemli bir ağırlığı oluşmuştur.

Derneğin kuruluş amacı başlangıçta sadece ekonomik alan ile sınırlı olmasına karşın, seneler içinde bir düşünce kuruluşu gibi hareket ederek, devlet politikaları üzerinde her alanda fikir üreten bir "Sivil Toplum Kuruluşu" halini almaya çalışmıştır. Yayınlanan rapor ve görüşler, kurum dışındaki akademik kadrolara hazırlatılarak sorumluluğun paylaşılması dikkat çekidir. Derneğin yayınlarının ekonomi dışında ağırlık noktası ise Avrupa entegrasyonu olmuştur.

Avrupa ile bütünleşme konusu dernek ile devlet arasında görünüşte uzlaşı alanı gibi görünmesine karşın, tam bir çelişki alanı oluşturmaktadır. Devlet destekleri sayesinde zenginleşen ve ithal ikameci iktisat politikaları ile söz sahibi olan dernek üyeleri, Avrupa entegrasyonu sürecinin ticari zorlamaları karşısında olumsuz bir duruş sergilemiştir. Özellikle Gümrük Birliği sürecinde derneğin DPT ile beraber üst üste olumsuz görüş yayınlayarak, hükümet programlarının kamuoyu desteğinden yoksun kalmasının amaçlandığı gözlenmektedir. Aynı şekilde serbest dolaşım hakkı, derneğin amaçları içinde yer alan ülke insanın haklarının gelişmesi anlamına gelmesine karşın, Anadolu'da yerli firmaların daha rahat dış pazara açılması anlamına geleceği için baskılandığı görülmektedir.

Avrupa serüveninde yaşanan bu örtülü çatışmanın aksine Kıbrıs konusunda ekonomik sınıf ile iktidar sınıfı arasında tam bir işbirliği gözlenmektedir. Hükümetin aldığı barış harekâtı konusunda her ne kadar tam destek sağlanmasa da, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında başta Yunan lobisinin ve Yunan ekonomik seçkinlerinin baskıları ile başlayan Amerikan Ambargosu karşısında Türk ekonomik seçkinleri harekete geçmiş ve

Amerika'da, dönemin hükümeti ile koordineli bir çalışma yürüterek lobi faaliyeti yürütmüştür.

Bu çalışmada incelenen örnek olaylarda, ekonomik sınıfın çeşitli avantajları sayesinde yönetici sınıfa dâhil olmayı başardıklarını, ancak her zaman yönetici sınıfla, uyumlu politikalar üretmediğini göstermemiştir. İlişkiler sivil toplum inisiyatifinden ziyade çıkar temeline dayanmaktadır ve dış politika oluşturma süreci, ekonomik açıdan güçlü olan sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, ekonomik güçle beraber gelen medyayı kontrol etme yetisi kullanılarak kamuoyu üzerinden hareket edilmiştir. Derneğin çıkarlarına uyan dış politika hamleleri reklam, ilan ve haberler aracılığı ile desteklenirken, dernek çıkarlarına ters düşen dış politika girişimleri karşısında hükümetleri istifaya zorlayacak kadar etkin bir kamuoyu oluşturma politikası takip edilmiştir.

Sonuç olarak devlet eliyle kurulan burjuvazi, iç politik ortamda yaşanan dengelere uyum sağlamayı başarmasının ardından, dünyada yaşanan ekonomik gelişmelerle birlikte güçlenmesini tamamlamış ve devlet politikalarının karşısında durabilecek bir yapı halini almıştır. Dış politikanın şekillenmesinde önemli bir aktör olan sermaye sınıfı, elinde bulundurduğu medya gücünün de etkisiyle önemli dış politika kararlarına etki etmektedir. TÜSİAD ise Türkiye'de kararlara etki edebilme kapasitesi incelendiğinde 1970 - 2000 arası dönemde en etkili yapılanma olarak görünmektedir. Derneğin kamuoyunu yönlendirme gücü, yayınladığı raporların dış politika karar alıcılarına baskı yaratmasına yol açmaktadır. Bu nedenle dernek dış politika karar alma sürecinde, dünyadaki bir çok örneğinde olduğu gibi önemli bir aktördür. Ancak altı çizilmesi gereken husus, sermaye sınıflarının dış politikada çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri söyleminde yer alan "çıkar" kavramının "ulusal çıkar" olmadığıdır. Sermaye sınıfının çıkarları, dünyada yaşanan ekonomik dönüşümlere eklemlenebilmek

için dış politikayı şekillendirme çabasından ibarettir. Bu nedenle daha dengeli bir ekonomi anlamına gelen AB üyelik süreci desteklenirken, korumacı politikaların sona ermesi anlamına gelen ortak pazara karşı çıkılmıştır. Sosyal politikaların güçlenmesine karşı askeri yönetim desteklenerek "gülme sırası artık bizde" denilmesinin altında yatan da bu çıkar algısıdır.

EKLER

EK I-

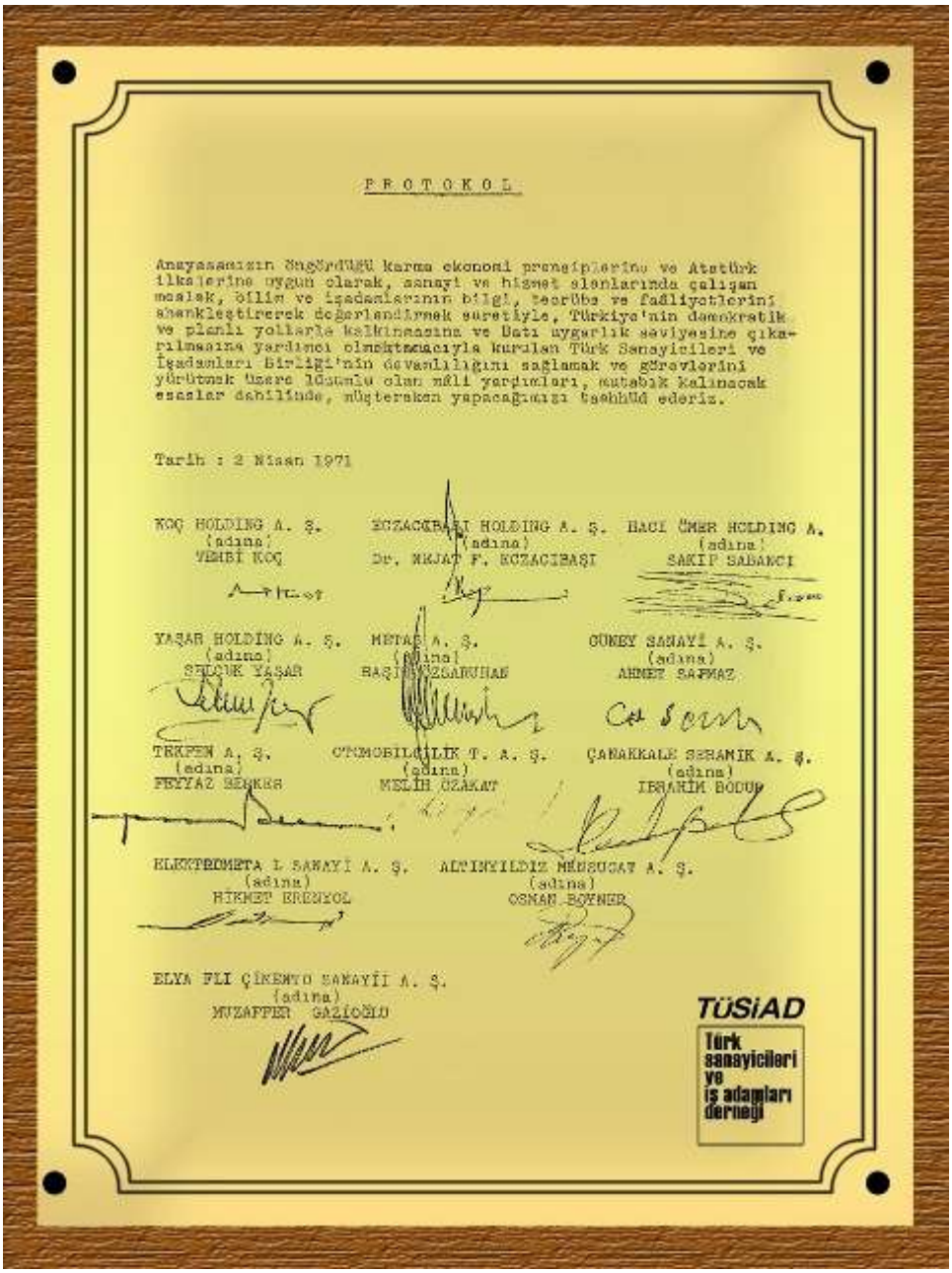
Henüz STA Imzalanmamış AB-STA Ortaklarından Tarifelerin Kaldırılması Durumunda Türkiye'nin İhracatındaki Değişimlerin Sektörlere Göre Simülasyonları

Tablo 20: Türkiye'nin dünyaya ihracat hacmindeki yüzdelik değişim

Sektör	Meksika	Güney Afrika	Kolombiya	Peru	Panama	Kosta Rika	Guatemala	El Salvador	Honduras	Nikaragua
Çeltik	-0.568	-0.580	-0.195	-0.021	-0.002	-0.011	-0.008	-0.002	-0.003	0.000
Buğday	-0.517	-0.528	-0.179	-0.019	-0.002	-0.010	-0.008	-0.002	-0.003	0.000
Tahıllar, bys	-0.156	-0.158	-0.053	-0.006	-0.001	-0.003	-0.002	0.000	-0.001	0.000
Sebze, meyve, kab. yem.	-0.215	-0.221	-0.074	-0.008	-0.001	-0.004	-0.003	-0.001	-0.001	0.000
Yağlı tohumlar	-0.239	-0.243	-0.082	-0.009	-0.001	-0.005	-0.004	-0.001	-0.001	0.000
Şek. kamışı, şek. pancarı	-0.342	-0.355	-0.119	-0.013	-0.002	-0.007	-0.005	-0.001	-0.002	0.000
Bitkisel lifler	-0.228	-0.229	-0.077	-0.008	-0.001	-0.004	-0.003	-0.001	-0.001	0.000
Tarım ürünleri, bys	-0.375	-0.382	-0.130	-0.014	-0.002	-0.007	-0.006	-0.001	-0.002	0.000
Sığır, koyun, keçi, at	-0.282	-0.286	-0.096	-0.010	-0.001	-0.005	-0.004	-0.001	-0.002	0.000
Hayvansal ürünler, bys	-0.168	-0.171	-0.058	-0.006	-0.001	-0.003	-0.002	-0.001	-0.001	0.000
Ham süt	-0.500	-0.510	-0.172	-0.018	-0.002	-0.010	-0.007	-0.002	-0.003	0.000
Yün, ipek-koza	-0.793	-0.795	-0.237	-0.031	-0.003	-0.013	-0.012	-0.002	-0.004	-0.001
Ormancılık	-0.025	-0.135	-0.099	-0.010	-0.003	-0.006	-0.004	-0.001	-0.002	0.000
Balıkçılık	-0.151	-0.156	-0.054	-0.006	-0.001	-0.003	-0.002	-0.001	-0.001	0.000
Kömür	-0.156	-0.138	-0.027	-0.008	-0.002	-0.003	-0.004	0.000	-0.001	0.000
Petrol	-0.087	-0.078	-0.013	-0.002	0.000	-0.001	-0.001	0.000	0.000	0.000
Gaz	0.032	0.025	0.016	-0.006	0.000	0.001	-0.001	0.000	0.000	0.000
Mineraller, bys	-0.064	-0.079	-0.025	-0.003	-0.001	-0.002	-0.002	0.000	0.000	0.000
Sığır eti ürünleri	-0.550	-0.564	-0.194	-0.020	-0.002	-0.011	-0.008	-0.002	-0.003	0.000
Et ürünleri, bys	-0.631	-0.647	-0.222	-0.023	-0.003	-0.013	-0.009	-0.002	-0.004	-0.001
Bitkisel ve katı yağlar	-0.388	-0.399	-0.137	-0.014	-0.002	-0.008	-0.006	-0.001	-0.002	0.000
Süt ürünleri	-0.518	-0.533	-0.183	-0.019	-0.002	-0.011	-0.008	-0.002	-0.003	0.000
İşlenmiş çeltik	-0.341	-0.351	-0.121	-0.013	-0.001	-0.007	-0.005	-0.001	-0.002	0.000
Şeker	-0.361	-0.372	-0.128	-0.013	-0.002	-0.007	-0.005	-0.001	-0.002	0.000
Gıda ürünleri, bys	-0.261	-0.269	-0.092	-0.010	-0.001	-0.005	-0.004	-0.001	-0.002	0.000
İçecek, tütün ürünleri	-0.159	-0.164	-0.056	-0.006	-0.001	-0.003	-0.002	-0.001	-0.001	0.000
Tekstil	0.394	0.229	-0.032	0.027	-0.001	-0.006	0.011	-0.001	-0.002	0.000
Giyim eşyaları	1.062	0.443	-0.129	-0.002	-0.001	-0.005	-0.005	-0.001	-0.002	0.001
Deri ürünleri	0.009	-0.045	-0.170	-0.018	-0.002	-0.002	0.001	-0.002	-0.003	0.000
Ahşap ürünleri	-0.268	0.198	-0.115	-0.014	0.006	-0.007	-0.005	-0.001	-0.002	0.000
Kağıt ürünleri, yayım	-0.321	3.073	-0.087	0.000	0.001	-0.007	-0.005	-0.001	0.002	0.000
Petrol, kömür ürünleri	0.304	0.217	-0.013	-0.001	0.000	-0.001	0.001	0.000	0.000	0.000
Kimy., lastik, plastik ür.	-0.148	-0.104	-0.049	0.019	0.000	-0.003	0.003	0.001	-0.002	0.000
Mineral ürünleri, bys	-0.121	-0.238	-0.099	0.003	0.030	0.032	0.028	0.002	0.012	0.001
Demirli metaller	-0.247	-0.258	-0.089	-0.009	-0.001	-0.005	-0.003	-0.001	-0.002	0.000
Metaller, bys	0.015	-0.329	-0.114	-0.012	-0.002	-0.007	-0.005	-0.001	-0.002	0.000
Metal ürünleri	-0.305	-0.287	-0.126	-0.002	-0.001	-0.008	-0.005	-0.001	-0.002	0.000
Motorlu taş. ve parçaları	0.411	0.626	0.532	0.002	-0.001	-0.004	0.001	0.002	0.001	0.000
Ulaşım ekipmanları, bys	-0.571	-0.590	-0.203	-0.021	-0.002	0.220	-0.007	-0.002	-0.003	-0.001
Elektronik cihazlar	-0.506	-0.479	-0.172	-0.019	-0.002	-0.011	-0.008	-0.002	-0.003	0.000
Makine, ekipman, bys	-0.258	-0.194	0.007	0.006	-0.001	-0.006	0.000	0.003	0.008	0.001
İmalatlar, bys	0.059	0.178	-0.047	0.009	-0.002	0.007	0.003	-0.001	0.004	0.002
Elektrik	-0.228	-0.234	-0.079	-0.008	-0.001	-0.005	-0.003	-0.001	-0.001	0.000
Gaz üretimi, dağıtımı	-0.454	-0.467	-0.161	-0.017	-0.002	-0.009	-0.007	-0.002	-0.003	0.000
Su	-0.452	-0.466	-0.160	-0.017	-0.002	-0.009	-0.007	-0.001	-0.003	0.000
İnşaat	-0.267	-0.274	-0.094	-0.010	-0.001	-0.005	-0.004	-0.001	-0.002	0.000

http://avrupa.info.tr/uploads/tr-eu-customs-union-tr.pdf

EK II- Kurucular Protokolü

P R O T O K O L

Anayasamızın öngördüğü karma ekonomi prensiplerine ve Atatürk ilkelerine uygun olarak, sanayi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının bilgi, tecrübe ve faaliyetlerini shenkleştirerek değerlendirmek suretiyle, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına ve Batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına yardımcı olmaktamacıyla kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'nin devamlılığını sağlamak ve görevlerini yürütmek üzere lüzumlu olan mali yardımları, mütabık kalınacak esaslar dahilinde, müşterəken yapacağımızı taahhüd ederiz.

Tarih : 2 Nisan 1971

KOÇ HOLDING A. Ş. (adına) VEHBİ KOÇ

ECZACIBAŞI HOLDING A. Ş. (adına) Dr. NEJAT F. ECZACIBAŞI

HACI ÖMER HOLDING A. (adına) SAKIP SABANCI

YAŞAR HOLDING A. Ş. (adına) SELÇUK YAŞAR

METAS A. Ş. (adına) HAŞİM KÖZBAKIŞLAR

GÜNEY SANAYİ A. Ş. (adına) AHMET SAFMAZ

TEKFEN A. Ş. (adına) FEYYAZ BERKER

OTOMOBİLCİLİK T. A. Ş. (adına) MELİH OZAKAT

ÇANAKKALE SERAMİK A. Ş. (adına) İBRAHİM BODUR

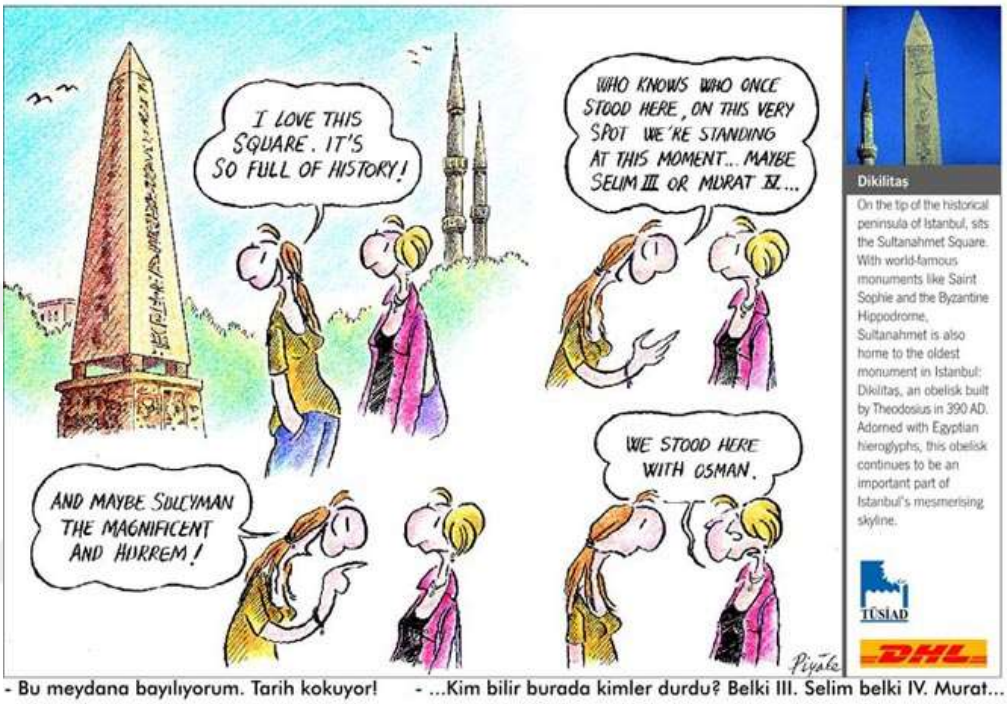
ELEKTROMETA L SANAYİ A. Ş. (adına) HİKMET ERENYOL

ALTINYILDIZ MENSUCAT A. Ş. (adına) OSMAN BOYNER

ELYA FLI ÇİMENTO SANAYİİ A. Ş. (adına) MUZAFFER GAZİOĞLU

TÜSİAD Türk sanayicileri ve iş adamları derneği

EK III- TÜSİAD Karikatürleri

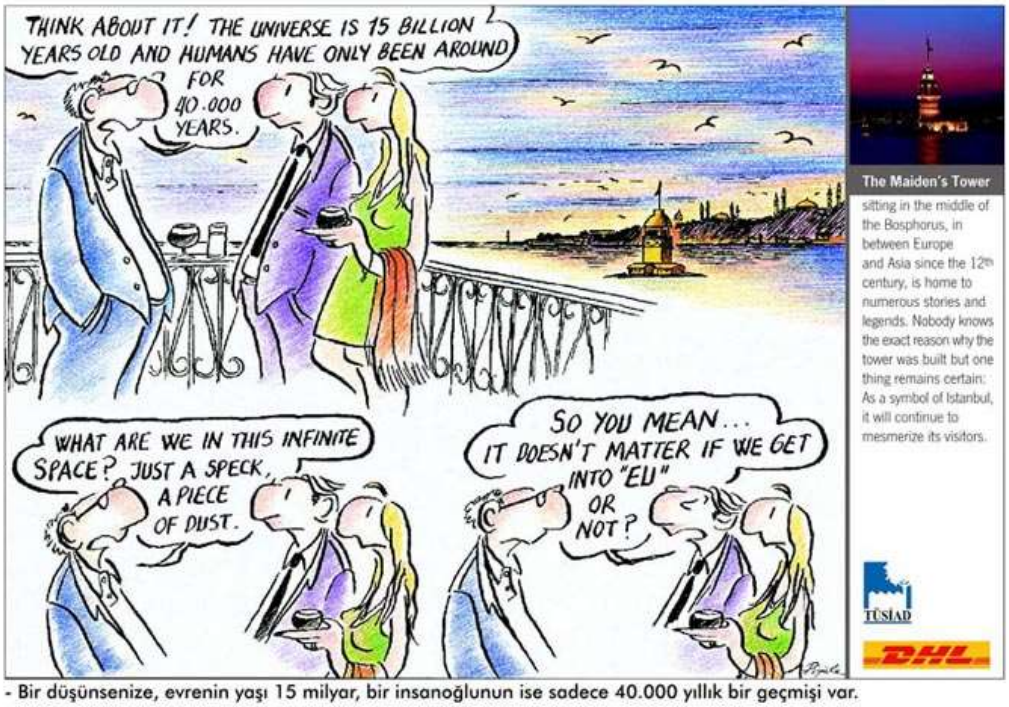

- Bu meydana bayılıyorum. Tarih kokuyor!
- ...Belki de Kanuni ile Hürrem Sultan!
- ...Kim bilir burada kimler durdu? Belki III. Selim belki IV. Murat...
- Biz de Osman'la durmuştuk.

- AB'ye entegrasyon... Fransa ve İtalya'yla temaslar... Birleşme ve devralma...

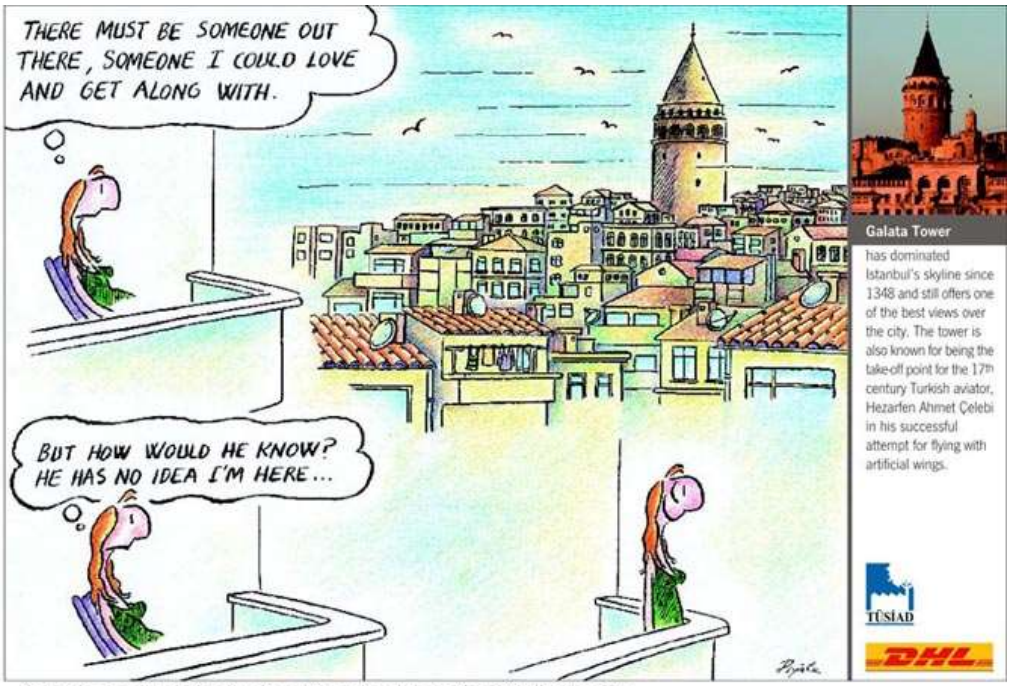
- ...Mum, şarap, gece, müzik...Gözler...eller...saçlar...

- Bir düşünsenize, evrenin yaşı 15 milyar, bir insanoğlunun ise sadece 40.000 yıllık bir geçmişi var.
- ...Bizler bu sonsuz boşlukta neyiz ki? bir nokta, bir toz zerresiyiz.
- Yani, siz şimdi AB'ye girip girmememizin hiçbir önemi yok mu demek istiyorsunuz?

- Ey dağlar, gökyüzü ve deniz.
- ...Ben aşık oldum, AŞIK!
- O da seni seviyor mu?

- Bu koskoca şehirde benim de sevip anlaşabileceğim biri elbet vardır.

- ...Ama benim burada olduğumu nereden bilsin? Haberi yok tabi...

EK V- CIA Arşivinden Yayınlanan NATO'nun Kıbrıs Tutumuna Ait Belge

ORGANISATION DU TRAITÉ DE L'ATLANTIQUE NORD
NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION

TOP SECRET

SECRÉTAIRE GÉNÉRAL
SG/SO/WASHDC-12/S26-048/JULE74

FROM:SECRETARY GENERAL
TO:SECRETARY OF DEFENSE/WASHDC

Subject:Assistant Undersecretary of State Sisco's visit

The Assistant Undersecretary of State Sisco's visit to the Alliance,showed the decision of the American government to finish the Cyprus problem.

We agreed with Mr. Sisco for supporting the Turkish army during the landing,as well as, in the violent expulsion of Makarios.

Joseph Luns
Secretary General of NATO

TOP SECRET

Η επίσκεψη του βοηθού υπουργού Εξωτερικών στη Συμμαχία έδειξε την απόφαση της αμερικανικής κυβέρνησης να τελειώσει το πρόβλημα της Κύπρου.

Συμφωνήσαμε με τον κ. Σίσκο στη στήριξη του τουρκικού στρατού στη διάρκεια της απόβασης καθώς επίσης και στη βίαιη εκδίωξη του Μακαρίου.

Γιόζεφ Λούνς
Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ

Sözü Geçen Çalışmalar

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2011). *Garanti Anlaşması*. 10 10, 2015 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden alındı

Açıkel, F. (2009). *TBMM Milletvekili Veritabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/Milletvekilleri Profili Çalışması.* Ankara: Ankara Üniversitesi.

Adaklı, G. (2001). Popüler İkon Olarak Sermayedar: Sakıp Sabancı. *Praksis, Güz* (4).

Ahmad, F. (1977). *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1957*. Londra: The Royal Institute of International Afairs.

Ahmad, F. (1977). The Turkish Experiment in Democracy. *Royal Institute of International affairs* , 138-139.

Akgün, B. (2012). *Belge: Ortadoğu.* Akademik Orta Doğu: http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu6%20makale/birol_akgun.pdf adresinden alınmıştır

Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akşin, S. (1988). *Demokrat Partinin Kurulması, Tarihi ve Toplum* (Cilt 9). İstanbul.

Aktan, C. C. (2001). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri.* Ankara: Hak-İş Yayınları.

Aktan, O. (2002). Kurtuluş Savaşından Günümüze Türk Dış Ekonomisinde Gelişmeler. B. Yediyıldız içinde, *Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi* (s. 64). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Aktar, A. (1990). *Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Aktaran Sanlısoy, S. (2014). http://kisi.deu.edu.tr//selim.sanlisoy/IZMIR_IKTISAT_KONGRESI_ATATURK.pdf adresinden alınmıştır

Alasya, H. F., & İnalcık, H. (1964). *Kıbrıs ve Türkler.* Ankara.

Altun, M. (2009). *Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980* . İstanbul: Doğan Yayıncılık.

Altun, M. (2009). *Ortak Aklı Ararken: TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970-1980.* İstanbul: Doğan Kitap.

Arı, T. (1999). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika.* İstanbul: Alfa.

Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi: 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İnceleme).* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Arslan, A. (2006). Sınıf Teorisinin Açmazları ve İktidar Analizinde BirAlternatif Olarak Elit Teorisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16* (1), 363-382.

Arslan, A. (2004). Türk Siyasi Elitleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1* (1).

Arslan, Z. (2002, Eylül 12). 11 Eylül: Leviathan Geri Döndü. *Radikal Gazetesi* .

Atlı, A. (2011). Businessman as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy. *Insight Turkey, 13* (1), 109-129.

Avcıoğlu, D. (1974). *Milli Kurtuluş Tarihi:1838'den 1995'e Cilt I.* İstanbul: İstanbul Matbaası.

Aydemir, Ş. S. (1988). *İkinci Adam 1884-1938 Cilt I.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bac, M. M. (2005). The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003. *Middle Eastern Studies, 2* (41), 281-293.

Baharçiçek, A. (2008). Hükümetdışı Örgütler ve Demokratikleşme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18* (2), 197-308.

Bali, R. N. (2004). *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a Yeni Seçkinler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Barkan, Ö. L., & McCarty, J. (1975). The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East. *International Journal of Middle East Studies, 6* (1), 3-28.

Barkey, H. (1990). *The State and the Industrialization Crisis in Turkey.* Boulder: Westview Press.

Başkaya, F. (1986). *Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi; Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına.* Ankara: Birlik Yayıncılık.

Baykal, D. (1963). *Siyasi Elit Kuramı.* Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Bealey, F. (1996). Democratic Elitism and the Autonomy of Elites. *İnternational Political Science Review, 17* (6), 319-331.

Beasley, R. (2013). *Foreign Policy in Comparative Perpective.* Los Angales: Stage.

Beaulac, S. (2004). The Westphalian Model in Defining International Law. *Australian Journal of Legal History* (9).

Berker, F. (2010, Mart 04). Kenan Evren'i hiç ziyaret etmedim Genelkurmay'la Eczacıbaşı Görüşürdü. (S. Yılmaz, Röportajı Yapan)

Berker, F., & Uras, G. (2009). *Fikir Üreten Fabrika : TÜSİAD'ın İlk On Yılı.* İstanbul: Doğan Kitap.

Beyarslan, A. (1982). Atatürk Döneminde Planlı Ekonomi. *Atatürk Dönemi Sosyo- Ekonomik Sorunları.* içinde Ankara: Kayseri Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Birand, M. A. (1996). *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası 1959-1995.* İstanbul: Milliyet Yayınları.

Blinder, A. (2009). *Keynesian Economics.* 2014 tarihinde http://www.econlib.org/library/Enc/KeynesianEconomics.html adresinden alındı

Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005* (11 b.). Ankara: İmge Kitabevi.

Bottomore, T. (1966). *Elities and Society.* London: Penguin Books.

Boyner, C. (2005, Aralık 23). Eleştiriyi korkuyla susturmak demokrasinin parçası olamaz. (N. E. Tosuner, Röportajı Yapan)

Buğra, A. Class, Culture and State: An Analys of Interest Representation by Two Turkish Business Associations. *International Journal of Middle East Studies* (30).

Buğra, A. (2013). *Devlet ve İşadamları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. (2011). *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde / İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar.* İstanbul: İletişim.

Burçak, R. S. (1979). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950.* İstanbul: Olguç Yayınevi.

Canbolat, İ. (2002). *Küreselleşen Dünya ve Türkiye.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı.

Ceyhan, H. (1971). İktisadi Kalkınma Vakfı. *Yankı* , 17-25.

Cicioğlu, F. (2013). *Sivil Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı*. Ankara: Avrupa Birliği Bakanlığı.

Cillov, H. (1962). *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul.

Claessen, H. J., & Skalnik, P. *Erken Devlet.* İstanbul: İmge Yayınları.

Cornell, E. (1998). *Türkiye Avrupa'nın Eşiğinde.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Coşkun, A. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi* (Kasım 2003).

Cox, R. (1983). Gramsci, Hegomony and International Relations. *Millenium, 12* (Yaz), 162-175.

Cumhuriyet Gazetesi. (1933, 12 28). *Cumhuriyet Arşiv.* http://www.cumhuriyetarsivi.com/secure/sign/buy_page.xhtml?page=5822686 adresinden alınmıştır

Cumhuriyet Gazetesi. (1976, Nisan 18). Sanayiciler AET Gümrük Birliğine Karşı Çıktı.

Çalış, Ş. H. (2008). *Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri.* Ankara: Nobel.

Çalışma Bakanlığı. (1977). *İş Dergisi* .

Dahl, R. (1970). *After the Revolution? Authority in a Good Society.* London: Yale University Press.

Dayar, H., Küçükaksoy, İ., & Keçici, G. (2009). Duyun-u Umumiye İdaresi ile Uluslararası Para Fonu'nun Karşılaştırılması. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (21), 33-48.

Demokrat Parti. (1946). *Parti Tüzüğü Md17.* İstanbul.

Dişbudak, C. (2008). Türkiye'de Makroekonomik Politikaların Dönüşümü. R. Günlü içinde, *Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimi* (s. 195-238). Ankara: Dipnot.

Djillas, M. (1959). *Yeni Sınıf.* (H. Sonkur, Çev.) Ankara: Doğuş Matbaası.

Doğan, C. (2012). Türk İş Hukuku ve Çalışma İlişkileri Alanına Uzlaştırma Kurulunun Girişi: Ta'til-i Eşgâl Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (32).

Dougherty, J. E. (1976). The Study of the Global System. J. N. Rosenau içinde, *World Politics, An Introduction.* New York: Free Press.

Duman, Z. (2007). Türkiye'de Burjuva Sınıfın Sosyal Profili. *Sosyo Ekonomi* .

E.G.Maers. (1924). *Modern Turkey.* New York.

Eğilmez, M. (2009). *Küresel Finans Krizi* (5. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ekodialog. (2013). *Ağustos 1958 İktisadi Kararları.* Ekodialog İktisadi Makale Arşivi: http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/agustos-1958-iktisadi-kararlari.html adresinden alınmıştır

Eldem, V. (1975). Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları. *Türkiye İktisat Tarihi Semineri* (s. 387-401). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Encarnacion, O. G. (2001). Civil Society and the Consolidation of Democracy in Spain. *Political Science Quarterly, 1* (116).

Erkanlı, O. (1987). *Askeri Demokrasi : Orhan Erkanlı'nın Anıları.* İstanbul: Güneş Yayınları.

Eroğlu, H. (2003). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini YAratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler.* Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.

Eroğul, C. (1998). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi).* Ankara: İmge Kitabevi.

Etzoni, H. (1993). *The Elite Connection.* London: Polity Press.

Fırat, M. M. (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Francouis, C. (1973). *Le Conflict de Chypr, 1946-1959.* Bruxelles: Emile Bruylant.

Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism.* New York: Cornell University Press.

Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Goloğlu, M. (1971). *Cumhuriyete Doğru.* Ankara: Başnur Matbaası.

Gökçen, A. M. (1998). Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme. *Yeni Türkiye Dergisi* (23-24).

Gülfidan, Ş. (1993). *Big Business and the State in Turkey: Case of TUSIAD.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Gürpınar, B. (2006). Türk Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD. s. M. E. Doğan içinde, *Sivil Toplum ve Dış Politika* (s. 233-253). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Haas, E. B. (1958). *The Uniting of Europe.* California: Standford University Press.

Habermas, J. (1971). *Knowladge and Human Interest.* Boston: Beacon Pres.

Habermas, J. (1973). *Theory and Practice.* Boston: Beacon Pres.

Hacaloğlu, H. (2014, Eylül 18). *Amerikanın Sesi*. Eylül 5, 2015 tarihinde Amerikanın Sesi: http://www.amerikaninsesi.com/content/erdogan-tusiad-a-sert-elestiriler/2454008.html adresinden alındı

Heper, M. (1985). *The State Tradition in Turkey.* Walkington: The Eothen Press.

Hicks, S., & Couloumbus, T. (1981). *The Greek Lobby: Illısıon or Reality?* NewYork: Preager.

http://hbswk.hbs.edu/item/4961.html Jones, G. (2005). *Restoring a Global Economy 1950-1980.* Harvard Business Scholl: http://hbswk.hbs.edu/item/4961.html adresinden alınmıştır

http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi-tr, 2. (tarih yok). *Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi.* 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi: http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi-tr adresinden alındı

http://www.vehbikoc.gen.tr/arasayfalar/kitap/kitaplar2.htm. (2015). *Vehbi Koç.* 3 30, 2015 tarihinde Hakkında: http://www.vehbikoc.gen.tr/arasayfalar/kitap/kitaplar2.htm adresinden alındı

Hürriyet Gazetesi. (2001, 16 08). *Türk Lirası Dolar Karşısında Eridi.* Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/08/17/17207.asp adresinden alınmıştır

İnalcık, H. (1959). *Osmanlılar'da Raiyyet Rüsumu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnsel, A. (2012, 08 28). Anadolu'nun burjuvası 'burjuvazi' değil mi? *Radikal Gazetesi* .

İpekçi, A. (1974, 7 3). Af ve Adaletsizlik Kayguları. *Milliyet Gazetesi* , s. 1.

İsmail, S. (1998). *150 Soruda Kıbrıs Sorunu.* İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Josiah, O. (2011). *Political Dissent in Democratic Athens: Intellectual Critics of Popular Rule.* Princeton: Princeton University Press.

Kadıoğlu, A. (1996). The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity. *Middle Eastern Studies, 2* (32).

Kamu Yararına Çalışan Dernekler Web Sitesi. (2015). 09 01, 2015 tarihinde Dernekler Dairesi Başkanlığı: http://www.dernekler.gov.tr/tr/Anasayfalinkler/kamu-yararina-calisan-dernekler.aspx adresinden alındı

Kanlıöz, C. (2014). *Kamu Borçlanma Sözleşmeleri.* http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5581.pdf adresinden alınmıştır

Kapani, M. (1997). *Politika Bilimine Giriş* (9. Baskı b.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Karluk, R. (1998). *Avrupa Birliği ve Türkiye.* İstanbul: Beta YAyınları.

Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27).

Kazgan. (1983). Büyük Sermaye Gruplarının Türkiye Ekonomisinde Yeri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.* içinde

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (1994). *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keser, U. (2006). *Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası* . Boğaziçi Yayınları: İstanbul.

Keyder, Ç. (2004). *Geçiş Sürecinde Türkiye.* İstanbul: Belge Yayınları.

Keyder, Ç. (2013). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (13. Baskı b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyder, Ç. (2013). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (18. Baskı b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyman, F. (2012). Türkiye'nin Geleceğini Yeni Orta Sınıf Belirleyecek. *Görüş Dergisi* (76), 23.

Keynes, J. (1963). *Essays in Persuation.* New York: W.W. Norton and Co.

Kirişçi. (2013, 04 04). *The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of Trading State.* wsiweb: http://www.wsiweb.org/pdf adresinden alınmıştır

Kirişçi. (2011). Turkish Engagement with its Neighborhood: A 'Synthetic' and Multi-Dimensional Look Turkish Foreign Policy Transformation. *Annual Sakıp Sabancı International Research Award.*

Kışlalı, A. T. (2005). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge.

Kocabıyık, A. (2007). *Tazlar Köyü'nden Borusan'a.* İstanbul: Doğan Kitap.

Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye* (11. Baskı b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köni, H. (1982). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme.* Ankara: İ.T.İ.A. Yayınları.

Kurmuş, o. (1979). 1916 ve 1929 Gümrük Tarifeleri Üzerine Bazı Gözlemler. *ODTÜ Gelişme Dergisi* (Özel Sayı).

Kutlay, M. (2011). Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation. *Insight Turkey, 13* (1), 67-89.

Kutluay, M. (2012). Yeni Türk Dış Politikası"nın Ekonomi Politiği: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9* (35), 101-127.

Kuyucuklu, N. (1989). *Türkiye İktisadı.* İstanbul: Beta Yayınları.

Küçükcan, T., & Fidan, A. (2013). İKTİSADİ KALKINMADA YERLİ BURJUVANIN SOSYOLOJİK ANLAMI (Osmanlı'dan Günümüze Bir Sınıf Analizi). *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22* (2), 255-268.

Lavine, E., & Cornwell, E. (1972). *An Introduction the American Goverment.* New York: Mc Millan Company.

Linklater, A. (2001). The ChanContours of Critical Internationals Relations Theory. *Critical Theory and World Politics* , 23-44.

Lopez, G. A., & Stohl, M. S. (1989). *İnternational Relations: Contempporary Theory and Practise.* Washington DC: CQ Press.

Manisalı, E. (1974, Nisan 25). Katma Protokol Hükümleri Nasıl Değişmeli? *Milliyet Gazetesi* .

Manisalı, E. (2009). *Ortak Pazar'dan Avrupa Birliği'ne: Hayatım Avrupa 1.* İstanbul: Cumhuriyet Kitap.

Maraşlı, G. N. (Yöneten). (2013). *Anlamak İçin: TÜSİAD* [Sinema Filmi].

Mazıcı, N. (1987). *1930'A KADAR BASININ DURUMU VE 1931 MATBUAT KANUNU*. 01 10, 2015 tarihinde http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10292.pdf adresinden alındı

Metintaş, M. Y., & Kayıran, M. Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (9/2).

mfa.gov.tr. (2011). *Garanti Anlaşması.* 08 20, 2015 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Web Sayfası: http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden alındı

Milliyet. (27.09.1975). Amerikan Kamuoyu Türkiye'yi Tanımıyor. *Milliyet Gazetesi* .

Milliyet Gazetesi. (1975, Ağustos 25). Ambargo Kalkmazsa Dünya Dengesi Değişir. *Milliyet Gazetesi* , s. 1.

Milliyet Gazetesi. (1975, Ağustos 25). İşadamları. *Milliyet Gazetesi* , s. 10.

Milliyet Gazetesi. (1977, Mayıs 03). Türk İşadamları ABD'de 50'den Fazla Kongre Üyesi İle Görüştü. *Milliyet Gazetesi* , s. 3.

Milliyet Gazetesi. (1975, Şubat 11). Yardımın kesilmesi ABD ile Ticari ve Kültürel İlişkileri de Etkiler. *Milliyet Gazetesi* , s. 1-10.

Milliyet. (2014). *Milliyet Gazetesi*. http://ekonomi.milliyet.com.tr/imf-destekli-24-ocak-turkiye-yi/ekonomi/detay/1707660/default.htm adresinden alınmıştır

Morgenthau, H. (1970). *Uluslararası Politika.* (Ü. O. Oran, Çev.) Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.

Mosca, G. (1939). *The Ruling Class.* New York: McGraw Hill.

Oppenheimer, F. (2005). *Devlet.* Ankara: Phoenix Yayıncılık.

Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası Cilt I.* İstanbul: İletşim Yayıncılık.

Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası Cilt I.* İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Oxford University Web Page. (tarih yok). *Theories*. Ocfordbiblographies: www.oxfordbiblographies.com adresinden alınmıştır

Ölçen, A. N. (1982). 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiyenin Ekonomik Gelişmesi Semineri.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Öniş, Z., & Webb, B. S. (1992). *Political Economy of Policy Reform in Turkey in the 1980s*. The World Bank .

Önsöy, R. (1982). *Türk Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914).* Ankara.

Öymen, A. (2011, Şubat 27). 1950'den 2009'a seçimlerimiz... *Radikal Gazetesi* .

Özcan, E. (1981). *Ekonomik Bunalımlar.* Ankara: Olgun Yayınevi.

Özcan, M. (2001). 1990 Sonrası AB-Türkiye İlişkileri. İ. Bal içinde, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Özçelik, M. (2012). İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_29/14.pdf. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* .

Özçelik, Ö., & Tuncer, G. (2006). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9* (1).

Özdemir, H. Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63* (3), 113-144.

Özkan, R. (2001). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Yunanistan.* İstanbul: Harp Akademileri Yayınevi.

Özsoy, İ., & Özsoy, O. (2006). 1838 Baltalimanı Sözleşmesi'nden Gümrük Birliği'ne: Türkiye-Avrupa Ticari İlişkileri. İ. Kalaycı içinde, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler* (s. 323-348). İstanbul: Beta Yayınları.

Öztürk, O. (2010, 05 25). Dış Politika Açısından 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası: http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/dis-politika-acisindan-27-mayis-oncesi-ve-sonrasi/2204 adresinden alınmıştır

Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo- Libeal Politikalar ve Türkiye Tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1* (2), 15-32.

Özyakışır, D. (Ağustos 2006). Ulus- Devlet veMilli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi. *Jeopolitik Dergisi, 5* (31).

Parasız, İ. (1991). *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları.* Bursa: Ezgi Yayınevi.

Poulantzas, N. (1978). *Classes in Contemporary Capitalism.* Nortfolk: Lowe and Brydone Printers Ltd.

Poulantzas, N. (1978). *Political Power and Social Classes.* London: Verso Edition Press.

Poulantzas, N., Miliband, R., & Laclau, E. (1990). *Kapitalist Devlet Sorunu.* (Y. Berkman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Resmi Gazete. (1989, 11 8). *TÜRK PARASI KIYMETİNİ KORUMA HAKKINDA 32 SAYILI KARAR.* TCBMM Resmi Gazete: http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/BANKACILIK/32sayilikarar.htm adresinden alınmıştır

Resmi Gazete. (Sayı 1867). Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar.

Revenhill, J. (2011). *The Study of Political Economy.* Londra: Oxford Texbook.

Rooy, A. (1998). *Civil Society and the Aid Indistry.* London: Earhscan Publications.

Rourke, J. T. (1997). *International Politics on the World Stage.* Mc Graw-Hill.

Rourke, J. T. (1997). *Internatıonal Politics on the World Stage.* McGraw Hill.

Sabır, H. (2003). Atatürk'ün İktisat Zihniyeti. *Dış Ticaret Dergisi, 8* (28).

Salomon, L. (1997). Non-Governmental Organizations. *Society, 2* (34), 60-65.

Sanlısoy, S. (2014, 01 11). *kisi.deu.edu.tr*. deu.edu.tr: http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/IZMIR_IKTISAT_KONGRESI_ATATURK.pdf adresinden alınmıştır

Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikaları. *Maliye Dergisi* (159).

Sarp, Ç. (2015, 10 8). *Pareto'yu Okumak: Mantıklı Olmayan Davranış ve Seçkinler Teorisi.* 10 8, 2015 tarihinde academia.edu: https://www.academia.edu/10372444/PARETO_YU_OKUMAK adresinden alındı

Sartori, G. (1962). *Democratic Theory.* Detroit: Wayne State University Press.

Schumpeter, J. (1950). *Capitalism, Socialism and Democracy* (3. Basım b.). London: George Ailen and Unwin.

SİSAV. (1990). *Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşler.* İstanbul: SİSAV Yayınları.

Soysal, E. (1976). *Ortak Pazar İlişkileri Ne Yönde İlerliyor.* İstanbul: TÜSİAD.

Sönmezoğlu, F. (1995). *ABD'nin Türkiye Politikası.* İstanbul: Der Yayınları.

Steve Smith, A. H. (2012). *Foreign Policy: Theories,Actors,Cases.* Oxford: Oxford Press.

Strange, S. (1992). States, Firms and Diplomacy. *International Affairs (Royal Institue of International Affairs 1944-), 1* (68), 1-15.

Şahin, H. (1995). *Türkiye Ekonomisi* (5. Baskı b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şanlı, F. B. (2004). Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* .

Şener, S. (2005). Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem İktisat Politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 3* (1).

Şentürk, A. (2012). Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Necmettin Sadak. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi / Journal of Modern Turkish History Studies, XII* (25).

Şiriner, İ., Morady, F., Mika, J., Aydın, M., Koç, Ş. A., & Kapucu, H. (2011). *Political Economy, Crisis and Development.* London: Ijopec.

T.C. Resmi Gazetesi. (1981, Ocak 8). Ağustos 11, 2015 tarihinde http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17214.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17214.pdf adresinden alındı

Tamer, T. (1979). *Osmanlı Toplumsal Düzeni.* Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Taş, M. (2004). Menderes Döneminin Ekonomi Politiği ve 1958 İstikrar Programı. *Mevzuat Dergisi* (76).

TBMM . (1965). 1965-1966 Birleşim 8 Oturum 1. *TBMM Tutanak Dergisi* , s. 22-23.

TBMM. (1945). *TBMM Tutanak Dergisi, 17* (66).

TBMM Hükümet Programları. (2015, 02 11). *IV. Menderes Hükümeti Programı.* 2015 tarihinde TBMM Web Sitesi: http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP22.htm adresinden alındı

TBMM. (27 Ocak 1939). *ZC.* Ankara: TBMM.

TBMM. (1934). *ZC 6-III*. Ankara: TBMM.

Tekeli. (1983). Türkiye'de Şirketlerin Gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 9). içinde

Tekelli, İ., & İlkin, S. (2000). *Türkiye ve Avrupa Birliği III Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı.* Ankara: Ümit Yayıncılık.

Tekelli, İ., & İlkin, S. (1993). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu I – Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı.* Ankara: Ümit Yayıncılık.

Temiz, D. (2009). Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu Mu ? *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 8* (1), 115-138.

Tezel, S. (1977). 1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler. *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunlarıyla İlgili Sorunlar Sempozyumu.* İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaet Mektebi Mezunları Derneği Yayınları.

Tezel, S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Time. (1975, Temmuz 14). Opinion: New Lobby in Town: The Greeks. *Time Dergisi* .

TMMOB. (2007). *Ülke Örnekleri ile Sanayileşme ve Kalkınma Modelleri.* Ankara: TMMOB.

Tural, M. A. (1987). *Atatürk Devrinde İktisâdi Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938).* Ankara.

Turan, İ. (1997). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi iktisat Fakültesi Yayınları.

Turan, S. (1998). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ya da Bitmeyen Senfoni. *Balkan Araştırmaları Dergisi, 1* (1), 298-311.

TÜSİAD Bülten. Ocak-Haziran 2002. sayı 30-31

TÜSİAD Bülten. Temmuz-Aralik 2002. sayı 32-33

TÜSİAD Bülten, Ocak-Mart 2003. sayı 34

TÜSİAD Bülten, Nisan- Haziran 2003. sayı 35

TÜSİAD Bülten Temmuz-Aralik 2003.sayı. 36-37

TÜSİAD Bülten, Ocak-Mart 2004. sayı 38

TÜSİAD Bülten, Nisan-Haziran 2004. sayı 39

TÜSİAD Bülten, Ocak-Mart 2005. sayı 40.

TÜSİAD Görüş Dergisi

TÜSİAD, "Turkey: A new corporate world for Europe. An evaluation of the implications of potential Turkish membership of the EU." Report prepared for the Turkish- EU Enlargement Council of the European Round Table of Industrialists. 2004.

TUSİAD. (tarih yok). 2013 tarihinde http://www.tusiad.org.tr/tusiad/tarihce/tusiad-retro adresinden alındı

Türk Dil Kurumu İnternet Sayfası. (tarih yok). Temmuz 22, 2015 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_karsilik&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55af6a2ab200e6.69693905 adresinden alındı

Türk, E. (2009). *TÜSİAD Patronlar Kulübü.* İstanbul: Alfa Yayınevi.

TÜSAİD. (2002). *Türk - Amerikan İlişkilerine Bakış: Ana Temalar ve Güncel Gelişmeler.* Washington: TÜSİAD Washington Office.

Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih 1789-1999.* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Uras, G. (2012, 04 30). TÜSİAD, paralı ilanlar, Ecevit, Brzezinski... *Milliyet Gazetesi* .

Uyar, H. (2004, 12 20). *Cumhuriyet Strateji.* 10 8, 2015 tarihinde www.deu.edu.tr adresinden alındı

Uzgel, İ. (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika* (1 b.). Ankara: İmge.

Ünay, S. (2011). Economic Diplomacy for Competitiveness: Globalization and Turkey's New Foreign Policy. *Perceptions, 15* (3-4), 21-47.

Vardar, D. (2001). Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri. F. Sönmezoğlu içinde, *Türk Dış Politikasının Analizi* (s. 213-225). İstanbul: Der Yayınları.

Varnava, P. (1997). *Kıbrıslı Rum ve Türklerin Ortak İşçi Mücadeleleri Tarihten Olaylar.* (T. Haranas, Çev.) Lefkoşa.

Vorhoff, K. (2001). "Türkiye'de Đşadamı Dernekleri: Đşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik.* içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Relations.* New York: McGraw Hill.

White, G. (1994). Civil Society, Democratization and Devolopment (I) : Clearing the Analytic Ground. *Democratization, 3*, 375.

Wimmer, A., & Feinstain, Y. (2010). The Rise of the Nation State Across the World,1816 to 2010. *American Sociological Rewiev, 5* (75), 764-790.

www.tcmb.gov.tr. (tarih yok). www.tcmb.gov.tr adresinden alınmıştır

www.tusiad.org, T. (tarih yok). *Tüzük Md2.* www.tusiad.org adresinden alınmıştır

Yalçın, O. (2012). Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi, I* (1).

Yalçındağ, A. (2005). TUSIAD. *Foreign Policy* (151).

Yaman, M. (2002). Civil Society and Democratic Consolidation: The Case of TÜSİAD. Ankara: Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisanz Tezi.

Yaşar, S. (2004, Şubat 10). Ecevit'e Öyle Yaylım Ateşi Açtık ki. (E. Şafak, Röportajı Yapan)

Yavi, E. (2001). *Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiyesine Kıssadan Hisseler.* İzmir: Yazıcı Yayınevi.

Yavuz, Ş. (2013). Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (36- BAHAR), 219-240.

Yerasimos, S. (2001). Sivil Toplum,Avrupa ve Türkiye. S. Yerasimos, N. Mert, G. Seufert, H. Schüler, K. Can, G. Groc, et al. içinde, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945.* İstanbul.

Yılmaz, M. (2013). Yeni Bir Dönemin Eşiğinde. *Görüş* (77), 12-14.

Zencirkıran, M. (1998). Cumhuriyet Dönemi İşadamları; Çalışma Hayatındaki Değer ve Tutumları. *Yeni Türkiye* (23-24).

Özgeçmiş

ARDA ERCAN

Adres : Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Z 032 nolu Ofis

Telefon : 0262 303 17 64 - 0505 357 29 40

E-posta : ercanarda@hotmail.com

Doğum Tarihi : 31.05.1981

Kadro Yeri :Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öğrenim Bilgisi

Doktora : Kocaeli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü/Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: 2009- 2016

Doktora Tez Başlığı: Türk Dış Politikasında Ekonomik Elitler: TÜSİAD Örneği

Yüksek Lisans-Tezli: Kocaeli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü/Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı: 2004-2008

Yüksek Lisans Tez Başlığı: Avrupa Birliği Afrika İlişkileri İşbirliğinden Ortaklığa

Lisans-Anadal: Kocaeli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü/Uluslararası İlişkiler Pr. 1999-2004

Akademik Ünvanlar

Araştırma Görevlisi Kocaeli Üniversitesi/İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı 2005 – 2013

Araştırma Görevlisi Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013-2015

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce YDS, 2014 (Güz), Puan: 75

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceedings) basılan bildiriler :

Tam metin bildiri

1. ERCAN Arda, ERCAN Bilge (2014). Technology Usage in Diplomacy, International Journal of Arts & Sciences (IJAS) Conference for Academic Disciplines, Freiburg Almanya.

2. ERCAN Arda, ERCAN Bilge (2013). Teknolojik Gelişim ve Dış Politikada Dönüşüm. V. Uluslararası Ekonomi Politik Konferansı (ICOPEC), Kocaeli.

3. ERCAN Bilge (2011). Atatürk Dönemi Türkiye İran İlişkileri, Uluslararası Orta Doğu Kongresi (IMEC), Kocaeli.

Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler :

Tam metin bildiri

1. ERCAN Arda (2015). Bilgisayar Oyunlarında Uluslararası İlişkiler Evreni ve Siyasal Psikolojik Algı Yönetimi, 2. Siyasal Psikoloji Çalıştayı: Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Antalya.

2. ERCAN Arda, ERCAN Bilge (2014). Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikasının Psikolojik Faktörleri. Siyasal Psikoloji Çalışmaları: Türkiye'de Siyasal Davranışın Dinamikleri Üzerine Tartışmalar Çalıştayı, Kocaeli.

Uluslararası Dergilerde Yayınlanan Makaleler

1. ERCAN Arda, ERCAN Bilge (2015), "Türkiye'de Ekonomik Elit Davranışları ve Bir Ekonomik Seçkinler Örgütü Olarak TÜSİAD", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 41, Aralık 2015.

2. ERCAN Bilge, ERCAN Arda (2015), "Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 41, Aralık 2015.

3. ERCAN Bilge, ERCAN Arda (2015), "Göçmenlerde Siyasal Davranışın Psikolojik Arka Planı: Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenler Örneği", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 219, Kasım- Aralık 2015, ss. 179-190.

Yazılan Ulusal Kitaplar veya Kitaplarda Bölümler

Bilimsel Kitap

1. ERCAN Arda (2013), "Türk Dış Politikası'nda Gelenek Dışı Aktörler", Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler "İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası", Beta Yayınevi ISBN: 978-605-377-963-6.

2. ERCAN Arda (2012), ““Atatürk Dönemi Türkiye İran İlişkileri”,”, Uluslararası Orta Doğu Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Sayfa Sayısı 997, ISBN:978-605-4158-21-8,

3. ERCAN Arda (2012), Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı., , Kocaeli Üniversitesi Yayınları Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Editörler: Hasret Çomak, Bilge Ercan, Arda Ercan.

4. ERCAN Arda (2011), “Avrupa Birliği’nde 21. Yüzyıl Gündemi: Demokrasi ”, Dünya Jeopolitiğinde Türkiye, Hiperlink Yayınevi, Sayfa Sayısı 628, ISBN:978-99444-157-21-6.

5. ERCAN Arda (2010), “Türkiye- Suriye İlişkileri ve Ortadoğu’da Su Sorunu”, 21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi, Umuttepe Yayınları, Sayfa Sayısı 536, ISBN:9786055936419.

6. ERCAN Arda (2010), ““Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Arayışları”, Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar ve Yeni Gelişmeler, Umuttepe Yayınları, Sayfa Sayısı 430, ISBN:9786055936297.

7. ERCAN Arda (2009), “Avrupa Birliği Afrika İlişkileri”, Bölgesel Politikalar, Umuttepe Yayınları, Sayfa Sayısı 496, ISBN:9786055936198

8. ERCAN Arda (2009), “Uluslararası İlişkilerde Analitik bir Yaklaşım Oyun Teorisi”, Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış, Umuttepe Yayınları, Sayfa Sayısı 240, ISBN:9786055936105.

9. ERCAN Arda (2009), “Pluralizme Bir Bakış”, Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış, Umuttepe Yayınları, Sayfa Sayısı 240, ISBN:9786055936105.

10. ERCAN Arda (2009), “Uluslararası İlişkilerde Sistem Teorisi”, Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış, Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış, Umuttepe Yayınları, Sayfa Sayısı 240, ISBN:9786055936105.

11 ERCAN Arda, ERCAN Bilge (2007), Satranç Tahtasında İRAN: Nükleer Program, TASAM Yayınları, Sayfa Sayısı 416, ISBN:9756285329.

Editörlük

ERCAN Arda (2012), Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Editörler: Hasret Çomak, Bilge Ercan, Arda Ercan.

Kazanılan Burslar

Avrupa Birliği Erasmus Değişim Programı Bursu / Almanya Leipzig Üniversitesi (6 Ay)

Mart 2007 – Eylül 2007

Proje Görevleri

2014-2014 TÜBİTAK PROJESİ: Siyasal Psikoloji Çalışmaları: Türkiye'de Siyasal Davranışın Dinamikleri Üzerine Tartışmalar Çalıştayı

Türkiye ve dünyada siyasal psikoloji alanındaki gelişmelerin multi disipliner olarak analiz edilmesi

2011-2012 DİĞER (Üniversite BAP): Uluslararası İlişkiler Öğrencilerinde Kıbrıs Bilgi ve Algısı

2011-2012 DİĞER (BAP-Belediye): Kocaeli Üniversitesi 1. Kısa Film Yarışması (Engelliler temalı sosyal sorumluluk projesi)

Organizasyon Görevleri

Düzenleme Kurulu Üyelikleri IV. Uluslararası İlişkiler (Uluslararası Güvenlik) Kongresi

Genel Sekreter, Düzenleme Kurulu Ocak 2013- Ekim 2013

III. Uluslararası İlişkiler (Kafkasya) Kongresi

Genel Sekreter, Düzenleme Kurulu Kasım 2011- Nisan 2012

I. Siyasal Psikoloji Çalıştayı: Türkiye'de Siyasal Davranışın Dinamikleri Üzerine Tartışmalar 29 Mayıs 2014

II. Siyasal Psikoloji Çalıştayı: Güncel Sorunlar ve Yaklaşımlar 14-15 Mayıs 2015